

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIÁLNÍ GEOGRAFIE A REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Regionální a politická geografie



Veronika Eretová

Diverzifikace činností zemědělských podniků
v postindustriálním období

Diversification of the activities of agricultural holdings in the post-industrial period

Diplomová práce

Štichovice 2013

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Vít Jančák, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a veškerou použitou literaturu a další prameny jsem uvedla v seznamu zdrojů. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Ve Štichovicích dne 20. 8. 2013

Veronika Eretová

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce RNDr. Vítu Jančákovi, Ph.D. za vstřícný přístup, rady a připomínky. Můj dík patří také p. prof. Marii Dolores Requena Sánchez za cennou inspiraci.

Dále bych ráda poděkovala všem představitelům zemědělských podniků, kteří se mnou spolupracovali a poskytli mi podklady pro tuto práci.

Velký dík patří mému otci, Pavlu Eretovi, a všem, kteří mě po celou dobu podporovali.

Obsah

Seznamy.....	6
1. Úvod.....	12
2. Diverzifikace.....	16
2.1. Vymezení pojmu	16
2.2. Diverzifikace versus multifunkcionalita	19
2.3. Diverzifikace versus pluriaktivita	20
2.4. Diverzifikace versus specializace	23
2.5. Typologie	24
2.6. Motivy diverzifikace	27
2.6.1. Diverzifikace jako strategie snižování rizika.....	29
2.7. Faktory ovlivňující diverzifikaci.....	33
3. Metodika	36
4. Specifika diverzifikace v Česku	41
4.1. Vývoj diverzifikace.....	43
4.1.1. Před r. 1989 – přidružená výroba.....	43
4.1.2. Po r. 1989	48
4.2. Rozsah diverzifikace	49
4.2.1. Regionální diferenciací nezemědělských činností	53
4.2.2. Pluriaktivita FO.....	56
4.3. Vliv diverzifikace na rozvoj venkova	56
4.4. Analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb jiných výdělečných činností – SWOT analýza	59
5. Charakteristika modelového území ORP Kralovice.....	61
5.1. Analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb zemědělské výroby – analýza SWOT	65
5.2. Podnikatelská struktura v zemědělství na území ORP Kralovice	67
6. Diverzifikace činností v ORP Kralovice	69

6.1. Výsledky podniky právnických osob	72
6.2. Výsledky fyzické osoby	79
6.3. Komparace výsledků	81
7. Závěr	84
Seznam použitých zdrojů a literatury	88
Přílohy.....	96

Seznamy

Seznam tabulek

Tabulka 1 Typologie diverzifikačních aktivit.....	24
Tabulka 2 Počet a podíl zemědělských podniků provozujících PV mezi r. 1985 - 1989	45
Tabulka 3 Počet a podíl pracovníků PV v zemědělských podnicích mezi r. 1985- 1989	46
Tabulka 4 Zisk podniků z PV v tis. Kčs	47
Tabulka 5 Vývoj počtu a podílu podniků vykonávajících nezemědělskou činnost.....	49
Tabulka 6 SWOT analýza JVČ.....	60
Tabulka 7 Základní územní charakteristiky.....	63
Tabulka 8 Využití půdy v ORP Kralovice v r. 2011	63
Tabulka 9 SWOT analýza zemědělské výroby ORP Kralovice	66
Tabulka 10 Vývoj podnikatelské struktury v zemědělství na území ORP Kralovice	68
Tabulka 11 Cílové podniky řízených rozhovorů, PO	72
Tabulka 12 Diverzifikace činností zemědělských podniků PO v ORP Kralovice	74
Tabulka 13 Diverzifikace činností FO podnikatelů v zemědělství v ORP Kralovice	80
Tabulka 14 Nezemědělské činnosti PO v ORP, kraji a Česku v r. 2010.....	83

Seznam grafů:

Graf 1 Počet zemědělských podniků v Česku v r. 2011	42
Graf 2 Podíl obhospodařované ZP jednotlivými podniky v Česku v r. 2011	42
Graf 3 Podniky s nezemědělskou činností podle druhů v Česku v r. 1995 a 2000.....	50
Graf 4 Zemědělské podniky provozující nezemědělskou činnost v Česku v r. 2010.....	51
Graf 5 Podíl FO a PO na nezemědělských činnostech v Česku v r. 2010	52
Graf 6 Rozložení diverzifikujících podniků v Česku v r. 2010	53
Graf 7 Podíl diverzifikujících podniků na celkovém počtu podniků v krajích v r. 2010	54
Graf 8 Diverzifikace činností podle krajů Česka v r. 2010	55

Seznam obrázků:

Obrázek 1 Vztah mezi zemědělskou diverzifikací a pluriaktivitou	22
---	----

Seznam map

Mapa 1 Poloha ORP Kralovice.....	61
Mapa 2 Vymezení venkovského a městského prostoru v ORP Kralovice	62

Seznam příloh

Příloha 1 Význam diverzifikace zemědělských podniků v EU v r. 2005	96
Příloha 2 Vývoj podnikatelské struktury, výměry ZP a průměrné výměry podniků v zemědělství v Česku v jednotlivých letech.....	97
Příloha 3 Obrazová příloha	98

Seznam použitých zkratk

SZP	Společná zemědělská politika
AGC	Agrocensus
a.s.	akciová společnost
ČSÚ	Český statistický úřad
EK	Evropská komise
EU	Evropská Unie
EU 15	tzv. staré státy EU = Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Itálie, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko, Německo, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (Statistický úřad Evropského společenství)
FADN	Farm Accountancy Data Network (Zemědělská účetní datová síť)
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations (Organizace OSN pro výživu a zemědělství)
FO	fyzická osoba
JVČ	jiná výdělečná činnost
JZD	jednotné zemědělské družstvo
k. s.	komanditní společnost
MěÚ	městský úřad
MZe	ministerstvo zemědělství
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
OKEČ	odvětvová klasifikace ekonomických činností
ORP	obec s rozšířenou působností
PO	právnícká osoba
PrV	průměrná výměra
PV	přidružená výroba

RV	rostlinná výroba
s.r.o.	společnost s ručením omezeným
st.st.	státní statek
SZIF	Státní zemědělský intervenční fond
TTP	trvalé travní porosty
ÚZEI	Ústav zemědělské ekonomiky a informací
VF	výrobní faktory (práce, půda, kapitál)
VÚZE	Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky
ZD	zemědělské družstvo
ZP	zemědělská půda
ŽV	živočišná výroba

ABSTRAKT

Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na diverzifikaci činností zemědělských podniků. Účelem diverzifikace je udržet a také vytvořit pracovní místa na venkově a udržet, nebo dokonce zvýšit příjem hospodářství a přispět k oživení venkovských obcí. Může přispět ke stabilizaci obyvatel venkova, růstu kvality jejich života a růstu konkurenceschopnosti zemědělských podniků.

Hlavním cílem je analyzovat rozsah a význam diverzifikace pro zemědělské podniky v rámci celého Česka a také v modelovém území ORP Kralovice. Jejím cílem je také zjistit vliv diverzifikace na rozvoj venkova a zaměstnanost ve venkovských obcích, v rámci empirického šetření potom zhodnotit význam diverzifikace pro jednotlivé podniky v modelovém území a také zjistit, do jakých činností nejčastěji diverzifikují svoji činnost.

Práce nejprve v teoretickém úvodu vymezuje pojem diverzifikace, její typologii, motivy, které vedou podniky k diverzifikaci, a také faktory, které ji ovlivňují. Popisuje také vývoj nejprve přidružené výroby před r. 1989 a poté nezemědělských činností po r. 1989 ve specifickém prostředí Česka. Součástí práce je také analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb nezemědělských činností. V závěru jsou prezentovány výsledky vlastního terénního šetření mezi podniky fyzických a právnických osob podnikajících v zemědělství.

Klíčová slova: zemědělství – diverzifikace – přidružená výroba – Česko - Kralovice

ABSTRACT

The thesis deals with diversification of the activities of agricultural holdings. The purpose of diversification is to keep and also create new jobs in the rural areas, keep or even increase farm income and contribute to the recovery of the villages/rural communities. It may lead to the stabilization of the rural population, increase in quality of their lives and the competitiveness of agricultural holdings.

Its main objective is to analyze extent and importance of diversification in the whole Czechia and also in the model area of ORP Kralovice. It also aims to determine the influence of diversification on the rural development and employment in the rural areas. Then it intends to evaluate the importance of diversification for concrete agricultural holdings in the model area and to find out which are the most common/frequent diversification activities.

At first thesis defines the concept of diversification, its typology, motives for diversification and factors, which it affects. It describes the development of minor/affiliated production and diversification activities before and after 1989 in the specific environment of Czechia. The thesis also deals with the analysis of strengths, weaknesses, opportunities and threats of non-agricultural activities. Finally the concept of diversification is presented by particular examples of businesses from the model area.

Key words: agriculture- diversification – minor production (affiliated production) – Czechia - Kralovice

1. Úvod

Zemědělství jako obor národního hospodářství má zcela zvláštní charakter. Zabývá se pěstováním strategických surovin, výrobou potravin a výživou lidí. Zásadní význam mu dává nezastupitelnost, nenahraditelnost potravin a také plošný charakter výroby. Role zemědělství se ale v posledních letech mění. Důraz je kladen na tzv. mimoprodukční funkce zemědělství, jeho vliv na životní prostředí a venkovský prostor.

V současnosti je stále více typické oslabování vztahu zemědělství a venkova. O současném stavu se hovoří jako o přechodu k postprodukčnímu zemědělství, který je mimo jiné charakterizován přechodem ze specializace k diverzifikaci zemědělství. Diverzifikace činností zemědělských podniků hraje v zemědělství velice důležitou roli. Může být efektivním mechanismem ke zmírnění rizika plynoucího ze zemědělské prvovýroby a také prostředek stabilizace očekávaných výnosů. Tradiční pojetí venkova jako zemědělského prostoru představuje v současnosti spíše riziko. Určitý posun k vytváření podmínek větší stability představuje právě diverzifikace činností (Pělucha 2009). Jejím účelem je stabilizace obyvatel venkova, růst kvality jejich života a růst konkurenceschopnosti zemědělských podniků. Příležitosti českého zemědělství lze hledat jednak v produkci komodit výhodných pro vnitřní spotřebu či export, důrazu na údržbu krajiny, čistotu vodních zdrojů, ale také diverzifikaci činností do netradičních výrob (např. výroba elektřiny z obnovitelných zdrojů; Moudrý 2006). Tyto činnosti či záměry jsou v souladu se směřováním politiky EU, která podporuje rozvoj aktivit venkova s důrazem na udržení pracovních příležitostí.

Cílem diverzifikace činností zemědělských podniků je udržet a také vytvořit pracovní místa na venkově a udržet nebo dokonce zvýšit příjem hospodářství a přispět k oživení venkovských obcí.

Venkovský prostor téměř nevytváří nová pracovní místa. Zájem o zaměstnávání ze strany zemědělských podniků zabývajících se konvenčním zemědělstvím, tedy primárně rostlinnou a živočišnou výrobou, je minimální. Novou příležitost pro tvorbu pracovních míst ve venkovském prostoru představují nezemědělské činnosti zemědělských podniků. Ty totiž, i přes slábnoucí roli zemědělství, stále patří k významným zaměstnavatelům v malých venkovských obcích.

Předkládaná práce se zaměřuje především na diverzifikaci činností zemědělských podniků směrem k nezemědělským činnostem. Jejím hlavním cílem je analyzovat rozsah a význam diverzifikace zemědělských podniků v rámci celého Česka a na úrovni reprezentativního souboru podniků fyzických i právnických osob, v rámci vlastního empirického šetření, v zájmovém území ORP Kralovice.

Vedlejším cílem je zjistit (analyzovat) závislost diverzifikace činností na velikosti podniku a formě podnikání, a to v Česku i v modelovém území a její význam z hlediska tvorby pracovních míst a z hlediska rozvoje venkova. Dalším cílem bylo stanovit motivy, které vedou podniky k rozhodnutí diverzifikovat svoji činnost a faktory, které toto rozhodnutí ovlivňují. Zhodnotit nejen rozsah diverzifikace, ale také zjistit, do jakých činností podniky nejčastěji diverzifikují svoji činnost.

Na základě jednotlivých cílů práce uvedených výše, byly formulovány následující výzkumné otázky: Jaký význam má pro zemědělce diverzifikace činností? Závisí rozsah diverzifikace na velikosti podniků? Závisí rozsah diverzifikace na formě podnikání? Přispívají nezemědělské činnosti zemědělských podniků k tvorbě pracovních míst a tím i k rozvoji venkova? Jaké motivy vedou nejčastěji zemědělce k tomu, aby diverzifikovali svoji činnost? A co je v jejich rozhodnutí ovlivňuje (jaké faktory)? Jakým nezemědělským činnostem se nejčastěji věnují?

Na základě výzkumných otázek a jednotlivých cílů, na základě studia literatury lze formulovat pracovní hypotézy, které budou v rámci práce potvrzeny či vyvráceny. Pro cíle, které porovnávají dvě proměnné, to jsou:

Ilbery et al. (2006) shledává závislost mezi velikostí farem a stupněm diverzifikace. Více diverzifikují své činnosti větší farmy. To potvrzují i výzkumy v Německu či USA (Weiss, Briglauer 2002), malé farmy jsou více specializované a tedy méně diverzifikované než farmy velké:

- H1: Existuje pozitivní závislost mezi velikostí podniků a rozsahem diverzifikace. Čím je podnik větší, tím více diverzifikuje činnost.

S velikostí podniků souvisí i forma hospodaření. V Česku, které prošlo čtyřiceti lety centrálně řízeného hospodářství, se zachoval systém velkých podniků právnických osob. Nedošlo k masivnímu vzniku malých rodinných farem západoevropského typu.

Ve specifickém prostředí Česka jsou rozlohou větší podniky právnických osob, naopak fyzické osoby obhospodařují menší výměru. Na základě toho se lze domnívat, že:

- H2: Existuje závislost mezi formou podnikání a diverzifikací. Častěji diverzifikují svoji činnost podniky právnických osob, než podniky fyzických osob.

Pro obecné cíle byly formulovány další pracovní hypotézy. Zemědělství v současné době téměř netvoří nová pracovní místa, potenciál představují nezemědělské činnosti zemědělských podniků, které mohou nabídnout nová místa a přispět tak k vyšší zaměstnanosti obyvatel venkovských obcí (Doucha, Rättinger 2007; Doucha et al. 2012; Pěluha, Bednaříková 2012):

- H3: Diverzifikace přispívá k vyšší zaměstnanosti obyvatel venkova a tvorbě nových pracovních míst.

Základním motivem jakéhokoli podnikání je zisk. Diverzifikace představuje potenciál pro získání dalších, dodatečných příjmů, které povedou ke stabilizaci podniku (Ilbery et al. 2006):

- H4: Hlavním motivem diverzifikace činnosti podniků je zisk. Existuje závislost mezi motivem, proč podnik aktivitu realizuje a konkrétní aktivitou, kterou realizuje.

Práce je členěna do pěti kapitol. Úvodní část se věnuje diverzifikaci, vymezení tohoto pojmu, vztahem mezi koncepty diverzifikace a multifunkcionality. Kapitola vymezuje také rozdíl mezi diverzifikací a pluriaktivitou. V dnešní době se řada podniků specializuje pouze na jeden druh činnosti. Investují do nového vybavení, lepších postupů a šetří tím lidskou práci. Specializace však může být velice riziková a velmi snadno ekonomicky zranitelná. Diverzifikace činností s sebou nese diverzifikaci příjmů a s ní spojenou diverzifikaci rizika. Součástí kapitoly je i komparace těchto dvou konceptů (diverzifikace a specializace). Spektrum aktivit, do kterých mohou subjekty diverzifikovat svoji činnost je velice široké. Práce se zabývá také vymezením typologie těchto činností a motivy, které vedou subjekty k jejich realizaci. Důraz je kladen především na diverzifikaci jako strategii snižování rizika, které plyne ze zemědělské prvovýroby a strategii stabilizace příjmů podniku. Zemědělství je natolik specifickým odvětvím podnikání, že část kapitoly se také věnuje nejrozličnějším specifikům,

které ovlivňují hospodaření všech subjektů. Rozhodnutí zda diverzifikovat či nikoli závisí na mnoha faktorech. Těmi nejdůležitějšími se zabývá poslední část kapitoly.

Druhá část práce se zabývá metodikou výzkumu. Práce vychází z primárních i sekundárních dat. Z jejich analýzy vyloučily dílčí závěry, které byly potvrzeny nebo vyvráceny v rámci terénního šetření a řízených rozhovorů v zájmovém území.

Česko svým historickým vývojem, svou strukturou a velikostí subjektů podnikajících v zemědělství vykazuje řadu specifik, které ovlivňují diverzifikaci činností zemědělských podniků. Třetí kapitola se nejprve zabývá vývojem tzv. přidružené výroby před r. 1989 a analyzuje ho odděleně za státní i družstevní sektor, věnuje se počtu pracovníků a zisku, které tyto činnosti podnikům přinášely. Po r. 1989 se začínají stabilizovat podmínky a dochází k mnoha společenským změnám, také k oddělení přidružených výrob a jejich vyčlenění do sektoru průmyslu a služeb. Kapitola se věnuje vývoji diverzifikovaných aktivit, jejich rozsahu, typům činnosti po r. 1989 a vlivu těchto aktivit na rozvoj venkova. Část kapitoly se věnuje také regionální diferenciaci diverzifikace v rámci krajů Česka. Jiné výdělečné činnosti jsou v rámci kapitoly hodnoceny prostřednictvím analýzy silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb.

Čtvrtá část práce se zabývá modelovým územím ORP Kralovice - jeho charakteristikou a předpoklady pro zemědělskou výrobu. I přes nepříliš příznivé podmínky patří toto území mezi zemědělsky rozvinuté a vyspělé oblasti a zemědělské podniky jsou jedním z hlavních zaměstnavatelů. Slabé, silné stránky, příležitosti a hrozby zemědělství v modelovém území jsou rozebrány pomocí analýzy SWOT. Kapitola se zabývá také podnikatelskou strukturou a jejím vývojem od r. 1989.

Pátá, závěrečná část vychází z výsledku terénního šetření a řízených rozhovorů s představiteli zemědělských podniků, soukromými zemědělci a odborníky. Kapitola prezentuje jejich výsledky pomocí přehledných tabulek, které představují aktivity, kterým se podniky věnují, počet těchto podniků a zhodnocení významu diverzifikace pro jednotlivé podniky a soukromé zemědělce. Součástí kapitoly je také rozbor motivů pro a proti realizaci nezemědělských činností, vliv na zaměstnanost oblasti a její možný rozvoj.

2. Diverzifikace

Pojem diverzifikace (z latiny diversus = rozmanitý, facere = činit) v obecné rovině znamená rozrůžňování. V podstatě se týká všech lidských aktivit a vyskytuje se napříč vědními disciplínami.

Diverzifikace souvisí s proměnou ekonomické funkce venkova a zemědělství. Idea diverzifikace venkovské ekonomiky vznikla v 80. l. 20. st. a zaměřovala se na strategii udržení zemědělských podnikatelů na půdě (Marsden in Pělucha 2009).

Dle Robinsona (2004) může být diverzifikace zemědělských činností chápána jako součást širšího procesu rurální (venkovské) diverzifikace. Ta se skládá z rurální (venkovské) industrializace, pro kterou jsou typické růst průmyslové výroby na venkově a také přesun průmyslové výroby z měst na venkov.

Koncept diverzifikace činností zemědělských podniků může přispět ke stabilizaci podniku, jeho hospodářských výsledků, ke zlepšení konkurenceschopnosti podniku a v širším slova smyslu i k oživení hospodářského a společenského rozvoje venkova.

2.1. Vymezení pojmu

Z důvodu velkého množství aktivit, které lze chápat pod pojmem diverzifikace činnosti zemědělských podniků, je velice těžké nalézt jedinou definici diverzifikace.

Většina odborníků se dnes kloní k tomu, že pojem diverzifikace zahrnuje podnikatelské aktivity uskutečňované v podniku nebo aktivity, které jsou závislé na zemědělské půdě a kapitálových aktivech podniků (Ilbery et al. 2006, Evropská komise 2008, Ilbery 2009). K lepšímu pochopení pojmu zemědělské diverzifikace je účelnější vymezit, co do něj nepatří. Dle Ilberyho (2009) tento pojem nezahrnuje konvenční zemědělskou činnost. Jako diverzifikace není například klasifikován ani přechod z produkce mléka a mléčných produktů na produkci hovězího masa. O diverzifikaci by se jednalo v případě chovu vzácného, neobvyklého plemena skotu.

Diverzifikace může být také definována jako využívání úspor ze širší sortimentu („economies of scope“). Tyto úspory vznikají v situaci, kdy se výrobou určitého zboží snižují náklady na výrobu jiného zboží, například využitím stejné výrobní technologie (Sucháček 2005). Jedná se o využití příležitostí pro zemědělské podnikatele, které

vytvářejí reálné úspory prostřednictvím rozšíření rámce služeb a hodnot (Pělucha 2009). Jejich opakem jsou úspory z rozsahu („economies of scale“), které plynou z lepšího využívání vybavení, služeb či půdy.

Dle Hrona (2008) lze odvodit tři základní pohledy na diverzifikaci:

- 1) Diverzifikace jako využívání výrobních faktorů podniku k jinému účelu než je konvenční zemědělství.
- 2) Diverzifikace zdrojů příjmů z toho důvodu, že farmáři nedosahují dostatečné úrovně příjmů z prodeje zemědělské produkce ani z dotací a jsou proto nuceni hledat další zdroje příjmů
- 3) Diverzifikace jako nová podnikatelská aktivita, která má za cíl využívat možné ziskové příležitosti, přičemž využití existujících výrobních faktorů ani souvislost s dosavadní zemědělskou činností nejsou rozhodující a podstatné.

Z důvodu podhodnocení, nedostatečného využívání výrobních faktorů vzniká prostor pro další podnikatelské aktivity, pro realizaci dalšího zisku. To vede k diverzifikaci činností podniku. V případě, že farmář rozpozná, že využití výrobních faktorů v konvenční zemědělské výrobě nevede k předpokládané výši zisku, hledá jiné oblasti (oblasti s vyšší hodnotou mezního produktu), kde se tyto faktory využijí a přinesou dodatečný zisk. Farmář je ale do jisté míry limitován v tom, že hledaná zisková příležitost může být jen taková, u které využije již existující vlastněné výrobní prostředky ze zemědělské prvovýroby. Tento koncept je možné využít u prvních dvou pohledů na diverzifikaci, ale nepodporuje vymezení diverzifikace jako nové podnikatelské aktivity, jako využití alternativních zdrojů příjmů. Ten vyžaduje nové investice, které sice mohou vést k dosažení příjmů, ale nezaručují podnikatelům zisk z činnosti.

Používání pojmu diverzifikace však nejčastěji podléhá jeho účelovému použití. Jako diverzifikace činností zemědělských podniků je zřejmě nejčastěji chápána diverzifikace příjmů, ke které jsou zemědělci motivováni nedostatečnými zisky plynoucími ze zemědělské výroby (Hron 2008).

Robinson (2004) chápe diverzifikaci jako odpověď na změny vnitřního i vnějšího prostředí. Jejich příkladem mohou být měnící se politika (odklon od produktivismu ke kontrole nabídky a redukci peněžních podpor), sílící impulsy k diverzifikaci a hledání

alternativních zdrojů příjmů pocházejících z vlastních zdrojů podniku. Dochází k posunu od primárního k sekundárnímu a terciárnímu sektoru, které poskytují další příležitosti pro uplatnění výrobních faktorů podniku. Rostoucí diverzifikace zemědělské výroby a ruralizace průmyslu se často navzájem posilují a přispívají k tvorbě pracovních příležitostí v době, kdy pracovní místa v zemědělství ubývají. Pro zemědělce postižené snižováním cen a růstem nákladů představuje diverzifikace možnost propojení právě mezi zemědělskou činností provozovanou a ostatními sektory ekonomiky, což přispívá k udržení hladiny příjmů.

Diverzifikaci aktivit je možné také vymezit jako portfolio činností, které vede k diverzifikaci rizika i příjmů a kde výpadek jedné nebo dokonce více aktivit nezpůsobí krizi v podniku či dokonce jeho zánik. Principem diverzifikace je rozložení rizika mezi co největší základnu (Špička 2006).

Špička (2006) rozlišuje tři typy diverzifikace podnikových aktivit:

- 1) horizontální – jedná se o rozšiřování výroby o nové výrobky určené stále stejným zákazníkům,
- 2) soustředná – jedná se o zavedení zcela nové aktivity, která navazuje na dosavadní činnost podniku,
- 3) smíšená (nepříbuzná) – diverzifikace činností do zcela nových odvětví.

Ale nemusí se jednat pouze o diverzifikace aktivit a činností podniku. Další z možností je diverzifikace odběratelů (hledání nových zákazníků), diverzifikace dodavatelů (dodávky surovin zajišťuje více dodavatelů a podnik tedy není zcela závislý na jediném dodavateli), teritoriální diverzifikace (nová území, nové trhy). Podnik lze také chápat jako soubor různých podnikatelských projektů. V tomto případě nehrozí zánik podniku při neúspěšnosti jednoho z projektů a ztráty z neúspěšných projektů lze kompenzovat z těch úspěšnějších. Diverzifikaci tedy lze chápat i jako realizaci více podnikatelských projektů.

Konečné rozhodnutí, zda se jedná nebo nejedná o diverzifikaci činností, musí být učiněno případ od případu v určitém čase a místě.

2.2. Diverzifikace versus multifunkcionalita

S přechodem k postprodukčnímu režimu zemědělství a venkova se do popředí dostává pojem multifunkcionalita. Tento přechod je charakteristický přesunem od specializace k diverzifikaci zemědělství a s tím spojeným nárůstem diverzifikovaných činností.

Diverzifikace a multifunkcionalita představují také dvě ze strategií, které přijala EU v reakci na krizi tzv. produkčního modelu zemědělství. Jedná se o koncepty, které vedou k vytvoření dodatečného příjmu podniku, ke zvyšování kvality života obyvatel venkovských regionů, pomáhají udržet podnikání v zemědělství na venkově a tím i udržet stálý počet obyvatel venkova.

Pojem multifunkčního zemědělství je používán různými autory různě. Je spojován s vyspělými státy, v kterých zůstává zachována produkční funkce zemědělství, ale zároveň jsou posilovány jeho další funkce ve vazbě na životní prostředí, krajinu či rozvoj venkova.

V širším pojetí vnímá multifunkční model zemědělství i SZP EU, ve které je zdůrazněn příspěvek zemědělství k rozvoji venkova a rozvoji venkovské společnosti. Toto chápání zahrnuje nejen produkci komoditních (maso, mléko, obilí, zboží, pro které existuje trh) a nekomoditních výstupů (pro ně neexistuje trh, jedná se o kladné i záporné externality zemědělské výroby, např. zvyšování biodiverzity, údržba krajiny, zaměstnanost na venkově, znečištění vod, degradace půd), ale také služby venkovu (údržba cest) či pluriaktivitu zemědělských podniků (která zahrnuje nejen činnosti nezemědělské povahy v rámci diverzifikace, ale také zaměstnání mimo podnik).

Multifunkcionalitu nelze vnímat jen jako formu zemědělství, která je výrazně podporována z národních i nadnárodních zdrojů, ale především jako koncept, který je možno použít pro vysvětlení celkových změn v rozvoji zemědělství, vývoji venkova a k vysvětlení regionální diferenciaci tohoto procesu. Dle Konečného (2012) produkční regiony (zemědělsky intenzivní) se soustředí na produkci surovin a potravin, zatímco postprodukčně orientované regiony se zabývají udržitelnou správou krajiny, která zahrnuje nezemědělské zájmy, jako například i diverzifikaci.

2.3. Diverzifikace versus pluriaktivita

Zemědělské podniky hledají způsoby jak udržet či zvýšit svoje příjmy. Diverzifikace zemědělských činností je spojena se zemědělskými podniky a generováním příjmů pomocí výrobních faktorů v rámci podniku. Pluriaktivita značí generování dodatečných příjmů ze zdrojů podniku (farmy) i mimo něj. Chaplin (2000), Ilbery et al. (2006) vymezují tento pojem jako kombinaci farmaření a jiných ziskových aktivit, které se vykonávají na farmě i mimo ni. Pluriaktivita zahrnuje nejen mnohé aspekty diverzifikace činností, ale také aktivity spojené s přesunem lidského kapitálu mimo farmu (podnik) do jiných výdělečných činností v pozici zaměstnance nebo OSVČ, např. námezdní síla na jiné farmě, zaměstnanecký poměr mimo farmu.

Moran in Robinson (2004) mluví o pluriaktivitě jako o činnosti, která zahrnuje vzájemnou výměnu práce a neformální ujednání a dohody včetně placené i neplacené práce a zaměstnání členů rodiny farmáře na farmě i mimo ní.

Pojem pluriaktivita obsahuje nejen pojem diverzifikace, ale také pojem hospodaření na částečný úvazek, tzv. part – time farming (Evans, Ilbery 1993).

Farmaření na „částečný úvazek“, představuje existenci další placené práce farmáře a ostatních členů rodiny mimo farmu. Důležitým kritériem je, jak farmář dělí čas mezi obě zaměstnání, kolik hodin za týden stráví prací na farmě. Pro identifikaci hospodaření na částečný úvazek byla navržena některá kritéria (Chaplin 2000): nedostatečný čas strávený prací na farmě, existence další výdělečné aktivity, existence další(ch) výdělečných aktivit, z nichž se hlavní aktivita netýká farmaření. Dle Robsona (1987 in Chaplin 2000) by všechny aktivity, které generují nějaký příjem pro domácnost a přispívají do rodinného rozpočtu, měly být zahrnuty v definici „part - time farming“. Podle Nařízení Komise ES (2009) farmář vykonává hlavní pracovní činnost mimo zemědělství v případě, když věnuje více času práci mimo zemědělský podnik než na něm.

V případě pluriaktivity se jedná o práci, která sice přispívá k příjmům domácnosti, ale práci, která se nepodílí/nevyužívá úspory ze šíře sortimentu („economies of scope“). To je důvodem, proč není práce členů domácnosti mimo farmu klasifikována jako diverzifikace činností, ale právě jako pluriaktivita.

Dle Robinsona (2004) různé země chápou diverzifikaci, pluriaktivitu a rozdíl mezi nimi různě. Příkladem může být Francie, kde se rozlišují tři typy pluriaktivity: potřebná k přežití, k udržení/zachování farmy, podnikatelská pluriaktivita. V posledních desetiletích roste důležitost pluriaktivity napříč rozvinutými zeměmi. V zemích západní Evropy se postupně snižují příjmy ze zemědělství na úkor ostatních aktivit podniků. Vztah mezi diverzifikací a pluriaktivitou lze pozorovat na konceptu podnikatelské diverzifikace („business diversification“), který se objevuje při založení nového podnikání na farmě nebo mimo ni. Podnikání založené vně farmy může zcela souviset se zemědělskou činností podniku, zatímco podnikání založené přímo na farmě nemusí mít nic společného se zemědělskou činností (např. turismus).

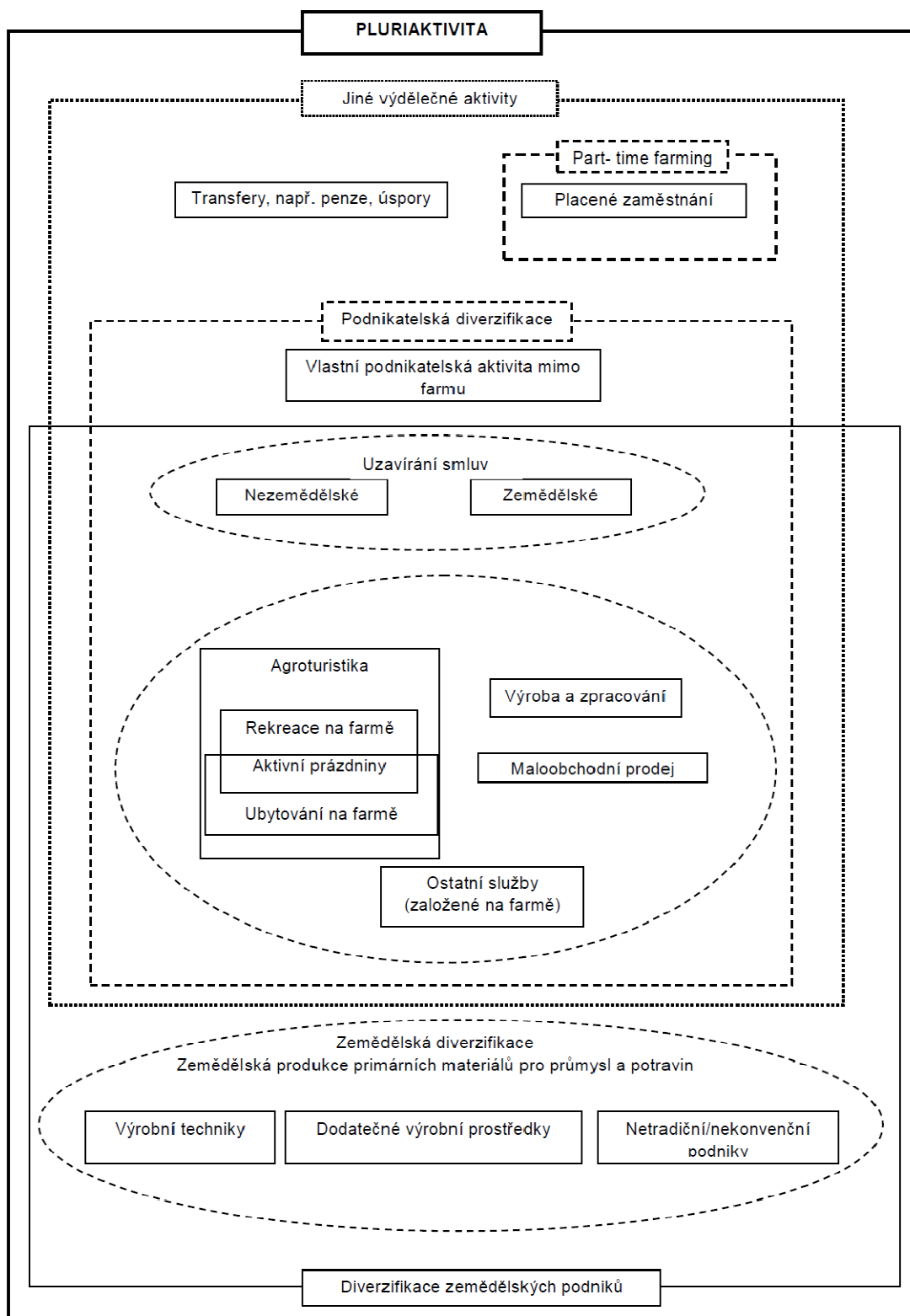
Evropská komise (2008) používá termín pluriaktivita pouze v souvislosti s farmami a farmáři jako fyzickými osobami. Naproti tomu pojem diverzifikace v souvislosti se zemědělskými podniky, právníckými osobami. Pluriaktivita podle Evropské komise představuje existenci dalších ziskových aktivit pro jednotlivé farmy. Další ziskové aktivity definuje jako každou aktivitu přinášející zisk, která se odehrává mimo zemědělskou výrobu. Častěji se pluriaktivita vyskytuje v zemích severní a východní Evropy, oproti tomu v západní Evropě není tolik rozšířená.

Pluriaktivita je tedy širší koncept zahrnující diverzifikaci i „part- time farming“ a častěji se tento pojem používá v souvislosti s farmáři. U zemědělských podniků se v literatuře setkáme s pojmem diverzifikace činností/aktivit nebo podniková diverzifikace. Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy shrnuje Ilbery et al. (2006). Pluriaktivita obsahuje všechny výdělečné činnosti vykovávané navíc ke klasickému (konvenčnímu) zemědělství, zatímco diverzifikace zahrnuje pouze činnosti prováděné přímo v podniku či na farmě.

Rozdíly mezi termíny multifunkčnost, pluriaktivita a diverzifikace shrnuje Aguglia et al.(2009):

- **Multifunkcionalita** – výrobní faktory jsou využity pro zemědělskou produkci a netržní výstupy
- **Diverzifikace** – výrobní faktory jsou využity pro zemědělskou i nezemědělskou produkci
- **Pluriaktivita** – výrobní faktory (především lidská práce) jsou využity na farmě i mimo ni.

Obrázek 1 Vztah mezi zemědělskou diverzifikací a pluriaktivitou



Zdroj: Robinson 2004, str. 136.

2.4. Diverzifikace versus specializace

V rámci zemědělských činností musíme rozlišovat mezi pojmy diverzifikace a specializace, které mají opačný vliv na variabilitu příjmů (Chaplin 2000, Špička 2006).

Specializace umožňuje dosáhnout vyššího příjmu s využitím špičkových vstupů - špičkových technologií, manažerských schopností a redukcí fixních nákladů. Realizují se při ní úspory z rozsahu („economies of scale“). Zvyšuje však riziko variability příjmu. V případě, že podnik disponuje těmito špičkovými vstupy, může se stát jedinečným ve svém oboru a pomocí vyšších cen, úspor z rozsahu a zvyšováním výroby se udržet. V zemědělské prvovýrobě je však efekt specializace snížen dokonale konkurenčním prostředím.

Diverzifikace naproti tomu snižuje riziko variability příjmů, ale je náročnější na vstupy (manažerské schopnosti, vstupní kapitál). Umožňuje dosáhnout synergického efektu, který lze definovat jako efekt, který vzniká působením několika prvků. Působení integrovaného prvku je vyšší než součet původních ekonomických efektů prvků nezávislých (Švasta, Malíková, Růžicková 2005). Pro diverzifikaci činností zemědělských podniků lze využít široké spektrum aktivit (viz Typologie).

Rozhodnutí, jestli se podnik zaměří spíše na diverzifikaci nebo specializaci závisí čistě na vedení podniku, který by měl zohlednit disponibilní zdroje podniku, vnější i vnitřní podmínky a možná rizika. Dle Špičky (2006) lze konstatovat, že diverzifikace je vhodnější pro podniky menší velikosti, pro rodinné farmy. Činnost umožní rodinám farmářů zajistit si během roku poměrně stálý příjem a zapojit do aktivit i ostatní rodinné příslušníky. Vhodnou formou je například agroturistika, prodej vlastní produkce, zpracované či nezpracované, přímo na farmě nebo na farmářských trzích. Naopak pro větší podniky je vhodná specializace, která může vést k vyšší kvalitě výrobků, snížení nákladů a ke stabilizaci podniku.

2.5. Typologie

V literatuře zabývající se členěním diverzifikačních aktivit lze nalézt celou řadu možností a nejrůznějších klasifikací podnikových činností. Tyto klasifikace se většinou odvíjí dle vymezení diverzifikace a cíle zkoumání u jednotlivých autorů.

Hron (2008) a Robinson (2004) při typologii diverzifikace vycházejí z Ilberyho (1991), který používá členění na strukturní diverzifikaci, zemědělskou diverzifikaci a pasivní diverzifikaci.

Tabulka 1 Typologie diverzifikačních aktivit

STRUKTURNÍ DIVERZIFIKACE
<u>Cestovní ruch</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Ubytování- „bed and breakfast“, kemping▪ Rekreační aktivity – občerstvení na farmě, dny otevřených dveří, zoo, řemesla, naučné stezky, venkovské parky, hipoaktivity, muzea▪ Kombinace předešlých – aktivní prázdniny
<u>Přidávání hodnoty zemědělským produktům</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Přímý prodej – prodej ze dvora, faremní obchod, prodej rozvozem k zákazníkovi▪ Zpracování produkce – zemědělské produkce, výroba potravinářské produkce, speciální balení▪ Prodej vlny, kůže
ZEMĚDĚLSKÁ DIVERZIFIKACE
<u>Nekonvenční produkce</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Rostlinná výroba – lněné semeno, petrklíč, pcháč, triticales, vinice▪ Živočišná produkce – chov ryb, jelenovitých, koní, lovné zvěře, lam▪ Ekologické zemědělství
<u>Lesnictví</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Pěstování, těžba a zpracování dřeva, pěstování energetických dřevin, rekreační využití lesa, údržba chráněných oblastí
<u>Poskytování zemědělských služeb</u>
<ul style="list-style-type: none">▪ Pro zemědělské podnikatele▪ Pro nezemědělské organizace a jednotlivce
PASIVNÍ DIVERZIFIKACE
<ul style="list-style-type: none">▪ Pronájem budov, pronájem pozemků

Zdroj: Hron 2008, str. 6; Robinson 2004, str. 135.

V případě strukturní diverzifikace jsou podnikové zdroje zaměřeny na produkci, na trhy, které nejsou součástí zemědělského systému. Z toho vyplývá, že aktivity, které zahrnujeme pod pojem diverzifikace zemědělství, nejsou vždy založeny na konvenčních zemědělských aktivitách. Příkladem je turismus a rekreace, užívání doplňkových zdrojů (použití nadbytečných, nevyužívaných budov jako průmyslových prostor, využití lesů vlastněných podnikem) a veřejných prostředků (agro-environmentální platby).

Původní typologie dle Ilberyho byla podrobena silné kritice (Walford 2003, Carter 1999 in Ilbery et al. 2006). Jedním z důvodů této kritiky bylo rozdělení diverzifikace na strukturní a zemědělskou. V posledních letech se množí kritika, která se týká stáří typologie. Kritici argumentují, že činnosti, které lze považovat za diverzifikaci činností, se mění v čase. V návaznosti na tento argument některé studie (např. Turner et al. 2002 v Anglii) vyloučily z typologie ekologické zemědělství a novou lesní výsadbu. Vždy však záleží na konkrétní zemi, na konkrétním prostředí. Zařazení ekologického zemědělství je jeví sporné i v podmínkách Česka. Jedná se o běžnou zemědělskou prvovýrobu, která se řídí zvláštními pravidly a omezeními. Sám Ilbery (2009) zpochybňuje vnímání některých činností (ubytování na farmě a smluvních prací) jako možnosti diverzifikace. Tyto činnosti se postupem času staly téměř běžně poskytovanými v rámci konvenčního zemědělství. Opět je třeba zdůraznit, že záleží na konkrétním prostředí jednotlivých zemí.

Jiné, ne příliš podrobné členění, využívají Ilbery, Maye, Watts, Holloway (2006) ve studii zkoumající dopady SZP na diverzifikační aktivity farmářů ve Velké Británii. Autoři dělí diverzifikační aktivity na:

- nekonvenční zemědělskou výrobu,
- nezemědělskou produkci, jejíž součástí jsou i služby týkající se cestovního ruchu.

Další, podrobnější, členění uvádí McInerney (1989, in Mc Nally 2001), který rozlišuje pět kategorií činností:

- služby poskytované na farmě,
- smluvní služby (tzv. contracting),
- zpracování a prodej produkce,
- speciální produkce,

- ostatní možnosti diverzifikace.

Diverzifikace je možná (Hron 2008) specializací zemědělské výroby směrem k produkci netradičních výstupů rostlinné i živočišné výroby, poskytováním služeb na farmě a poskytováním služeb mimo farmu.

Jednou z nejčastěji realizovaných diverzifikačních strategií jsou služby poskytované přímo na farmě ve formě ubytování a stravovacích služeb. Jedná se o tzv. bed and breakfast, kempování a karavany, pronájmy ubytovacích prostor či prázdninové ubytování. Stoupá zájem také o sportovní vyžití, rybaření, hipoturistiku či využití farem jako školicích a vzdělávacích prostor.

Podnik se rovněž může specializovat na živočišnou či rostlinnou výrobu ve formě nekonvenčního zemědělství. Příkladem může být stále se rozvíjející chov ne příliš obvyklých či vzácných plemen zvířat, jelenovitých, koz a ovcí na mléko, pštrosů, chov ryb a včelaření. Kromě živočišné výroby lze najít příležitost k diverzifikaci také prostřednictvím rostlinné výroby zaměřené např. na pěstování vánočních stromků, trávnickářství, energetické plodiny či květiny.

Další možností farmáře je poskytování zemědělských i nezemědělských služeb mimo farmu. Jde především o zvyšování hodnoty zemědělské produkce, a to prostřednictvím jejího zpracování, prodeje a dalších marketingových aktivit. Příkladem může být prodej přímo na farmě, prodej na farmářských trzích, balení zemědělských produktů, výroba mléčných produktů, atd.

Trochu z jiného úhlu pohlíží na diverzifikaci podnikových činností Chaplin (2000), která rozlišuje aktivity z hlediska potenciálních příjmů zemědělských podniků a zemědělských domácností. U zemědělských podniků se jedná o příjmy z nezemědělských aktivit získané v rámci podniku, příjmy získané z nezemědělských aktivit mimo zemědělský podnik (například prostřednictvím dceřiné společnosti) a nepracovní příjmy (úroky, dividendy, penze a státní dávky). U fyzických osob, farmářů, rozlišuje příjmy z nezemědělských aktivit získaných v rámci farmy, příjmy získané z nezemědělských aktivit mimo farmu (například v rámci zaměstnaneckého poměru) a příjmy, jejichž získání není podmíněno prací farmáře (například státní benefity, úroky, dividendy).

2.6. Motivy diverzifikace

Proč vůbec farmáři diverzifikují svoji činnost? Důvodů existuje celá řada. V případě diverzifikace činností, realizace nového podnikatelského záměru, je třeba i na soukromé zemědělce pohlížet jako na podnikatele.

Diverzifikace představuje celou řadu aktivit, pomocí nichž se podnik snaží navýšit svoje příjmy. Základním motivem podnikání, a to i v zemědělské výrobě, je zisk. Podnikatelé využívají výrobní prostředky¹, které nakupují od jejich vlastníků. Tyto prostředky slouží k výrobě konečného produktu určeného ke spotřebě. V případě realizace zisku z prodeje výrobku rozšíří podnikatel jeho výrobu nebo dojde k nárůstu podniků realizujících tento výrobek, což vede ke zvýšení konkurence. Dopadem je zvýšená poptávka po využívaných výrobních faktorech a nárůst jejich ceny. Zároveň dojde k nárůstu množství výrobku (výstupu) a snížení jeho ceny. Konečným výsledkem bude tendence ke snižování míry výnosu.

Ilbery et al. (2006) označuje za nejdůležitější motiv nutnost získat dodatečný příjem. Kvůli stále rostoucí mezinárodní konkurenci, stále se zpříšňujícím agroenvironmentálním regulacím a postupnému ukončení dotování zemědělské produkce roste tlak na příjmy zemědělských podniků.

Navazujícím důvodem je dluh. Studie ukazuje, že existuje souvislost mezi výší dluhu a přítomností diverzifikovaných činností. Neexistuje však jasné vymezení toho, co je příčina a co následek. Diverzifikace činností může být způsobem, jak snížit či eliminovat vysoké výše dluhu. Ale také právě naopak, půjčování peněz na diverzifikaci aktivit může vést k navýšení dluhu.

Stranou nelze ponechat ani externí, interní faktory a kulturní předpoklady. Vnější faktory jako politika, tržní příležitosti nebo poloha jsou úzce spojeny s tlakem, kterému musí jednotlivé podniky čelit. Velice důležitou roli hraje poloha podniku. Ty, které jsou situované v periferních oblastech, častěji diverzifikují své činnosti do aktivit spojených s turismem. Podniky těží ze své polohy mimo centra, z neporušeného životního prostředí, historického a kulturního dědictví a často i z blízkosti národních či přírodních parků. Naopak podniky situované v blízkosti center diverzifikují svoji činnost do jiných aktivit, spojených s poptávkou především městského obyvatelstva. Ilbery (1991)

¹ Půda, práce, kapitál

dokazuje, že podniky, které se specializují spíše na přidanou hodnotu zemědělských produktů, na přímý prodej výrobků se nachází v zázemí velkých měst a v blízkosti větších silničních tahů.

Mezi interní faktory, které ovlivňují rozhodnutí o diverzifikaci aktivit, řadíme velikost podniku, jeho typ a vlastnosti a charakteristiky lídrů podniků (osob, které vedou/řídí podnik). Významné jsou i vztahy uvnitř farmy a vlastnosti a postoje jednotlivých farmářů. Ekonomické chování farmářů závisí na osobnosti a jejich kognitivních schopnostech.

Mezi interními a externími faktory existují významné interakce, které není radno podceňovat. Motivem diverzifikace, respektive pluriaktivity, může být i prostředí, z kterého pocházejí členové domácnosti. V případě, že manželka farmáře pochází z nezemědělského prostředí mimo farmu, je pravděpodobné, že bude pracovat/ hledat v práci v prostředí, ze kterého pochází. Na druhou stranu rodiny, které nemají zemědělskou minulost, mají častěji sklon diverzifikovat svoji činnost (Ilbery et al. 2006). Podstatnou roli hraje také vlastnictví půdy. V případě pronájmu půdy brzdí často farmáře omezení vyplývající z nájemní smlouvy či postoj vlastníka půdy. Je otázkou, do jaké míry jsou znevýhodněni nájemci, když usilují o souhlas pronajímatele s diverzifikací.

Motivy diverzifikace aktivit zemědělských podniků mohou být podle Weisse a Briglauera (2002) rozděleny do třech skupin:

- síla trhu,
- synergie, možnost využití synergického efektu,
- vztahy mezi vedením a akcionáři firmy, podobně v českém prostředí družstvo/člen družstva, akciová společnost/akcionář, společnost s ručením omezeným/společník.

V sektoru zemědělství hrají roli především druhé dva jmenované faktory. Synergie odkazuje na úspory nákladů vyplývající ze společné výroby. Realizují se úspory ze šíře sortimentu („economies of scope“). Výroba dalších produktů sdílí společné vstupy a používá nedostatečně využitá výrobní faktory. Snížení variability zisku podniku diverzifikací činností může znamenat také pozitivní impuls pro investory, kteří mívají averzi k riziku. Vztahy mezi managementem podniků právnických osob a jejich majiteli

(členy, akcionáři) bývají komplikované. Manažeři často sledují strategie, které nespadají do zájmu akcionářů. Velice důležitý je postoj jednotlivých manažerů k riziku. V případě, že mají averzi k riziku, preferují diverzifikaci, která znamená stabilní zdroj příjmů.

2.6.1. Diverzifikace jako strategie snižování rizika

Riziko představuje budoucí nejistotu, nebezpečí, že se skutečné výsledky budou lišit od výsledků očekávaných. Riziko je neoddělitelnou součástí podnikání a patří k nejdůležitějším faktorům finančního rozhodování (Marek 2009). Nejistotu týkající se nemožnosti spolehlivého stanovení budoucího výsledku způsobují dva typy faktorů: vnější (objektivní) a vnitřní (subjektivní). Vnější faktory neovlivňuje rozhodování podniku, přijetí nebo naopak nepřijetí určitého rozhodnutí. Dle Marka (2009) mezi ně můžeme řadit politické změny, nepřízeň počasí, živelné pohromy, kolísání cen vstupních produktů, apod. Vnitřní faktory naproti tomu jsou důsledkem konkrétního rozhodování podniku. Jedná se o důsledky vyplývající z reorganizace společnosti, reakce spotřebitelů na nový výrobek, nespokojenost zaměstnanců s pracovními podmínkami, apod.

Riziko můžeme rozdělit na systematické a nesystematické. Nesystematické neboli jedinečné, reziduální či specifické riziko lze pomocí diverzifikace snížit nebo dokonce i vyloučit. Je specifické pro jednotlivá odvětví či obory. Naopak systematické riziko vyjadřuje nebezpečí pro všechny podniky, pro celý trh a bývá označováno také jako tržní riziko či nediverzifikovatelné riziko (Marek 2009).

V odborné literatuře existuje řada různých klasifikací rizik v zemědělství. OECD (2009) zmiňuje klasifikace Huirne (2000) a Hardaker (2004), kteří rozlišují 2 typy rizik, a to podnikatelské a finanční riziko. Podnikatelské riziko se skládá z tržního, osobního, produkčního a institucionálního rizika. Finanční riziko pramení z různých forem financování zemědělské činnosti. Musser a Patrick (2001, in OECD 2009) definují pět skupin rizik souvisejících se zemědělskou výrobou:

- produkční,
- odbytová,
- finanční,
- environmentální,
- právní,
- rizika vyplývající z lidských zdrojů zabývající se možností, že rodinní členové či zaměstnanci nebudou schopni pracovat či vést podnik.

Moschini a Hennesy (2001) se zabývají vymezením hlavních zdrojů nejistoty, z které potom pramení riziko. Jedná se o nejistotu produkční, cenovou, technologickou a politickou.

OECD (2000) rozlišuje mezi riziky, která jsou běžná pro všechny typy podnikání a potom ta, která jsou specifická pro zemědělství. Dle OECD (2000) rozlišujeme tato rizika spojená se zemědělstvím:

- 1) produkční rizika – týká se působení přírodních podmínek, nemocí a technologických změn,
- 2) ekologická rizika – zahrnují dopady hospodaření s přírodními zdroji (voda), klimatickou změnu,
- 3) tržní rizika – jedná se o cenovou variabilitu vstupů a výstupů, požadavky související s bezpečností potravin, jejich kvalitou a novými produkty,
- 4) institucionální rizika (regulační) - týkají se potravinové bezpečnosti, změn zemědělské politiky, environmentálních opatření.

Špička (2006) vymezuje dokonce devět kategorií rizik. Podle něj jsou jako nejzásadnější vnímána rizika cenová, personální a institucionální. Naopak ta „nejméně“ důležitá jsou finanční rizika.

Jednotlivá rizika se liší podle četnosti výskytu a jejich závažnosti (velikostí škody spojenou s realizací rizika). Kategorizace rizik napomáhá k třídění rizik dle jejich významnosti. Rizika spolu vzájemně souvisejí a ovlivňují se.

Vzhledem k nezastupitelnému charakteru zemědělství je třeba rizika vyplývající ze zemědělské výroby řídit (jedná se o tzv. risk management), a to z několika důvodů. Za prvé, škody v zemědělství by měly vliv na potravinovou bezpečnost a zaměstnanost. Za druhé, kvůli své specifičnosti je zemědělství považováno za jedno z nejrizikovějších

odvětví vůbec. Za třetí, mnozí zemědělci mají averzi k riziku. To znamená, že preferují jistý výsledek před nejistým. Řízení rizik se zaměřuje buď na podnik jako celek nebo na jeho jednotlivé složky. Podle Špičky (2006) lze řízením rizik označit proces, ve kterém se podnik snaží omezit působení již existujících nebo budoucích rizik a navrhuje řešení, která omezí vliv negativních faktorů a naopak posílí vliv těch pozitivních.

Jednou z vhodných metod, jak čelit rizikům spojeným se zemědělskou výrobou, je právě diverzifikace činností. Subjekty mohou odolávat samostatně (jedná se o tzv. on – farm strategies) nebo čelit rizikům pohromadě, sdílet riziko s ostatními subjekty na trhu (tzv. risk sparing strategies). Diverzifikace patří do první skupiny, stejně jako např. výběr vhodnějších postupů, vhodnějších plodin a dodržování zásad dobré hospodářské praxe. Mezi druhou skupinu nástrojů můžeme zahrnout pojištění, integraci, vytvoření společného podniku, uzavírání společných kontraktů, apod. Cílem všech nástrojů je zvýšit stabilitu příjmů zemědělských podniků.

Moderní teorie tvorby portfolia znamená jednu ze strategií snižujících riziko plynoucí ze zemědělské výroby. Diverzifikace činností zemědělských podniků představuje jakousi tvorbu portfolia činností zemědělského či nezemědělského charakteru, které jednotlivé podniky poskytují, a představuje také rozvržení rizika.

Zemědělství je zcela specifické odvětví národního hospodářství, na které působí velké množství rizikových faktorů daných právě zvláštním charakterem zemědělské výroby. Dalo by se říct, že zemědělství je jedno z nejrizikovějších odvětví hospodaření vůbec.

Specifika zemědělské výroby

Základní odlišností zemědělské výroby je její biologický charakter. Člověk se naučil využívat přirozenou schopnost rostlin a živočichů, schopnost reprodukce, plodit, růst a přinášet užitek.

Vedle toho je zemědělství ze všech odvětví nejvíce závislé na přírodních podmínkách – charakteru reliéfu, půdních předpokladech, klimatu (Bičík, Jančák 2005). Právě díky působení přírodních podmínek je zemědělská výroba a celý výrobní cyklus jen málo ovladatelný člověkem. Ten ovlivňuje výživu, odrůdu, ale přírodní podmínky, které mají zásadní vliv na výnos, ovlivnit nemůže.

Dalším ze specifíků ovlivňujících zemědělské podniky je sezónnost zemědělské výroby, která se koncentruje především do období jaro – podzim a způsobuje výkyvy v peněžních tocích i pracovních silách podniku. V tomto období mají podniky největší nároky na pracovníky, specializované strojní vybavení, dopravu.

S nerovnoměrností peněžních toků a sezónností souvisí také možnosti skladování zemědělských produktů. Ty jsou velice náročné především na kapacitu skladovacích prostor a snadno podlehnou zkáze. Podniky, které nedisponují skladovacími prostory, musí produkt co nejdříve zobchodovat. Naopak skladovací prostory umožní podnikům lépe zpeněžit svoji výrobu a prodat zboží dle potřeby finančních toků nebo při nejvýhodnější ceně.

Zemědělství je vystaveno klimatickým, nakažovým a dalším rizikům, jejichž prevence je omezená. Rizika zemědělské výroby vymezuje např. OECD (viz kapitola 2.6.1).

Pro zemědělství je charakteristický také sdružený charakter výroby. Současně s produktem hlavním, vzniká i produkt vedlejší, který slouží k dalšímu výnosu, nebo naopak nákladově zatíží produkt hlavní.

Zemědělství je dlouhodobá, cílená činnost. Produkční cyklus rostlin a živočichů nelze urychlit, závisí na jejich přirozených schopnostech. Pro zemědělství je také zcela specifický nepřetržitý charakter výroby a malá přizpůsobivost trhu. Zemědělskou výrobu nelze přerušit či zastavit při nepříznivých cenách nebo malé poptávce. Riziko také spočívá ve faktu, že po vysazení plodiny zemědělské podniky neví, po jaké plodině bude v budoucnu hlad. Proto zemědělství ne zcela pružně reaguje na okamžitou poptávku a potřebu lidí.

Zemědělství je jedním ze základních prvků modelace krajiny. Jako obor hospodářství vytváří nová pracovní místa a díky nim udržuje osídlení ve venkovských oblastech. Má také vliv na udržování a rozvoj infrastruktury. Zemědělství vytváří kulturní krajinu vhodnou pro rekreaci a znásobuje tak užívání krajiny pro volný čas. S rostoucím významem ochrany životního prostředí musí zemědělství počítat s mnohými omezeními své činnosti (např. v oblasti kumulace vod či oblastech ochrany přírody).

Jedním z dalších specifíků může být možnost čerpání finančních prostředků z EU. Problémem pro naše podniky však stále zůstávají rozdíly v dotacích v rámci EU. Nové státy v současnosti stále nedosahují výše dotací starých států EU (EU 15) ale při

podobných cenách vstupů. Úrovní dotací se čeští zemědělci mohou přiblížit díky dorovnávacím platbám z národního rozpočtu. Dorovnání se každý rok snižuje, zatímco přímé platby rostou. Od r. 2013 by měly dotační rozdíly mezi členskými státy zmizet, nebo se alespoň zmírnit (Zemědělský svaz ČR 2012). Názor odborné veřejnosti se však spíše kloní k tomu, že pro zachování konkurenceschopnosti by bylo vhodnější dotace zrušit a výrobcům platit adekvátní cenu za jejich produkci. Současná dotační politika nerozděluje dobrého a špatného hospodáře. Hlavním kritériem je výměra půdy. Každý hospodář musí zvážit, kdy a kde se setkává cena vstupů s cenou za samotný výrobek. Při současné dotační politice nemusí maximální výnos znamenat maximální zisk. Pro maximální výnos je třeba špičková technologie, osivo, úprava a skladování. Ceny těchto vstupů mohou být tak vysoké, že ne vždy výnos musí dosáhnout úrovně nákladů.

Rizika vyplývající ze zvláštního charakteru zemědělské výroby lze částečně eliminovat nezemědělskými činnostmi. Čím více má podnik předmětů podnikání, tím méně se projeví například sezónnost, nebo vliv přírodních podmínek. Diverzifikací dochází k částečné nebo úplné eliminaci nesystematických rizik, omezení vlivu produkčních či tržních rizik na podnik.

2.7. Faktory ovlivňující diverzifikaci

Diverzifikaci činností zemědělských podniků ovlivňuje celá řada faktorů. Rozsah či forma nezemědělské činnosti závisí na socioekonomických charakteristikách domácností a charakteristikách jednotlivých podniků (Chaplin 2000). U podniků záleží na jejich velikosti, formě hospodaření, poloze či výrobním zaměření. U rodinných farem navíc hraje velice důležitou roli postava samotného farmáře, jeho vzdělání, věk, vlastnosti a schopnosti, jeho postoj k riziku a také prostředí, ze kterého pochází on a ostatní členové domácnosti.

U některých forem diverzifikace (diverzifikace specializací rostlinné nebo živočišné produkce) hraje roli vlastnický status půdy, fakt, jestli subjekt hospodaří na pronajaté či vlastní půdě. Podnikatelský zájem se totiž může často lišit od vůle vlastníka pozemku. Jak zdůrazňuje Lokoč (2009) ve svém výzkumu na Valašskokloboucku, sepětí vlastníků půdy s půdou je poměrně vysoké. V případě, že na polích porostou rostliny

(např. energetický šťovík), které nejsou vlastníci zvyklí vídat a nevědí, jaké výhody či nevýhody jejich pěstování má, může dojít k výraznému pokřivení vztahů².

Roli v míře diverzifikace činností podniků hraje i jejich velikost. Tento vliv je ale velice různorodý a záleží na konkrétních podmínkách země, kde se podnik nachází. Ilbery et al. (2006) uvádí, že velké farmy více diverzifikují svoji činnost než farmy menší. Důvodem je podle studie, že členové rodin z menších farem z důvodu nedostatečného příjmu mívají často zaměstnání jinde, mimo farmu. Výzkumy ve Velké Británii ukázaly (Edmund and Crabtree 1994, McNally 2001 in Ilbery et al. 2006), že velké farmy častěji diverzifikují činnost do neturistických aktivit a že obyvatelé menších farem mívají častěji práci mimo farmu. Práce mimo farmu ale není klasifikována jako diverzifikace činností, jedná se o pluriaktivitu. Podle některých autorů příjmy ze zaměstnání mimo farmu pomáhají redukovat risk plynoucí ze zemědělství. Navíc průměrné čisté příjmy podniků jsou vyšší u těch, které diverzifikují svoji činnost. Tento závěr potvrzují i Weiss a Briglauer (2002) svým výzkumem v Rakousku. Malé farmy jsou více specializované a mají tendenci zvyšovat míru specializace rychleji než velké farmy. Nižší stupeň diverzifikace znamená vyšší stupeň specializace. Rozporuplné závěry ukazují výzkumy v USA. Ve výzkumu Whitea a Irwina (1972 in Weiss, Briglauer 2002) se ukazuje negativní závislost velikosti podniku a stupněm diverzifikace. Čím je farma větší, tím je více specializovaná. Na druhou stranu výzkum v r. 1980 ukázal pozitivní závislost mezi diverzifikací a velikostí podniku. Weiss a Briglauer (2002) uvádějí, že podstatný vliv na tento vztah mají jednotlivé fáze diverzifikace. Velikost podniku hraje roli i v přístupu k finančním prostředkům (např. úvěrům) nutným k nastartování nezemědělské aktivity. Lepší přístup mají velké podniky, přístup malých farmářů k těmto prostředkům je do jisté míry omezený a jsou nuceni využívat především vlastní zdroje. Velké farmy také častěji disponují volnými prostory a mají administrativní zázemí nutné pro podnikání.

Významným faktorem je i poloha subjektů. Poloha podniku má významný vliv na rozsah diverzifikace a činnosti, kterými se podniky zabývají. Poptávka po službách poskytovaných v sektoru zemědělství se odvíjí od polohy podniků. Roli hraje například blízkost většího města. Farmy mohou využít rostoucí poptávku obyvatelstva měst po sportovním vyžití, venkovském stylu života, návratu k přírodě a péči o zvířata.

² Lokoč (2009, str. 146) uvádí, že jeden z dotazovaných dokonce uvedl: "...Já mu tam nasadím šťovík utěša nebo nějakou vrbu, tak mě zabije krumpáčem....".

Navíc poptávka po nezemědělských činnostech se značně liší mezi jednotlivými regiony. Stěžejní je si uvědomit, kdo bude daný výrobek či službu kupovat a jestli po dané službě nebo výrobku existuje v daném místě poptávka. V oblastech s nepříliš příznivými přírodními podmínkami bude do budoucna nutné hledat potřebnou prosperitu ve spojení zemědělství s dalšími činnostmi (služby, doprava, turistika, atd.). V případě, že mluvíme o pluriaktivitě, příležitost najít práci mimo farmu je mnohem menší v odlehlých/periferních oblastech než v oblastech v blízkosti měst, v centrálním regionu. Příležitost práce mimo farmu se zmenšuje v regionech s vyšší mírou nezaměstnanosti, která reflektuje šanci nalézt práci mimo farmu (Chaplin 2000). Na druhou stranu periferní oblasti se často vyznačují atraktivitou životního prostředí. Tato atraktivita částečně kompenzuje nedostatek pracovních příležitostí mimo farmu. Dle Ilberyho et al. (2006) je to důvod, proč zemědělské podniky v odlehlých oblastech diverzifikují svoji činnosti převážně do aktivit turistického ruchu. Důležitou roli hraje také lokální infrastruktura, která může výrazně zmenšit vzdálenosti a umožnit přístup na lokální či regionální trh.

Stupeň diverzifikace činnosti podniku záleží také na osobách jednotlivých farmářů, jejich vzdělání, osobních kvalitách a charakteristikách. U zemědělských podniků, právnických osob, záleží na osobě vedoucího pracovníka. Důležitá je informovanost osob, schopnost hledat a nacházet informace důležité pro podnikání, jejich otevřenost novým nápadům, entusiasmus, komunikativnost (sociální kapitál) a zkušenosti. Tyto osoby hrají také významnou roli v motivaci ostatních pracovníků. Pro realizaci nezemědělských činností je důležitý schopný a vysoce kvalifikovaný management podniku, vedoucí pracovníci, u kterých je důležité jejich vzdělání nejen v oblasti zemědělství, ale také v oblasti řízení podniku. Turner et al. (2006) potvrzuje, že úspěšnými realizátory diverzifikační strategie jsou podnikatelé již úspěšní v zemědělství. Naopak ti, kteří neuspěli v zemědělské výrobě, neuspěli ani v realizaci diverzifikační strategie, která měla představovat alternativní zdroj příjmů (Hron 2007). Menší mírou diverzifikace se vyznačuje také starší, méně vzdělaný farmář či farmář věnující se zemědělství pouze na částečný úvazek.

Diverzifikaci činností nelze chápat jako jakýsi „všelák“. Může přispět k řešení mnoha problémů spojených s nedostatkem prostředků, ale u neúspěšných podnikatelů v zemědělství není pravděpodobné, že by se jednalo o úspěšnou strategii.

3. Metodika

Pro diplomovou práci „Diverzifikace činností zemědělských podniků v postindustriálním období“ bylo čerpáno z různorodých zdrojů.

Součástí práce jsou informace získané z odborné literatury, z publikací, článků věnujících se tématu. Zdrojem dat byly také zprávy a publikace Českého statistického úřadu či Ministerstva zemědělství ČR. Důležitá pro tuto práci byla data získaná během terénního šetření. Datová základna obsahuje tedy sekundární data získaná z dostupných šetření a databází a také data primární pocházející z vlastního terénního šetření v zájmovém území ORP Kralovice.

Práce vychází z konceptu tzv. postprodukčního zemědělství, který se zabývá celkovou proměnou zemědělství a venkova (Woods 2005; Wilson 2008; Konečný 2012). Produkční systém předcházející této proměně přestal být ekonomicky i politicky přijatelný, nesl s sebou mnoho negativních aspektů (degradace půdy, snižování významu malých farem, slábnoucí vazba mezi místem produkce a spotřeby potravin, atd.). Zemědělství bylo odsunuto na okraj pozornosti, na okraj života obyvatel venkova. Hovoří se o přechodu k multifunkčnímu zemědělství vymezenému množstvím produkčních i neprodukčních aktivit, pro který jsou charakteristické některé významné změny: přechod z intenzifikace k extenzifikaci zemědělství, přechod od koncentrace k disperzi zemědělského hospodaření a přechod od specializace k diverzifikaci zemědělství.

Úvodní kapitola týkající se vymezení diverzifikace vychází z diskuze s odbornou literaturou. Tomuto tématu se věnuje především zahraniční literatura, v českém prostředí se jedná o poměrně nové téma. Geografii zemědělství v Česku dlouhou dobu dominovaly studie zaměřené na transformaci českého zemědělství a studie související se vstupem Česka do EU (Götz, Jančák 1997; Doucha 1998; na ně navazují Bičík, Jančák 2005). V posledním desetiletí se však začínají objevovat i studie zaměřené na multifunkční zemědělství a některé i na diverzifikaci činností zemědělských podniků. V českém prostředí se jedná především o studie České zemědělské univerzity v Praze (ČZU) – Hron 2007, 2008, či bulletiny Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky (VÚZE) a bulletiny Ústavu zemědělské ekonomiky a informací (ÚZEI; Ratinger, Pražan 2011; Špička et al. 2011; Ratinger et al. 2012), které jsou ale spíše zaměřeny

na výzkum multifunkčního zemědělství, interakce krajina – zemědělství či řízení rizik v zemědělské prvovýrobě. Někteří autoři, například Doucha et al. (2012) nebo Pělucha, Bednaříková (2012), se zabývají vlivem zemědělství a diverzifikace na zaměstnanost venkovských obcí.

Diverzifikací se zabývají zejména britští autoři Ilbery 1991, 2006, 2009; Chaplin 2000, 2001; Turner et al. 2002; McNally 2001; Robinson 2004 a další ve studiích publikovaných v mnoha odborných časopisech - Journal of Rural Studies, Land Use Policy, Journal of Environmental Management. Věnují se především faktorům, které diverzifikaci ovlivňují a motivy těchto činností. Důležitou roli dle nich hraje výrobní zaměření farmy, její velikost, věk zemědělců či jejich vzdělání. Zkoumaným problémem je také často pluriaktivita farmářů, fyzických osob, která ale není součástí problematiky zkoumané v této práci. Ta se však v rámci druhé kapitoly zabývá rozdílností vymezení těchto dvou pojmů. Diverzifikace má svoji roli také v německé, italské či španělské odborné literatuře (Aguglia et al 2011; Weiss, Briglauer 2002; López et al. 2009).

Vzhledem k charakteru tématu byla důležitým zdrojem informací také literatura ekonomická týkající se účetnictví, financí podniku či strategického managementu (Kovanicová 2005; Špička 2006; Mikovcová 2007; Marek 2009).

Pro dosažení přehlednosti, návaznosti a možnosti srovnání není diskuze s literaturou na tomto místě příliš rozsáhlá. Ve vlastním textu se pracuje s mnoha dalšími publikacemi, jež se vztahují ke konkrétním částem práce. V této kapitole je výčet a přehled základních děl týkajících se zkoumané problematiky.

Pro třetí kapitolu zabývající se rozsahem a významem diverzifikace v Česku byl zvolen následující přístup:

- sběr dat, jejich výběr a utřídění – základ pro analýzu,
- vlastní analýza dat, komparace dat,
- syntéza a zobecnění poznatků.

Vývoj nejprve přidružené výroby a poté nezemědělských činností v Česku a také ve vymezeném modelovém území vychází z dat ČSÚ. Informace byly čerpány především z průzkumů ČSÚ Agrocensus (AGC). Toto celoplošné strukturální šetření v zemědělství se poprvé po r. 1989 uskutečnilo v r. 1995. V tomto roce bylo cílem šetření

zaznamenat organizační změny související s rozsáhlými změnami, s transformačními a privatizačními procesy v Česku. Jeho úkolem bylo získat informace o tvořící se podnikatelské struktuře. Referenčním rokem pro AGC byl rok 2000, kdy proběhlo celosvětové sčítání zemědělských podniků pod záštitou FAO. To probíhá pravidelně jednou za deset let. Poslední sčítání proběhlo v r. 2010.

Agrocensus r. 1995 zahrnoval do sčítání zemědělské subjekty s minimální výměrou 3 ha. V Agrocenzu 2000 se tato hodnota snížila na minimální výměru 1 ha. Na AGC 2000 navazovala výběrová strukturální šetření v zemědělství 2003, 2005 a 2007. V r. 2010 se potom poprvé v tomto šetření využila typologie zemědělských podniků EU. Zemědělské podniky v rámci EU se vyznačují velkou diverzitou. Pro srovnávání strukturálních a ekonomických výsledků skupin podniků došlo k vytvoření klasifikačního systému, do nějž jsou podniky zařazeny podle typu výrobního zaměření, ekonomické velikosti a podle významu jiných výdělečných činností podniku (Agrocensus 2010). Kategorie jiná výdělečná činnost vyjadřuje procentuální podíl jiných než zemědělských výdělečných činností k celkové konečné produkci podniku.

Do r. 2005 se pro vymezení nezemědělských činností používalo členění činností podle OKEČ, od strukturálního šetření v zemědělství 2007 se používá vymezení dle Eurostatu. Z tohoto důvodu není vhodné přímo srovnávat výsledky Agrocenzů 1995, 2000 a 2010. Výsledky jsou proto v rámci kapitoly 4 prezentovány odděleně a srovnány pouze mezi r. 1995 a 2000. Toto srovnání doplňuje analýza současného stavu podle AGC 2010.

Vymezení nezemědělských činností přímo souvisejících s podnikem v šetření Agrocensus 2010 vycházelo z Nařízení Komise ES č. 1200/2009, které vymezuje tyto činnosti:

- **Cestovní ruch, ubytování a jiné rekreační činnosti** – jedná se o veškeré činnosti cestovního ruchu, služby ubytování, exkurze, sportovní a rekreační činnosti, při kterých se využívají budovy, pozemky a jiné zdroje zemědělského podniku.
- **Rukodělná výroba** – jedná se o výrobky vyrobené v podniku jeho vlastníkem nebo rodinnými příslušníky nebo pracovníky, kteří také vykonávají zemědělskou činnost bez ohledu na způsob prodeje těchto výrobků.

- **Zpracování zemědělských produktů** – jde o veškeré zpracování primárních zemědělských produktů na zpracovaný druhotný produkt bez ohledu na to, zda jsou suroviny produkovány v podniku nebo se kupují.
- **Výroba energie z obnovitelných zdrojů** – výroba pro trh, včetně bioplynu, biopaliv, elektrická energie pomocí větrných turbín nebo ze zemědělských surovin. Tato výroba však nezahrnuje energii vyrobenou pouze pro potřeby podniku.
- **Zpracování dřeva** – např. řezání, jedná se o zpracování surového dřeva v podniku pro trh.
- **Akvakultura** – produkce ryb, raků apod. v zemědělském podniku. Nezahrnuje však činnosti, které představují pouze rybolov.
- **Smluvní práce** – práce s využitím výrobních prostředků zemědělského podniku. Rozlišuje se provádění prací v rámci zemědělského sektoru a mimo něj. Může se jednat např. o úklid sněhu, dopravu, udržování krajiny, zemědělské služby.
- **Lesnictví** – jde o lesnické práce s využitím výrobních prostředků zemědělského podniku (pracovních sil, strojů a zařízení).
- **Ostatní** – ostatní výdělečné činnosti související s podnikem, jinde neuvedené.

Toto vymezení nezahrnuje do nezemědělské činnosti ekologické zemědělství, které je ale součástí typologie (viz Tabulka 1). Jeho zařazení mezi možné diverzifikované aktivity je sporné a bylo mnohokrát zpochybňováno. Také v rámci Agrocenzů a strukturních výzkumů v zemědělství je ekologické zemědělství zkoumáno samostatně. Do rozhovorů v rámci terénního šetření byla zahrnuta otázka týkající se ekologického zemědělství, ale její vyhodnocení je provedeno odděleně od ostatních nezemědělských činností.

Pro analýzu diverzifikace (jiných výdělečných činností) na území Česka a také pro analýzu ORP z hlediska zemědělství byla použita analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb, analýza SWOT. Jedná se o nástroj strategického managementu, který umožňuje identifikovat a také uspořádat vnější a vnitřní faktory, které působí na dané činnosti či odvětví a ovlivňují ho. V současnosti jde o používaný nástroj, který usnadňuje dlouhodobé plánování, pomáhá předcházet možným ohrožením a umožňuje kontrolu efektivnosti dříve navržených opatření.

I přesto, že diverzifikace hraje důležitou roli v zemědělství a životě na venkově, studií zkoumající faktory, motivy diverzifikace existuje velmi málo. Téměř chybí výzkum na mikroregionální úrovni. Poslední kapitola věnovaná modelovému území ORP Kralovice vychází z výsledků terénního šetření a řízených rozhovorů s vedoucími pracovníky zemědělských podniků, podnikatelů v zemědělství (FO) a s lidmi, kteří se v zemědělství dlouhodobě pohybují, podnikají v něm a mají přehled o jeho stavu na území zkoumaného ORP. Cílová skupina respondentů z řad vedoucích pracovníků zemědělských podniků a zemědělských podnikatelů byla vybrána proto, že má rozhodující vliv na směřování podnikání, na způsob hospodaření a na rozhodnutí, zda diverzifikovat, či nikoli. Oslovení zemědělců probíhalo v naprosté většině případů telefonicky, v několika případech prostřednictvím třetí osoby. Se všemi kontaktovanými osobami proběhl rozhovor, úspěšnost kontaktu byla tedy 100 %. Všichni zúčastnění projevíli kladný přístup a zájem o danou problematiku.

Vlastní řízený rozhovor byl strukturován do několika částí:

- část I. – vlastní identifikace dotazovaného subjektu,
- část II. – existence nějaké nezemědělské činnosti mimo zemědělskou prvovýrobu,
- část III. - motivy existence, počet zaměstnanců zaměstnaných mimo zemědělskou prvovýrobu, výhled do budoucna,
- část IV. – příspěvek diverzifikace k rozvoji venkova.

Kvůli možnému zkreslení toho, co se rozumí pojmem diverzifikace, je vhodné do řízeného rozhovoru začlenit otázky týkající se příjmů podniku, kolik procent příjmů pochází z různorodých zdrojů, ze zdrojů mimo zemědělskou prvovýrobu. V rozsahu diverzifikace hraje roli také velikost podniku a počet jeho zaměstnanců (v případě FO počet osob žijících na farmě; Ilbery et al. 2006). Přístup k analýze diverzifikace závisí na tom, zda se jedná o samostatně hospodařícího farmáře, nebo o podnik právnickou osobu (PO, v českých podmínkách obchodní společnost nebo družstvo; Chaplin 2000). Z tohoto důvodu jsou i výsledky řízených rozhovorů prezentovány v rámci kapitoly 6 samostatně za fyzické i právnické osoby.

Podrobněji rozebraná metodika týkající se vlastního terénního šetření a řízených rozhovorů je součástí kapitoly 6.

4. Specifika diverzifikace v Česku

Česko prošlo specifickým vývojem zemědělského sektoru. Vlivem více než čtyřiceti let socialistické nadvlády došlo k jeho strukturální přestavbě, ke změně vlastnictví půdy a řízení zemědělství. Vznikaly velké podniky typu JZD (družstevní sektor) a státních statků (státní sektor).

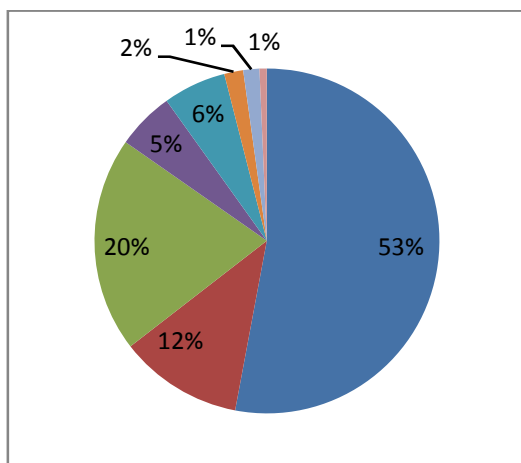
Socializaci zemědělství lze podle Věžníka (1987) rozdělit do několika etap. Pro první je charakteristická pozemková reforma. Ve druhé etapě jsou zakládána JZD, na významu zcela ztrácí samostatně hospodařící rolníci (s výjimkou horských oblastí). Hlavně v pohraničních oblastech, na půdě vystěhovalého německého obyvatelstva, na bývalých velkostatkách a později i v obcích, kde nebyly vytvořeny podmínky pro vznik JZD, vznikají státní statky. Od r. 1960 dochází ke slučování jednotlivých menších družstev do větších celků. Počet družstev se snižuje, zatímco výrazně vzrůstá jejich výměra. V tomto období se výrazně zvyšuje zemědělská výroba, stoupá produkce a zavádí se činnosti tzv. přidružené výroby.

Po r. 1989 se začaly stabilizovat podmínky a došlo k přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodářství a s tím spojenými změnami ve výrobní struktuře zemědělství. Výrazně klesal počet zaměstnanců, snižovaly se stavy hospodářských zvířat, uskutečnily se mnohé legislativní změny. V transformačním procesu došlo k navrácení půdy těm, kterým byla odebrána v r. 1948 (Bičík, Jančák 2005). V Česku však nedošlo k rozdrobení půdy a k hromadnému zakládání rodinných farem typických pro ostatní země EU. Období čtyřiceti let centrálně plánovaného hospodaření znamená dvě generace potomků, kteří samostatně nikdy nehospodařili a často žijí v místech vzdálených od restituované půdy a majetku, ke kterému ztratili vztah, který měli jejich předkové. V Česku je typické pronajímání půdy velkým podnikům právnických osob nebo soukromým zemědělcům.

Česko se vyznačuje specifickou velikostní i vlastnickou strukturou zemědělských subjektů, která je do jisté míry dědictvím minulého režimu. Počtem sice převažují soukromně hospodařící fyzické osoby (FO)³, které však obhospodařují necelých 30 % půdy. Výměrou zcela převažují podniky právnických osob (PO), i když dohromady netvoří ani 8 % subjektů podnikajících v zemědělství.

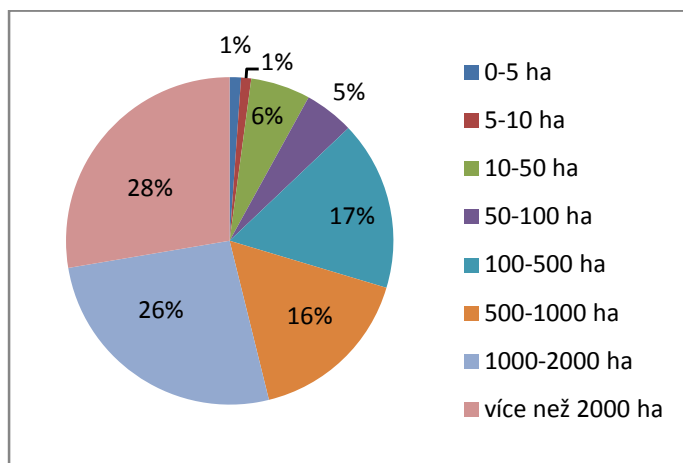
³ soukromně hospodařící rolníci, zemědělské podnikatelé FO a FO podnikající podle živnostenského zákona, nezapsaní v obchodním rejstříku (Zelená zpráva 2011).

Graf 1 Počet zemědělských podniků v Česku v r. 2011



Zdroj: Zelená zpráva 2011, MZe.

Graf 2 Podíl obhospodařované ZP jednotlivými podniky v Česku v r. 2011



Zdroj: Zelená zpráva 2011, MZe.

Z celkové výměry obhospodařované zemědělské půdy připadá více než 50 % na podniky větší než 1 000 ha. Ale z celkového počtu zemědělských podniků tvoří tyto podniky pouze 2 %. Rozlohou velké podniky (nad 2 000 ha) jsou až na výjimky podniky PO (98,5 %). Naproti tomu rozlohou malé podniky (do 10 ha) tvoří 65 % všech subjektů podnikajících v zemědělství, ale obdělávají pouze přes 2 % zemědělské půdy. Tyto podniky z 98 % představují podniky FO. Celkově lze říci, že v podmínkách českého zemědělství jsou podniky FO vnímány jako „malé podniky“ a podniky PO jako „velké podniky“. Toto obecné vnímání potvrzují i materiály ČSÚ. Téměř 95 % podniků FO má rozlohu do 100 ha, naproti tomu tuto samou rozlohu má „pouze“ 37 % podniků PO. Oproti jiným státům zde došlo k výrazné koncentraci výrobních zdrojů a koncentraci výroby do velkých podniků.

Ve srovnání s ostatními státy EU se Česko vyznačuje nejvyšší průměrnou rozlohou podniků (Eurostat 2007, Zelená zpráva 2011). Nejrozšířenější velikost rodinných farem, nezávisle na formě hospodaření, se pohybuje mezi 50 a 200 ha. Tato velikost je zvládnutelná bez zaměstnanců, pouze soukromým zemědělcem a jeho rodinnými příslušníky, kterým může zajistit solidní životní úroveň (Hodanová 2006). Také podíl pronajaté půdy na celkové zemědělské půdě je nejvyšší ze všech zemí EU, její podíl ale klesá a zvyšuje se podíl vlastní půdy. Tento rozpor mezi užíváním a vlastnictvím půdy je dán historickým vývojem a uplatňováním transformačních zákonů. Podle ministerstva zemědělství činil podíl pronajaté půdy v r. 2011 necelých 80 % (Zelená zpráva 2011). Pronajímání půdy se ve větší míře týká podniků PO. Přitom je ale třeba

brát v úvahu, že velká část pronajaté půdy, na které podnik hospodaří, patří členům, akcionářům či společníkům podniku. Přesto tato situace vede k nestabilitě a brání podnikům v mnoha aktivitách, které by mohly vést k jeho rozvoji. Tato disproporce může mít zásadní vliv i na rozsah diverzifikace činností zemědělských podniků.

4.1. Vývoj diverzifikace

4.1.1. Před r. 1989 – přidružená výroba

Nezemědělská činnost zemědělských podniků, pod původním názvem přidružená výroba (PV), hrála významnou roli v rozvoji venkova a zemědělství. Přispívala k vědeckotechnickému pokroku, k vyšší zaměstnanosti obyvatel venkova a lepšímu využití výrobních zdrojů, řešila problém sezónnosti zemědělské výroby. Přidružená výroba znamenala také zlepšení v poskytování služeb na venkově. Přispívala k obohacení trhu (vnitřního trhu) průmyslovými a dalšími výrobky. Vnesla do národního hospodářství prvky konkurence a soutěživosti mezi jednotlivými odvětvími. Navíc přispívala k lepším hospodářským výsledkům jednotlivých podniků, přispívala k tvorbě zisku. Toto všechno znamenalo zlepšení podmínek života na venkově a také zlepšení sociálních a ekonomických podmínek pracovníků v zemědělství.

V počátcích vzniku měla přidružená výroba jen okrajový význam. Sloužila především k jednoduché výrobě, poskytování služeb a zhodnocování místních surovin. Hlavním motivem vzniku přidružené výroby bylo zajištění práce pro stálé zaměstnance a členy, kteří pracovali převážně v rostlinné výrobě, mimo hlavní produkční období. V pozdějších letech se přidružená výroba začala diverzifikovat (diferencovat). V r. 1977 vydalo předsednictvo vlády ČSSR tzv. Zásady postupu při povolování a uskutečňování přidružené výroby JZD, které vymezují pojem „přidružená výroba“ a také specifikují povinnosti orgánů státní správy (národní výbory, zemědělská správa). Na tento dokument brzy (v r. 1983) navázaly programy rozvoje přidružené výroby, které zahrnovaly povolené činnosti v jejím rámci. Přidružená výroba se mohla v tomto období týkat zemědělských i nezemědělských činností. Od zemědělské výroby ji oddělil až zákon z r. 1989, který ji vymezil jako „jinou hospodářskou činnost“, upustilo se také od její právní regulace. Stále byl ale vyžadován souhlas orgánů hospodářského řízení ministerstva zemědělství pro provozování jiné hospodářské činnosti. Ten byl zrušen

až zákonem z r. 1990. Ve státních statcích byla přidružená výroba zaváděna podle vzoru JZD pod názvem „vedlejší výroba“ od r. 1986 (ČSÚ 1990).

Přidruženou výrobu realizovala JZD a státní statky ve všech okresech ČSSR.

Dynamický rozvoj této činnosti nastal v 70. letech 20. st., kdy podniky hledaly nové prostředky pro rozvoj a intenzifikaci zemědělské výroby a za tímto účelem využívaly místní výrobní prostředky. Rozšiřování přidružené výroby pokračovalo i v 80. letech 20. st. V případě státních statků se vedlejší výroba sledovala až od r. 1983, kdy zaznamenala také dynamický růst, který pokračoval až do r. 1989. V tomto roce provozovalo přidruženou výrobu 88,7 % všech JZD a 77,8 % státních statků (ČSÚ 1989). PV se stala vítaným zdrojem prostředků na provoz či rozvoj zemědělských podniků.

U přidružené výroby, v případě státních statků u vedlejší výroby, můžeme pozorovat diferenciaci v rámci jednotlivých územních celků. Vyšší zastoupení měla na Slovensku. Východoslovenský kraj vykazoval dokonce stoprocentní zastoupení přidružené výroby v JZD, Středoslovenský kraj potom stoprocentní zastoupení vedlejší výroby státních statků. V Česku dominovaly kraje Severomoravský a Jihomoravský. Nejrychlejší růst přidružené výroby vykazoval kraj Jihočeský (z 65,1 % v r. 1985 na 81,2 % v r. 1989), naopak nejnižší podíl přidružené výroby v JZD vykazoval dlouhodobě kraj Severočeský (ČSÚ 1989).

Nejvyšší výkony přidružené výroby v rámci ČSSR vykazovaly podniky v přírodních podmínkách nepříznivých pro zemědělskou výrobu, v průměrných či horších podmínkách, kde se zemědělská výroba ukazovala jako ztrátová a vyžadovala vysoké provozní náklady. V oblastech nepříznivých pro zemědělskou výrobu se zisk z PV podílel na úhradě ztráty ze zemědělské činnosti.

Strukturu přidružené výroby ovlivňovaly především místní podmínky – vhodnost výroby pro danou oblast, výskyt materiálů a surovin, stupeň spolupráce s organizacemi státní správy, blízkost průmyslových center a také schopnosti a podnikavost vedoucích či řadových pracovníků jednotlivých zemědělských podniků. Široké spektrum činností, skrývajících se pod pojmem přidružená výroba, bylo nejprve rozděleno do 12, později do 13 kategorií:

- zpracování zemědělských výrobků,
- těžba nerostných surovin,
- zemní práce,
- dřevovýroba,
- kovovýroba,
- výroba z umělých hmot,
- textilní výroba,
- výroba drobného zboží,
- stavební činnost,
- opravárenská činnost,
- ostatní PV,
- doprava,
- elektrotechnika.

Z postupně jednoduchých výrob se postupem času stala centra činností s kvalitním vybavením a specializovanými pracovníky. Nejrozšířenějšími činnostmi byly nejprve (v 70. a počátku 80. let) kovovýroba, dřevozpracující výroba a stavební činnost. Postupně se do popředí dostávají činnosti s vyšší ziskovostí a produktivitou práce - elektronika, zpracování zemědělských produktů a zemní práce. Tyto trendy se objevují u JZD i u státních statků. Z hlediska rentability⁴ byly ve státních statcích nejvýhodnější opravárenská činnost a výroba drobného zboží, v JZD opravárenská činnost a výroba z umělých hmot. V rámci PV existovaly i ztrátové činnosti. Pro státní statky to byly především dřevovýroba, doprava a stavební činnost (v r. 1989, ČSÚ 1990), JZD nevykazovala žádný ztrátový druh nezemědělské činnosti.

Tabulka 2 Počet a podíl zemědělských podniků provozujících PV mezi r. 1985 - 1989

Rok	1985	1986	1987	1988	1989
Celkový počet podniků	1 147	1 137	1 134	1 128	1 130
z toho provozují PV	801	831	855	888	962
v %	69,83	73,09	75,40	78,72	85,13

Zdroj: ČSÚ 1990, vlastní zpracování.

Podíl přidružené výroby narůstal až do r. 1989. Podle tabulky 3 více než 85 % podniků v r. 1989 udržovalo přidruženou výrobu. Nutno podotknout, že státní statky tvořily

⁴ Rentabilita neboli výnosnost, ziskovost, představuje poměr celkového zisku a výše zdrojů (celková aktiva, vlastní kapitál apod.). Slouží k hodnocení podnikatelské činnosti (Kovanicová 2005).

pouze necelých 10 % zemědělských podniků a podíl vedlejší činnosti v nich v r. 1989 tvořil 76,4 %. V JZD byl tento podíl o něco vyšší, a to 86,03 %.

Pracovníci v přidružené výrobě

Zavádění přidružené výroby do výrobní sféry zemědělských podniků znamenalo vyšší počet pracovních míst, a to i mimo sezónu zemědělské výroby. Podstatně se také změnila struktura jednotlivých kategorií pracovních činností. Klesl počet zaměstnanců rostlinné a živočišné výroby a naopak se zvýšil počet tzv. THP (technicko – hospodářských pracovníků). S růstem významu přidružené výroby rostl i počet jejich zaměstnanců. Se stále se zvyšujícím stupněm mechanizace docházelo k uvolňování manuálních pracovníků ze zemědělské výroby a jejich využití, uplatnění právě v PV. S rozvojem PV se stále častěji objevovaly požadavky vyšší kvalifikace a specializace pracovníků. Proto koncem 80. let rostl především počet specializovaných pracovníků v jednotlivých odvětvích PV.

Tabulka 3 Počet a podíl pracovníků PV v zemědělských podnicích mezi r. 1985- 1989

Rok	1985	1986	1987	1988	1989
Celkový počet pracovníků	519 691	521 964	533 272	533 662	531 057
z toho v PV	23 239*	27 883	32 474	39 128	44 771
v %	4,47	5,34	6,09	7,33	8,43

Zdroj: ČSÚ 1989, 1990, vlastní zpracování

*jedná se pouze o pracovníky JZD, počet pracovníků vedlejší výroby ve státních statcích není v tomto roce znám.

Většinu pracovníků zemědělských podniků představovali pracovníci JZD (přes ¾ celkového počtu). Jejich podíl v PV se pohybuje kolem 10 % celkového počtu, zatímco ve státních statcích se podíl pracovníků vedlejší činnosti pohybuje kolem 2 % a svého maxima dosáhl v r. 1989, kdy 2,6 % pracovníků státních statků pracovalo v rámci vedlejší činnosti.

PV se do značné míry podílela na výrobní činnosti podniků a přinášela jim dodatečné zisky. V r. 1989 činil podíl PV na výkonech JZD 21,9 % a podílel se 23,1 % na výnosech⁵ JZD (ČSÚ 1990)⁶. Na výkonech státních statků se vedlejší výroba podílela v r. 1989 6 %. Zisk z PV doplňoval vlastní zdroje podniků a přispíval ke zlepšení

⁵ Dle Strouhala a Židlické (2008) výnosem rozumíme zvýšení ekonomického prospěchu, které se projeví buď zvýšením aktiv, nebo eventuálně snížením závazků. Konečným důsledkem je zvýšení vlastního kapitálu jinak než formou vkladů.

⁶ Meziročně (1985 – 1989) docházelo k nárůstu významu PV na výnosech JZD i na jejich výkonech.

hospodářského výsledku podniků. V r. 1989 se v každém kraji vyskytl alespoň jeden okres, ve kterém podíl zisku⁷ z PV na celkovém zisku přesahoval 100 % a stal se hlavním prostředkem podniku pro další rozvoj. Z Tabulka 4 je zřejmé, že zisk z vedlejší činnosti státních statků rostl až do r. 1989, kdy dosáhl téměř 19% podílu na celkovém zisku. U JZD dosahoval podíl PV na zisku více než 50 % v r. 1987 a poté klesl o několik procentních bodů v r. 1989. Význam zisku z PV úměrně rostl směrem k horším přírodním podmínkám pro zemědělskou výrobu. V r. 1989 je však patrný nárůst podílu zisku z PV i v oblastech příznivých podmínek (ČSÚ 1990).

Tabulka 4 Zisk podniků z PV v tis. Kčs

	St.st.	JZD	St.st.	JZD	St.st.	JZD	St.st.	JZD	St.st.	JZD
Rok	1985		1986		1987		1988		1989	
Zisk celkem	1 763 253	7 165 011	1 272 896	5 919 167	1 252 450	5 407 325	1 487 828	6 409 715	906 752	7 076 526
Zisk z PV	x	1 765 850	111 379	2 156 564	150 848	2 768 547	202 849	x	170 256	3 065 285
v %	x	24,65	8,75	36,43	12,04	51,20	13,63	x	18,78	43,32

Zdroj: ČSÚ 1989, 1990.

x = data nejsou známa. Ve státních statcích byl zisk z PV sledován až od r. 1986.

Extrémním příkladem významu PV bylo JZD Slušovice, později JZD Agrokombinát Slušovice, v němž dosahovaly výkony PV až 95 % (Hait 2009). Zemědělská prvovýroba měla v podniku pouze marginální roli. Činnosti PV se nejprve zaměřovaly na zlepšení výsledků zemědělské prvovýroby. Jednalo se o biochemickou a chemickou výrobu, výrobu strojů pro zemědělství a kovovýrobu. S rozvojem PV (výroba mikroelektroniky, potravinářská, stavební výroba) rostl její význam jako hlavního nositele prostředků k realizaci dlouhodobých cílů a investic. V této době se Slušovice díky vysokému osobnímu ohodnocení a dobré občanské vybavenosti staly velice žádanou adresou a počet jejich obyvatel výrazně vzrostl (Hait 2009).

⁷ Dle Kovanicové (2005): „Zisk vyjadřuje to, co podnik svojí vlastní činností z vloženého kapitálu vytěžil, jak rozmnožil hodnoty, které byly původně do podniku vloženy. Zisk je rozdílem mezi výnosy a náklady. Je měřítkem toho, jak firma přispěla svojí činností v daném období k růstu bohatství vlastníků.

Dle Peláka (2007) je zisk pasivem, které říká, jaká část bohatství podniku přibyla v posledním roce (ale neříká, jak toto zbohatnutí vypadá- může to být i úbytek dluhu při zachování stejné výše aktiv). Zisk je kladný rozdíl výnosů a nákladů.

4.1.2. Po r. 1989

Po roce 1989 došlo k přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodaření. Od r. 1991 probíhá v zemědělství transformační proces, jehož cílem je vyřešit vlastnické vztahy k půdě a majetku. Z původně velkých podniků typu JZD a státních statků vznikla celá řada menších subjektů mnoha právních forem (viz. Příloha 2 Vývoj podnikatelské struktury, výměry ZP a průměrné výměry podniků v zemědělství v Česku v jednotlivých letech). Restituce půdy vedla k obnově soukromého hospodaření, které bylo před r. 1989 potlačováno. Transformace JZD ani privatizace státních statků však nevedla k rozdrobení půdy a hromadnému zakládání rodinných farem typických pro země západní Evropy. Většinu půdy obdělávají právnické osoby, obchodní společnosti a družstva.

Po r. 1989 došlo k redukci nezemědělských činností zemědělských podniků. Některé z činností zanikly, jiné se vyčlenily do sektoru služeb a průmyslu, v nichž často fungují až do současnosti. Zemědělství bylo jediným odvětvím, kde i z titulu pracovní účasti vznikl nárok na podíl na majetku družstva (Zákon č. 42/1992, Chloupková 2002). Pracovníci přidružené výroby byli vedeni jako pracovníci v zemědělství. Po oddělení a vyčlenění těchto výrob do ostatních sektorů národního hospodářství nebylo nadále možné vést tyto pracovníky jako pracovníky v zemědělství. Tento přesun přispěl ke snížení celkového počtu pracovníků v zemědělství, a to o polovinu během následujících pěti let (Doucha et al. 2012, Chaplin 2001).

Největší nárůst zemědělských podniků, které diverzifikovaly svoji činnost směrem k nezemědělským aktivitám, se objevil již mezi roky 1990 – 1995 a poté se mírně zpomalil mezi 1995 – 2000. Po přechodu z centrálně plánovaného na tržní hospodářství zůstávalo stále mnoho segmentů trhu nevyužito a bylo snadnější začít podnikat a diverzifikovat svoji činnost v nejrůznějších oblastech. Ne všechny zemědělské podniky ale vytrvaly v diverzifikaci aktivit či vůbec v podnikání, a to hlavně díky nezkušenosti vedení podniků a jejich neschopnosti vypořádat se s nově nastalými podmínkami. Navíc se postupem času snižovala poptávka po těchto aktivitách, rostla konkurence a změnily se spotřební návyky populace.

Jen malá část osob, kterým byla navracena půda, začala sama hospodařit. Tím hlavním faktorem, proč se vrátili k tomuto rizikovému podnikání, byl dle Douchy et al. (2003) samotný proces návratu půdy a majetku. Období čtyřiceti let kolektivního hospodaření

znamenal dvě generace potomků, kteří samostatně nikdy nehosподаřili. Ale tito potomci měli zkušenosti z ostatních odvětví, které zužitkovaly a které se pozitivně promítly do diverzifikace činností v rámci jejich podnikání.

Nezemědělské činnosti provozované zemědělskými podniky zaměstnávaly a zaměstnávají především místní obyvatele a obyvatele z nejbližšího okolí podniku (Doucha et al. 2003) a přispívají tak k vyšší zaměstnanosti obyvatel obcí.

4.2. Rozsah diverzifikace

Ve venkovském prostoru došlo v průběhu minulých let k výraznému úbytku pracovních sil. V současnosti tento prostor téměř nevytváří nová pracovní místa. Zájem ze strany zemědělských podniků o nové zaměstnance je poměrně nízký. To je zapříčiněno rostoucím stupněm mechanizace výroby či úbytkem živočišné výroby. Pro stabilizaci obyvatel venkovských obcí je jednou z příležitostí diverzifikace činností zemědělských podniků směrem k nezemědělským činnostem.

Tabulka 5 Vývoj počtu a podílu podniků vykonávajících nezemědělskou činnost

	1995		2000		2005		2010	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %
Celkový počet podniků	23 644	100,0	54 158	100,0	42 252	100,0	22 864	100,0
s nezemědělskou činností:								
žádnou	20 108	85,0	48 293	89,2	35 299	83,5	19 422	84,9
jednou	2 578	10,9	4 276	7,9	6 148	14,6	2 584	11,3
několika	958	4,1	1 589	2,9	805	1,9	858	3,8

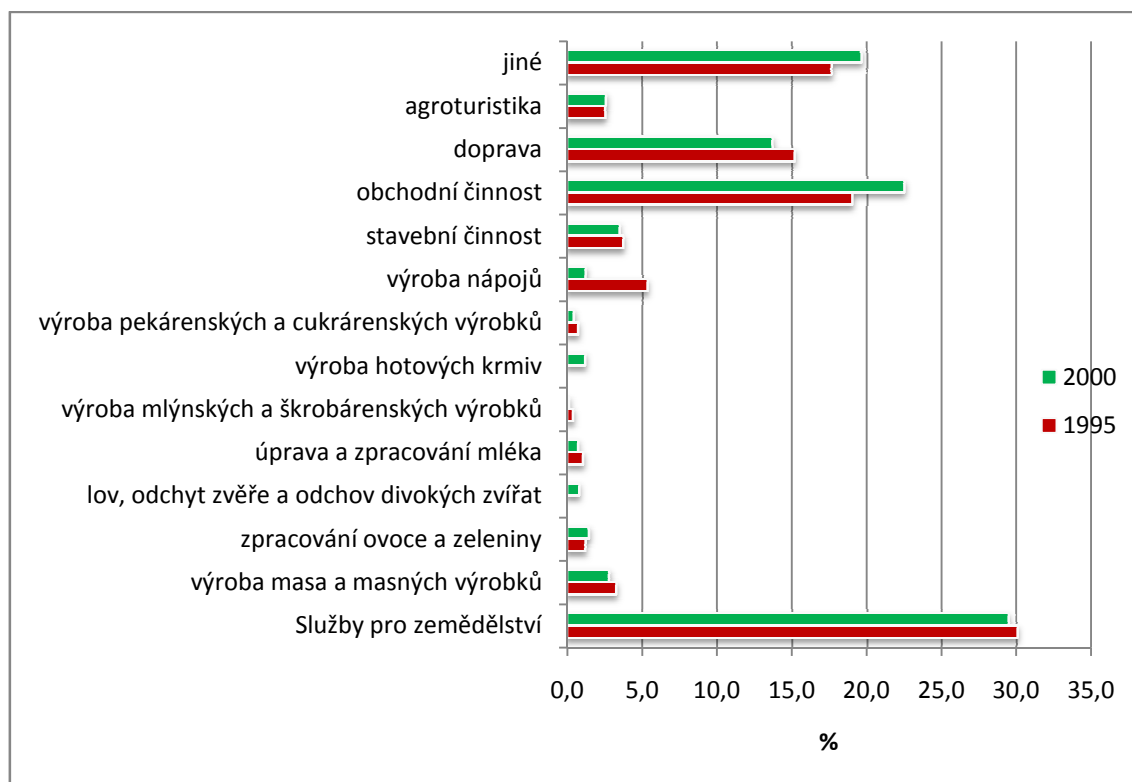
Zdroj: Agrocensus 1995, 2000, 2010, strukturální výsledky za zemědělství ČR v r. 2005, ČSÚ.

Vzhledem k rozdílným prahovým hodnotám a metodice užívaným v jednotlivých šetření Agrocensus nelze údaje z nich bezprostředně porovnávat (více viz kapitola 3). V relativním srovnání podíl podniků vykonávajících nezemědělskou činnost kolísá. Ještě v r. 1995 vykonávalo jednu nebo více těchto činností 15 % podniků. Tento podíl se do r. 2000 snížil na 10,8 %. Důvodem mohl být velký počet subjektů, který na počátku 90. let v euforii začal podnikat a provozovat nezemědělskou činnost a záhy nebyl schopen se vyrovnat s nově nastalými podmínkami. Do r. 2005 se počet podniků s nezemědělskou činností zvýšil na 16,4 % a v r. 2010 dosáhl 15,1 %. Jedná se o poměrně malé číslo ve srovnání například se zeměmi západní Evropy. Diverzifikace podnikových aktivit je více rozšířena v zemích západní a severní Evropy než v zemích

jižní a východní Evropy (Evropská komise 2008). Musíme však přihlédnout k rozdílnému vývoji států, rozdílné vlastnické struktury i velikosti podniků.

Podle Agrocenzu 1995 a 2000 byly nejrozšířenějšími odvětvími nezemědělských činností služby pro zemědělství, obchodní činnost, doprava a jiné. V r. 2000 byl mezi nezemědělské činnosti oproti předchozímu šetření zahrnut lov, odchyt zvěře a odchov divokých zvířat a také výroba hotových krmiv. Následující graf ukazuje podíl subjektů realizujících nezemědělskou činnost (FO i PO) na nezemědělských činnostech⁸. Shrnující název pro diverzifikované aktivity je podle Agrocenzu 1995 a 2000 „další výrobní činnosti“.

Graf 3 Podniky s nezemědělskou činností podle druhů v Česku v r. 1995 a 2000

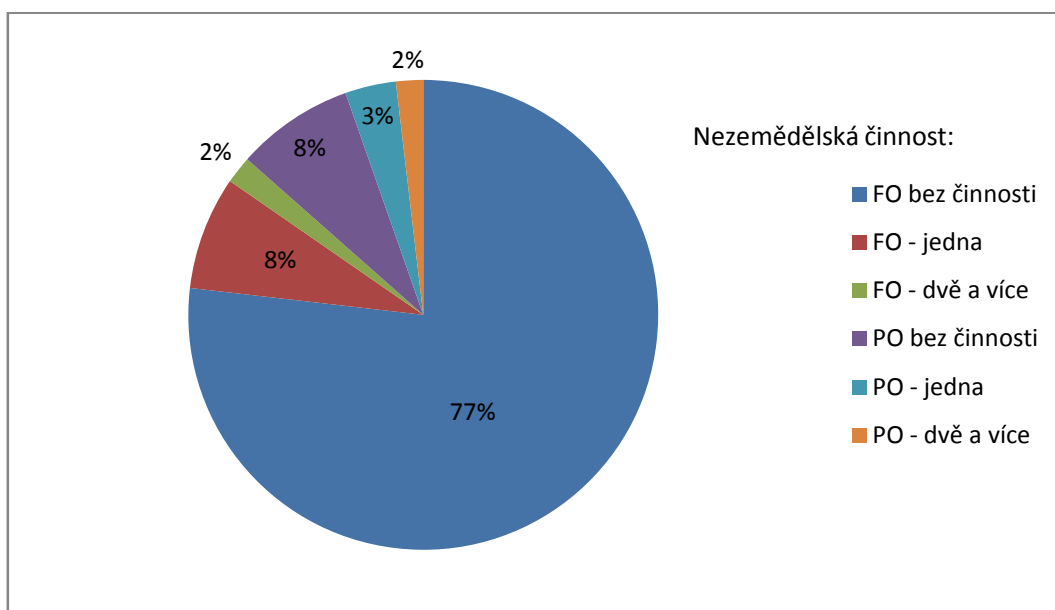


Zdroj: Agrocenzus 1995, 2000, vlastní zpracování.

V r. 2010 více než tři čtvrtiny podniků, které diverzifikovaly svoji činnost, se věnovaly jednomu typu diverzifikace. Téměř 19 % podniků se zabývá dvěma typy nezemědělské činnosti a pouze 6,3 % podniků provozuje tři nebo více typů nezemědělských aktivit (v grafu pro zjednodušení uveden nižší počet kategorií).

⁸ 100 % = součet všech podniků, které realizují nezemědělskou činnost v daném roce.

Graf 4 Zemědělské podniky provozující nezemědělskou činnost v Česku v r. 2010



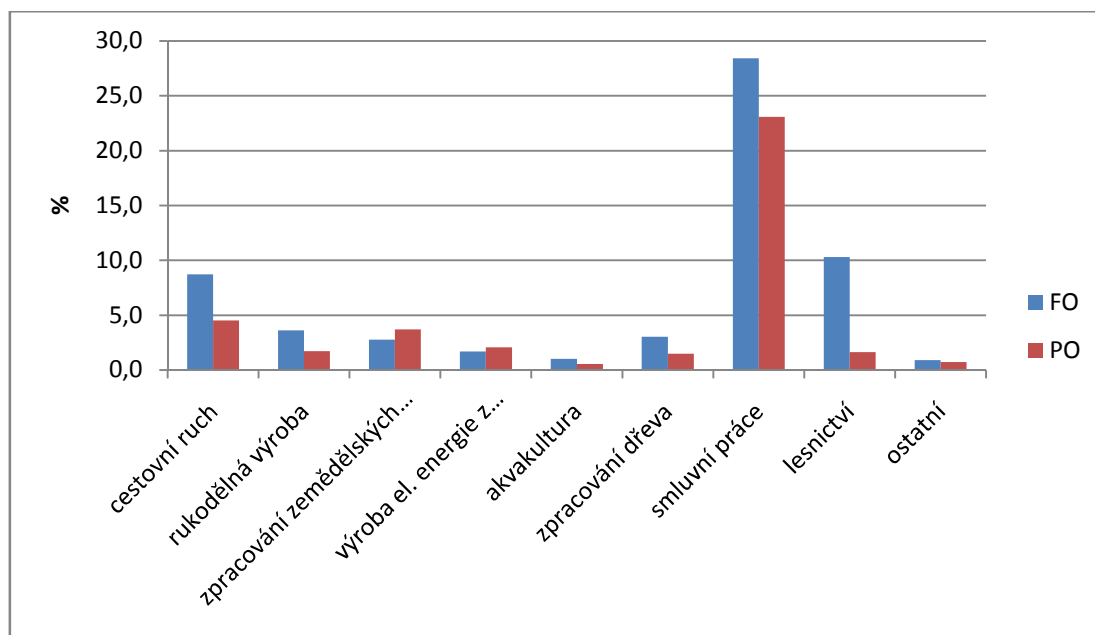
Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní zpracování.

Počtem i podílem v jednotlivých odvětvích nezemědělské činnosti překonávají FO ostatní podniky. V relativním srovnání celkového počtu podniků hospodařících v Česku v r. 2010 se ukazuje, že z 85 % podniků, které nerealizují žádnou nezemědělskou činnost, je více než 90 % podniků FO (77 % z celkového počtu hospodařících podniků). Podíl FO na všech hospodařících subjektech činí více než 86 %. Z tohoto relativního srovnání vyplývá, že podniky PO, podniky chápané jako rozlohou větší, podniky, které koncentrují výrobní prostředky, více diverzifikují svoji činnost. Činí tak téměř 40 % všech podniků PO, ale pouze 11 % FO.

U malých rodinných podniků, FO, převažuje spíše specializace, věnují se typickým zemědělským činnostem. Tyto podniky jsou charakteristické vyšší flexibilitou, lepší schopností reagovat na změny. Relativně nízká úroveň diverzifikace činností u těchto podniků je daná nedostatečnou kapacitou technickou, technologickou či lidskou. Farmář a rodinní příslušníci také častěji nacházejí pracovní příležitosti mimo vlastní farmu a tím diverzifikují příjem domácnosti. Malé podniky se také hůře dostávají k cizímu kapitálu (úvěrová omezení), výrazně u nich převažuje podíl vlastního kapitálu nad cizím. Malé farmy vykazují vyšší závislost na provozních dotacích. Vzhledem ke svému charakteru, individuálnímu přístupu k zákazníkovi, jsou malé podniky vhodné pro realizaci venkovské turistiky a řemeslné výroby. Také mají předpoklady využít pro odbyt své produkce místní trhy či prodej přímo na farmě.

Velké podniky naproti tomu mají lepší přístup k cizímu kapitálu a také ho využívají. Nejsou ale příliš flexibilní a celkově pomaleji přijímají podnikatelská rozhodnutí. Dochází v nich ke koncentraci výrobních faktorů a tyto podniky disponují kapacitami k realizaci nezemědělských činností (Špička 2008).

Graf 5 Podíl FO a PO na nezemědělských činnostech v Česku v r. 2010



Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní zpracování.

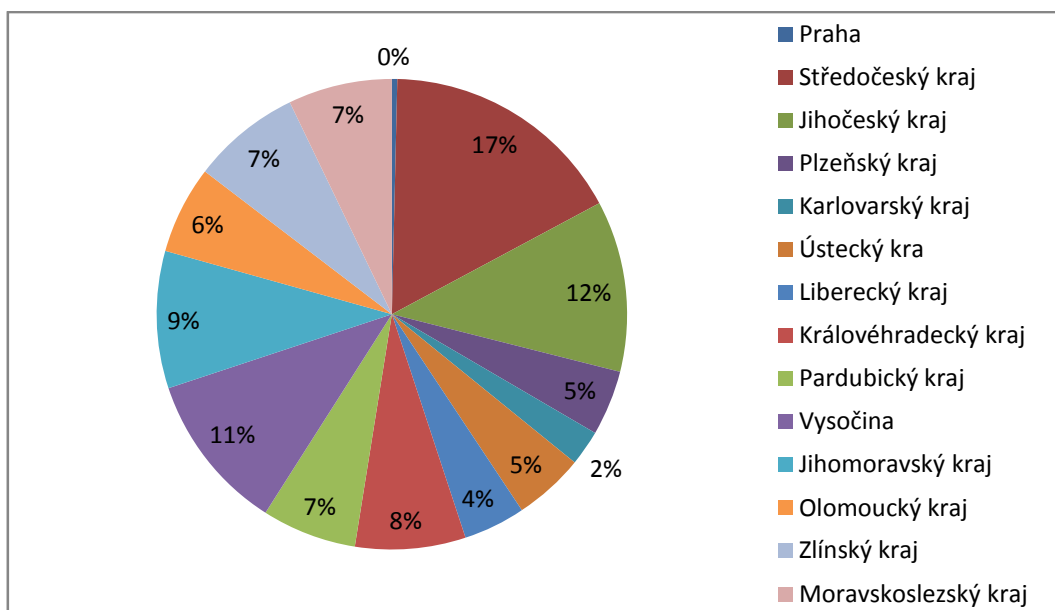
Nejrozšířenějšími nezemědělskými aktivitami v Česku jsou smluvní práce pro jiný podnik, ať už zemědělského nebo nezemědělského charakteru. Stále větší oblibě se těší také aktivity spojené s cestovním ruchem, ubytováním a ostatní rekreační činností (v r. 2000 byl podíl cestovního ruchu na nezemědělských činnostech 2,6 %, v r. 2010 potom 13,2 %) a lesnictví. V Česku ale není stále venkovská turistika plně rozvinutá, zemědělské farmy nevyužívají svůj potenciál pro agroturistiku (Moudrý 2006). To je spojeno především s nízkou úrovní navazujících služeb, turistické infrastruktury a také neexistující tradicí. Na druhou stranu po agroturistice neexistuje v Česku dostatečná poptávka. Jak uvádí Evropská komise (2008) činnosti jako zpracování zemědělských produktů či agroturistika jsou rozšířenější v zemích EU 15. Ostatní země nemají podle Evropské komise dostatečnou kapacitu zpracovávat zemědělské produkty a umisťovat je na trh, zároveň zde není dostatečně rozvinuta agroturistika a stále chybějí zákazníci pro tento typ služby.

4.2.1. Regionální diferenciace nezemědělských činností

V rozložení podniků, které diverzifikují svoji činnost lze pozorovat územní diferenciaci.

Následující graf znázorňuje rozložení všech podniků diverzifikujících svoji činnost podle jednotlivých krajů Česka. Nejvyšší absolutní zastoupení vykazuje Středočeský kraj, na jeho území sídlí 17 % podniků realizujících nezemědělskou činnost. V případě průměrného rozložení by na každý kraj připadalo 7,2 % podniků (bez započtení Hlavního města Prahy 7,7 %). Nadprůměrné zastoupení diverzifikujících podniků vykazuje tedy již zmíněný Středočeský kraj, dále kraj Jihočeský, Královéhradecký, Vysočina a Jihomoravský kraj. Jedná se zároveň o kraje, ve kterých hospodaří nejvyšší počet podniků vůbec a které se vyznačují nejvyšší rozlohou obhospodařované půdy (s výjimkou Královéhradeckého kraje). Na pomyslné hranici 7,2 % se nachází Moravskoslezský kraj. Naopak nejméně podniků se, vzhledem k charakteru regionu, nachází na území Hlavního města Praha.

Graf 6 Rozložení diverzifikujících podniků v Česku v r. 2010



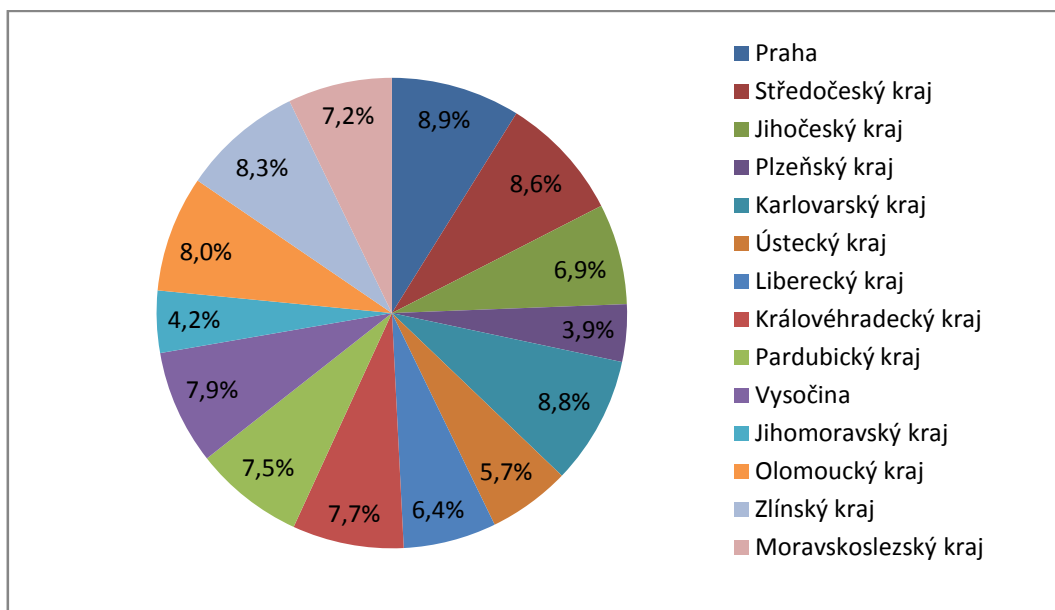
Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní zpracování.

V analýze regionální diferenciace nezemědělských činností je důležité hodnotit také poměr podniků realizujících nezemědělskou činnost k celkovému počtu podniků hospodařících v jednotlivých krajích.

Po poměrovém přepočtení vykazují nejvyšší podíl kraje s vůbec nejnižším počtem hospodařících zemědělských subjektů (Hlavní město Praha a Karlovarský kraj).

Nejnižší podíl vykazují naopak kraje Plzeňský a Jihomoravský. Podle předchozí kapitoly realizovalo nezemědělskou činnost v r. 2010 v Česku 15,1 % podniků. Nadprůměrnou hodnotu vykazují již zmíněné Hlavní město Praha a Karlovarský kraj, kde vykonává tuto činnost téměř 20 % všech subjektů (po přepočtu téměř 9 %). Nad průměrnou hodnotou 15,1 % se nachází dalších 8 krajů. Výrazně pod průměrem se naopak pohybují kraj Plzeňský a Jihomoravský s 8,7 %, respektive 9,4 % podniků, které diverzifikují svoji činnost.

Graf 7 Podíl diverzifikujících podniků na celkovém počtu podniků v krajích v r. 2010



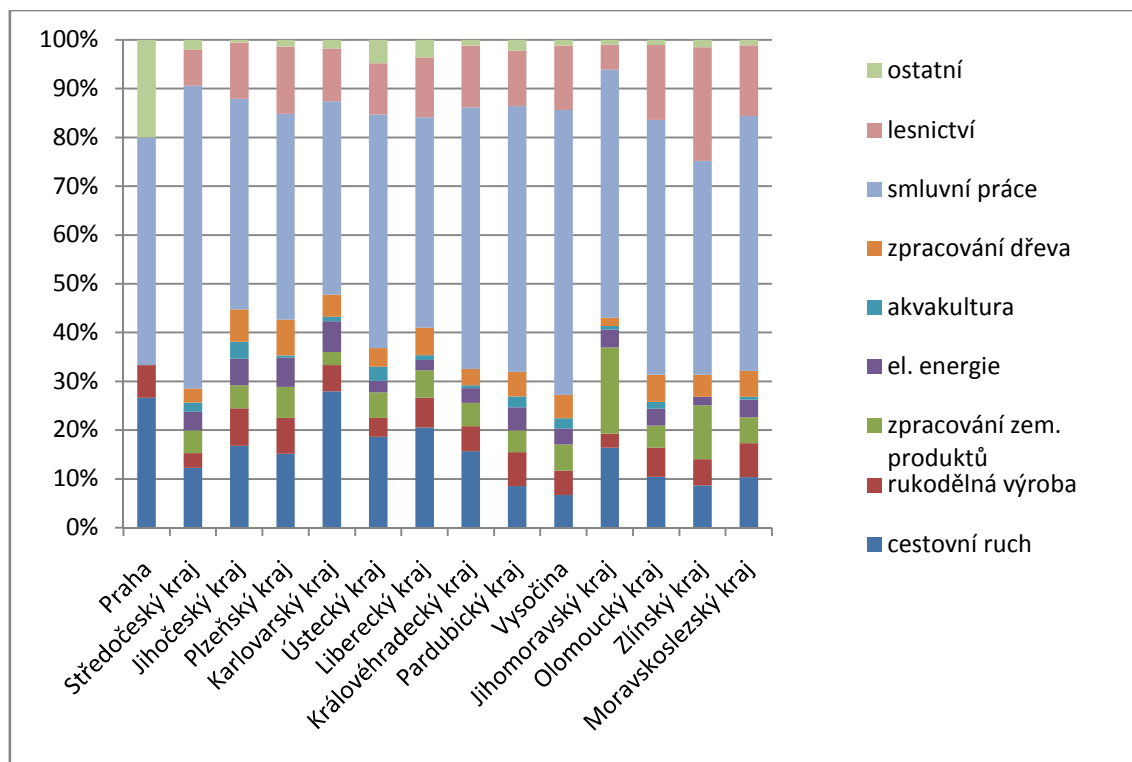
Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní zpracování.

Rozdíl lze spatřit i v druzích nezemědělských činností vykonávaných na území jednotlivých krajů. Regionální diference je závislá na charakteru přírodních podmínek, poloze daného regionu či tradici činností.

Celkově lze říci, že pro zemědělské podniky ve všech krajích jsou nejdůležitější formou nezemědělské činnosti smluvní služby, které mají charakter služeb zemědělských a nezemědělských. Dalšími významnými obory jsou lesnictví a cestovní ruch. Ze srovnání jednotlivých krajů vybočuje Hlavní město Praha, ve kterém se podniky zabývají jen malým spektrem činností a důležité pro ně jsou smluvní služby a cestovní ruch. V Jihomoravském kraji díky charakteru zemědělské prvovýroby hraje významnou roli zpracování zemědělských produktů. V celkovém porovnání hrají poměrně důležitou roli i lesnictví a cestovní ruch. Ten je v relativním srovnání velice důležitý pro zemědělské podniky Karlovarského, Ústeckého a Libereckého kraje. Lesnictví a také

zpracování zemědělských produktů přebírá významnou úlohu ve Zlínském kraji. S mírou intenzity tohoto oboru souvisí také zpracování dřeva. Akvakultura hraje nejdůležitější roli v Jihočeském kraji, jde o rybníkářskou oblast s dlouhou tradicí chovu ryb, kterému se věnují i zemědělské podniky.

Graf 8 Diverzifikace činností podle krajů Česka v r. 2010



Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní zpracování.

K regionální diferenciaci zemědělských podniků nelze formulovat pouze jediný závěr. Na problematiku je třeba se dívat z několika úhlů. Podniky, které hospodaří v horších přírodních podmínkách, více diverzifikují svoji činnost, protože nemohou plně konkurovat ostatním krajům v zemědělské prvovýrobě (např. Karlovarský kraj versus Jihomoravský kraj). Na druhou stranu i kraje, ve kterých je zemědělství velice rozvinuto a představuje tradiční obor hospodářství (např. Středočeský kraj) vykazují vysoké procento podniků zabývajících se nezemědělskou činností. Důvodem může být snaha podniků hledat nové způsoby maximalizace zisku a přizpůsobit se aktuální poptávce. Důležitou roli může hrát i poloha podniku, která souvisí s rozdílnou poptávkou po nezemědělských činnostech zemědělských podniků. Ve Středočeském kraji, v těsném zázemí Prahy se bude lišit struktura poptávky od například hraničních regionů Česka.

4.2.2. Pluriaktivita FO

Předmětem této práce je diverzifikace činností zemědělských podniků. S tou ale úzce souvisí pojem pluriaktivita. Evropská komise (2008) používá tento výraz pouze pro podniky FO. Značí existenci další výdělečné činnosti, která ale nemá charakter tradičních zemědělských prací. Většinou jde o práci v zaměstnaneckém poměru či jako OSVČ mimo podnik.

Pluriaktivita FO je regionálně diferenciovaná veličina. V oblastech s vysokou mírou nezaměstnanosti, nemá farmář a členové jeho rodiny tolik příležitostí nalézt zaměstnání mimo farmu a tím diverzifikovat příjem. Důležitou veličinou je také blízkost města, kde lze snadněji nalézt práci mimo farmu a také věk farmáře, tradice zemědělského podnikání. Podle Evropské komise (2008) počet pluriaktivních FO výrazně klesá po dosažení věku 55 let.

Stoupá také průměrný věk farmářů. Mnoho jich již dosáhlo důchodového věku. Někteří využili příležitosti, kterou nabízí Program rozvoje venkova, Opatření Zahájení činnosti mladých zemědělců, a předali podnik do rukou mladé generace. Mnozí ale pobírají státní příspěvky, důchod nebo podporu v nezaměstnanosti a tímto způsobem diverzifikují svůj příjem (Chaplin 2001). Zemědělství se v této fázi dá chápat jako jejich hobby.

Samostatně hospodařící FO v Česku se příliš nevěnují nezemědělským činnostem v rámci svého podnikání. Mnohem typičtější je pro ně hospodaření na částečný úvazek a diferenciací příjmů pomocí zaměstnání mimo farmu. V posledních letech přibývá FO, jejichž příjem pochází především ze zemědělské prvovýroby. To je dáno především velikostí podniků a tedy i jeho kapacitou vykonávat nezemědělskou činnost.

4.3. Vliv diverzifikace na rozvoj venkova

Zemědělství představuje stále jeden z nejvýznamnějších atributů venkovského prostoru, avšak roli stěžejních sektorů, ve kterých nacházejí uplatnění obyvatelé venkova, přebírají sektor průmyslu a služeb (Woods 2005). Produkční funkci venkova stále více nahrazuje funkce rekreační či rezidenční. Slábnoucí vztah zemědělství – venkov je vysvětlován přechodem od produkčního zemědělství směrem k postprodukčnímu (či multifunkčnímu), které charakterizují mimo jiné i procesy diverzifikace.

Hlavním cílem tohoto přístupu k venkovu je zajistit konkurenceschopnost venkovských oblastí, zhodnotit místní aktiva a nevyužité zdroje (Pělucha, Bednaříková 2012).

Český venkov se vyznačuje rozdrobenou sídelní strukturou. Jsou pro něj typická malá sídla s 30 – 100 obytnými domy a poměrně hustá síť menších měst, která slouží jako střediska služeb a obchodní centra (Perlín 2008). Celkem 56 % obcí má méně než 500 obyvatel.

Problémem venkovských oblastí je úbytek obyvatelstva, stárnutí populace a také vyšší míra nezaměstnanosti. U pracovníků v zemědělství se jedná o stejný problém, dochází k jejich stárnutí. Celá polovina lidí pracujících v tomto sektoru se pohybuje ve věkovém rozmezí mezi 45 a 59 lety, a to včetně vedoucích pracovníků (Doucha et al. 2012). Sektor zemědělství není atraktivní pro mladé lidi z hlediska mezd ani z hlediska vykonávané práce. Při nezměněné situaci budou v horizontu několika let chybět lidé s adekvátním vzděláním. Nadále dochází také k prohlubování rozdílů mezi městem a venkovem v oblasti uplatnění uchazečů o práci a vyšší příjmů domácností. Venkovský prostor téměř netvoří pracovní příležitosti. Dle Douchy et al. (2012) pokud nebude zemědělská prvovýroba doprovázena růstem nezemědělských aktivit podniků či novými opatřeními SZP, bude dále snižovat svůj podíl na zaměstnanosti venkova.

Strategie ministerstva zemědělství pro růst odvětví po r. 2013 zdůrazňuje posilování a orientaci zemědělské politiky na rozvoj venkovských oblastí, který, podle dokumentu, nelze v geografických, ekonomických a historických podmínkách Česka v dlouhodobém horizontu oddělit od zemědělské produkce. Cílem ministerstva je také podpora diverzifikace činností zemědělských podniků jako strategie snížení dopadů rizikovosti podnikání v zemědělství a zlepšení vztahů zemědělství k venkovu. Do budoucna by se měla posílit úloha zemědělství v zaměstnanosti venkova. Možnosti českého zemědělství souvisejí tedy především s diverzifikací aktivit, produkcí plodin výhodných pro domácí spotřebu a s údržbou krajiny, čistotou vodních zdrojů a environmentálními službami. Tyto záměry jsou v souladu se zemědělskou politikou EU, která cílí na udržování krajiny, způsoby hospodaření šetrné k životnímu prostředí a rozvoj aktivit venkova s udržením pracovních sil (Zbíralová 2010). Na rozvoj diverzifikace aktivit na venkově, podporu venkovské turistiky a naplnění závazků v oblasti využití obnovitelných zdrojů energie se zaměřují opatření Osy III Programu rozvoje venkova. V r. 2010 bylo v rámci této osy podáno 1 358 žádostí o dotaci,

z nichž 176 se týkalo diverzifikace činností nezemědělské povahy (176 představuje 5 % podniků, které v r. 2010 diverzifikovaly svoji činnost; Zelená zpráva 2011).

Pro venkov a jeho rozvoj jsou stěžejní vůdčí osobnosti, které svými schopnostmi a vlastnostmi mohou ovlivnit směřování venkovských obcí. Mezi tyto lokální lídry patří i vedoucí pracovníci zemědělských podniků nebo úspěšní podnikatelé v zemědělství. Jak už se ukázalo v minulosti, lokální lídři, vedoucí pracovníci zemědělských podniků, ovlivnili způsob transformace zemědělských podniků a tím i počet fyzických osob hospodařících v daném území. Dnes v oblastech, kde se vlastníci půdy dohodli se zemědělským podnikem, soukromé zemědělce téměř nenajdeme (Eretová 2011).

Dle Douchy a Ratingera (2007) jsou nejvýznamnějšími přínosy diverzifikace činností zemědělských podniků na rozvoj venkova:

- přínos pro zaměstnanost,
- přínos pro místní ekonomiku,
- přínos pro prostředí – životní, kulturní, přírodní,
- přínos pro lokální infrastrukturu.

Diverzifikace přispívá k zaměstnanosti obyvatel venkova a sociální stabilizaci společnosti. Nezemědělské činnosti mohou zčásti kompenzovat úbytek pracovních míst v zemědělské prvovýrobě. Počet nově vytvořených pracovních míst je i jedním z preferenčních kritérií žádosti o dotaci z Programu rozvoje venkova, Osa III., diverzifikace činností nezemědělské povahy (SZIF). Diverzifikace může vést k efektivnějšímu využití půdy nebo využívání neobhospodařované půdy, může přispět ke zvýšení biodiverzity či ke zvýšení energetické soběstačnosti. Podporuje totiž využívání obnovitelných zdrojů energie (stavba bioplynových stanic, pěstování energetických plodin). Zemědělské podniky se významnou měrou podílejí na údržbě a obnově krajinných prvků, na uchování kulturního dědictví a množství tradic a zvyků českého venkova.

4.4. Analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb jiných výdělečných činností – SWOT analýza

S diverzifikací činností se v Česku pojí dlouhá tradice a historie. Před r. 1989 se tzv. přidruženou výrobou zabývala velká část podniků (v r. 1989 dokonce více než 85 %). Tyto výroby vyžadovaly speciální vybavení a také kvalifikované pracovníky. Diverzifikace je dlouhodobě pozitivně vnímána jako prostředek generování pracovních míst na venkově a také prostředek motivace lidí vzdělávat se, zdokonalovat svoje pracovní schopnosti, což vede k lepší kvalitě a také k lepšímu ohodnocení jejich práce. Je to prostředek stabilizace příjmů. Příjmy vygenerované nezemědělskými činnostmi v některých případech podporují vlastní zemědělskou produkci podniku. Silnou stránkou je také přebytek výrobních faktorů v rámci zemědělského podniku. Pokles ŽV po r. 1989 byl významnější než pokles RV, což vedlo k nevyužívání řady staveb původně sloužících právě pro ŽV. Tyto stavby představují potenciál k využití či jejich pronájmu. Podniky také disponují již fungujícím administrativním zázemím a podnikatelskou zkušeností. Potenciál představují volné pracovní kapacity, technické a technologické vybavení jednotlivých podniků.

Nejvýznamnější slabou stránkou je nedostatek kapitálu. Zahájení nové činnosti vyžaduje investice a dostatek financí. S tím je spojená neochota bank poskytovat úvěry do pro ně nejistého odvětví zemědělství. Řada podniků PO (družstev či nástupnických podniků) navíc stále nevypořádala závazky plynoucí z transformace. Velká část vedoucích pracovníků v zemědělství absolvovala vysokoškolské vzdělání zemědělského zaměření a nedisponuje znalostmi řízení podnikatelských aktivit nezemědělského charakteru. Mnoho podniků navíc nemá dostatečnou kapacitu k poskytování nezemědělských činností nejrůznějšího charakteru. Kvůli chybějícím finančním prostředkům jim schází dostatečné vybavení a v důsledku také dostatek pracovníků, kteří by se těmito činnostem věnovali. To souvisí s odlivem zvláště mladých lidí z venkova a neatraktivností práce v zemědělství z důvodu nižšího platu či prestiže tohoto zaměstnání.

Na základě těchto poznatků lze formulovat hrozby spojené s JVČ. Jedním z důvodů diverzifikace činností je zisk. V období špatné hospodářské situace ale hrozí, že nedostatečná poptávka po těchto činnostech povede ke ztrátě z podnikání. Ekonomika venkova a zemědělství by měla reflektovat širší vývoj v rámci národní a nadnárodní

ekonomiky, neexistuje v prostoru osamocena. Hrozbou je také rostoucí konkurence činností ostatních odvětví národního hospodářství (agroturistika versus nabídka služeb terciárního sektoru). S neatraktivností zemědělství souvisí úbytek kvalifikované pracovní síly do jiných odvětví hospodářství. Příležitostí může být možnost čerpání prostředků z fondů EU, propojování aktivit zemědělských podniků se službami pro obyvatele venkova a jejich spolupráce s dalšími aktéry regionálního rozvoje. Aby se podnik mohl věnovat diverzifikaci aktivit (např. cestovnímu ruchu) je pro něj důležitá podpora ze strany místních obyvatel. S tím souvisí zkvalitnění podmínek života na venkově, podpora podnikání především mladých lidí a tím jejich přilákání do odvětví.

Analýza silných a slabých stránek, příležitostí a hrozeb vychází z části z Ratingera et al. (2012) a z části z celkového vnímání této problematiky.

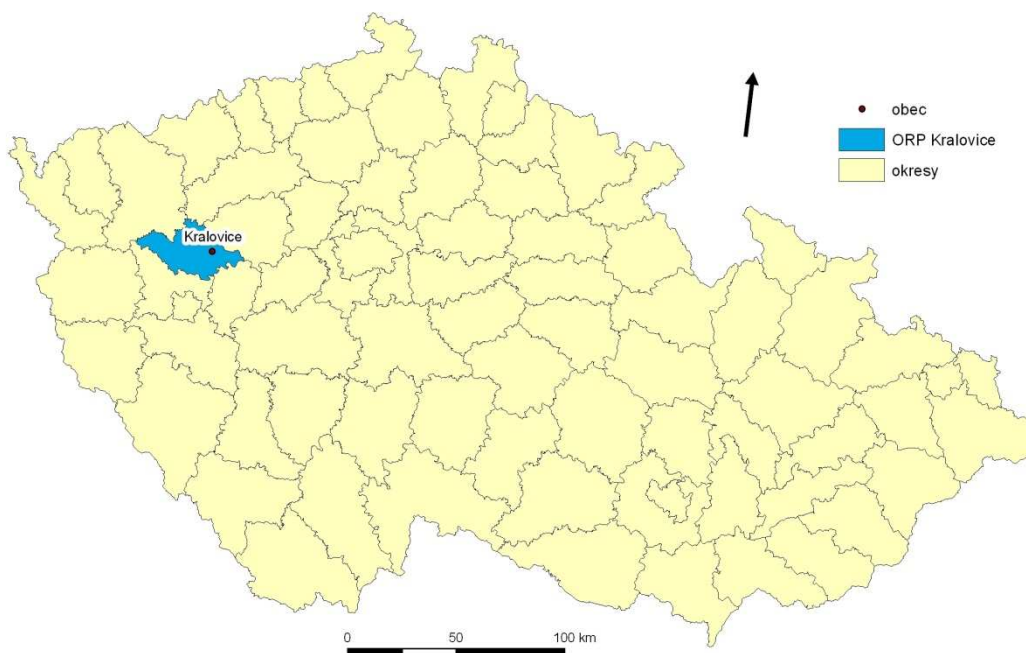
Tabulka 6 SWOT analýza JVČ

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none"> - tradice - přebytek VF v rámci podniků - stabilizace příjmů - pozitivní vnímání diverzifikace - kvalifikovaná pracovní síla 	<ul style="list-style-type: none"> - nedostatek kapitálu - nedostatek zkušeností s nezemědělským podnikáním - neatraktivnost odvětví pro mladé lidi - nedostatečná kapacita - nižší míra informovanosti a využívání moderních technologií
PŘÍLEŽITOSTI	HROZBY
<ul style="list-style-type: none"> - využití finančních podpor EU - propojování JVČ se službami pro hospodářství a pro obyvatele venkova - podpora podnikání mladých lidí - zkvalitnění infrastruktury - rozvoj spolupráce zemědělských podniků s dalšími aktéry reg. rozvoje 	<ul style="list-style-type: none"> - špatná hospodářská situace - konkurence ostatních odvětví - nedostatečná poptávka - úbytek kvalifikované pracovní síly - vývoj globální ekonomiky

5. Charakteristika modelového území ORP Kralovice

Správní obvod ORP Kralovice se nachází v severní části Plzeňského kraje. Spolu s ORP Nýřany tvoří okres Plzeň – sever. Území sdílí společnou hranici s dalšími třemi kraji- na východě se Středočeským krajem (s okresem Rakovník), na severu s Ústeckým krajem (s okresem Louny) a na severozápadě s krajem Karlovarským (s okresem Karlovy Vary). Na jihu sousedí se dvěma správními obvody Plzeňského kraje, s ORP Nýřany a Rokycany. Vzhledem ke své poloze má spíše charakter vnitřní periferie bez přirozeného centra. Jedná se o vnitřně diverzifikované území, skrze nějž procházela hranice mezi Sudety a Protektorátem Čechy, Morava.

Mapa 1 Poloha ORP Kralovice

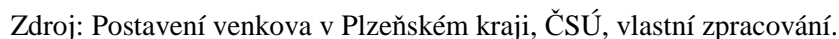


Zdroj: ArcCR, dostupné na S/GIS/ArcCR, vlastní zpracování.

Celkový počet obyvatel je 21 911 (Sčítání 2011), což představuje 3,8 % obyvatel Plzeňského kraje. Pro území ORP je typická nízká hustota zalidnění. S hustotou 33,2 obyvatel na km² patří mezi nejméně zalidněné oblasti v kraji (ČSÚ).

Rozloha 659,27 km² představuje 51,23 % rozlohy okresu Plzeň – sever a 8,7 % rozlohy Plzeňského kraje.

Mapa 2 Vymezení venkovského a městského prostoru v ORP Kralovice



62

Tabulka 7 Základní územní charakteristiky

	Počet obyvatel		Rozloha (km ²)		Počet obcí		Počet obcí se statutem města		Hustota zalidnění (ob/km ²)	
	V	M	V	M	V	M	V	M	V	M
Plzeňský kraj	152 537	417 090	5 638	1 923	400	101	21	34	27,1	216,9
okres Plzeň - sever	20 811	53 192	849	438	63	36	3	7	24,5	121,5
ORP Kralovice	12 498	9 807	537	122	40	4	2	3	23,3	80,4

Zdroj: Postavení venkova v Plzeňském kraji, ČSÚ, vlastní zpracování.

V = venkov

M = město

Na území ORP Kralovice zasahuje na severu Tepelská vrchovina a na jihu Plzeňská pahorkatina. Průměrná nadmořská výška se pohybuje v rozmezí 400 – 600 m n. m. Nejvýznamnějším tokem území je řeka Berounka, která tvoří jihovýchodní hranici území. Od severozápadu k jihovýchodu protíná ORP řeka Střela, do které se vlévá většina menších toků.

Území ORP je charakteristické mírně zvlněnou krajinou, která je intenzivně zemědělsky využívána.

Tabulka 8 Využití půdy v ORP Kralovice v r. 2011

	výměra v ha	v %
ZPF	31 163	47,3
orná půda	25 303	38,4
TTP	5 076	7,7
zahrady a sady	784	1,2
nezemědělská půda	34 759	52,7
lesy	29 605	44,9
vodní plochy	674	1,0
zastavěné plochy a nádvoří	666	1,0
ostatní	3 814	5,8
celkem	65 922	100,0

Zdroj: Statistická ročenka Plzeňského kraje 2012, ČSÚ, vlastní výpočet.

Zemědělská půda tvoří téměř 48 % rozlohy ORP, z toho většinu představuje orná půda, která tvoří 38,4 % výměry ORP. Zbytek zemědělské půdy je využíván především jako trvalé travní porosty. Výrazně se na celkové výměře ORP podílejí lesy, které dosahují téměř 45 % rozlohy ORP (ČSÚ). U několika obcí dosahuje rozloha lesů dokonce více než 50 % území (např. Manětín, Nečtiny; ČSÚ). Co se týká vývoje využití ploch, postupně se snižuje podíl zemědělské půdy na úkor půdy nezemědělské.

K jejímu rychlému úbytku došlo především mezi roky 1948 a 1990 v důsledku odsunu českých Němců a také stavbou rozsáhlých areálů sloužících pro zemědělství, průmyslovou výrobu či stavbou vodních děl (Eretová 2011). V posledních letech tento trend pokračuje. Dochází k mírnému poklesu rozlohy zemědělské půdy a k proměně její vnitřní struktury. Pokles orné půdy je nahrazen růstem luk a pastvin. V posledních letech dochází i k mírnému nárůstu podílu lesů.

Registrovaná míra nezaměstnanosti činí 8,5 % (2011), menší nezaměstnanost je na Plasku a Kralovicku, naopak větší na Manětínsku. Většinu pracovních příležitostí, především v menších obcích, nabízí odvětví zemědělství a lesnictví. Pracovní příležitosti v ostatních odvětvích se váží spíše na větší, jádrová, sídla a týkají se převážně služeb. Jistou alternativou může být rozvoj cestovního ruchu, pro který má region díky kvalitním přírodním podmínkám dobré předpoklady. Hlavním problémem rozvoje odvětví je však nedostatečná infrastruktura a málo rozvinuté zázemí. Také podle Územně analytických podkladů ORP Kralovice (2010) představuje příležitost pro rozvoj území využití místního potenciálu zemědělství k nabídce agroturistiky a s tím související rozvoj cestovního ruchu.

Podle ČSÚ (2013) funguje na území správního obvodu celkem 533 subjektů zabývajících se zemědělstvím, lesnictvím a rybolovem. Nejvíce těchto subjektů najdeme ve větších městech ORP – Kralovicích, Žihli, Kožlanech a Manětíně. Na druhou stranu pro menší obce představují tyto podniky často i jedinou pracovní příležitost. Mezi nejvýznamnější zaměstnavatele na území se řadí také mnoho zemědělských podniků, např. D – K zemědělská a.s., Zemědělské družstvo vlastníků Štichovice.

Zemědělství jako obor podnikání je v ORP Kralovice poměrně rozšířeno. Subjekty podnikající v zemědělství, lesnictví a rybolovu představují více než 10 % podnikajících subjektů v celém ORP. Jejich podíl je vyšší v ostatních, rozlohou i počtem obyvatel menších, obcí ORP, kde mnohdy představují jediného zaměstnavatele. Meziročně však dochází k poklesu počtu zemědělských subjektů⁹.

Na území ORP Kralovice, především v jeho severovýchodní části, se nachází celá řada opuštěných zemědělských areálů a staveb, tzv. brownfields, o které nikdo nejeví zájem.

⁹ V r. 2010 představovaly subjekty podnikající v zemědělství přibližně 13 % subjektů (vlastní výpočet dle ČSÚ).

Právě v této části území procházela linie rozdělující Sudety a Protektorát Čechy, Morava během 2. sv. v. Po r. 1945 zde došlo k odsunu německého obyvatelstva. Místo nich se v řadě obcí usídlilo obyvatelstvo bez vazby na půdu a krajinu. V území lze zcela jasně rozlišit vesnice s kontinuálním osídlením a vesnice, kde došlo k výměně obyvatelstva.

5.1. Analýza silných, slabých stránek, příležitostí a hrozeb zemědělské výroby – analýza SWOT

Území ORP Kralovice je tradiční zemědělskou oblastí s významnými středisky zemědělské výroby. Poměrně velké procento půdy je zorněno. ORP disponuje příznivějšími klimatickými i vegetačními podmínkami. Podniky zaměstnávají kvalifikovanou pracovní sílu a na jejich řízení se podílejí kompetentní osoby. Na druhou stranu kvalita zemědělské půdy je spíše podprůměrná a vysoké procento rozlohy zabírají lesy (u některých obcí více než 50 %). Navíc dochází k dlouhodobému úbytku obyvatelstva a také úbytku zaměstnanců mimo sektor.

Na základě těchto poznatků lze formulovat příležitosti a hrozby spojené se zemědělstvím v ORP. Na území hrozí eroze orné půdy, ale také znehodnocování půdy zvyšováním intenzity hospodaření a zábory zemědělské půdy bez návaznosti na zastavěné území sídel. Příležitostí do budoucna může být rozvoj agroturistiky, spolupráce s podniky v sousedním Německu či čerpání prostředků z fondů EU.

Tato analýza vychází z Územně analytických podkladů ORP Kralovice a z analýzy zemědělství okresu Plzeň – sever vydanou Zemědělským svazem.

Tabulka 9 SWOT analýza zemědělské výroby ORP Kralovice

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none"> - významná střediska zemědělské výroby - zachování velkých výrobních celků právnických osob i fyzických osob (zvyšování produktivity práce) - velké procento zornění zemědělské půdy - odvodnění zemědělské půdy - příznivé klimatické a vegetační podmínky - kvalifikované řízení zemědělských podniků - kvalifikovaná pracovní síla 	<ul style="list-style-type: none"> - spíše podprůměrná kvalita zemědělské půdy - vysoké procento lesů - úbytek zaměstnanců mimo sektor v důsledku nižších mezd a úbytkem obyvatel z vesnic - velké množství nevyužitých a devastovaných zemědělských areálů - malá podpora podnikatelů - horší podmínky pro zemědělskou výrobu - z hlediska ochrany životního prostředí - chybějící zeleň v okolí zemědělských areálů
PŘÍLEŽITOSTI	HROZBY
<ul style="list-style-type: none"> - málo zastavěné neprůmyslové oblasti - provádění komplexních pozemkových úprav - čerpání prostředků z fondů EU - ochrana vodních zdrojů - využití brownfields - využití blízkosti Německa ke spolupráci - realizace malých vodních nádrží v krajině - obnova původních polních cest ke zvýšení prostupnosti krajiny - využití místního potenciálu zemědělství k nabídce agroturistiky 	<ul style="list-style-type: none"> - hospodaření na pronajaté půdě - velké množství vlastníků půdy - nevýhoda oproti zemím EU 15 - negativní důsledky působení eroze (vodní, větrné) - znehodnocení půdy v důsledku zvyšování intenzity hospodaření - zvýšení ceny půdy i nájemného za ni - nezájem mladých o zemědělství - prodej půdy i podniků zahraničnímu kapitálu

Zdroj: ERETOVÁ, V. (2011).

5.2. Podnikatelská struktura v zemědělství na území ORP Kralovice

Zemědělské podniky prodělaly od r. 1989 dlouhý vývoj spojený s přechodem na tržní hospodářství. V transformačním procesu se nejprve JZD přejmenovala podle zákona na zemědělská družstva a v průběhu následujících let se dále transformovala. V tzv. druhé transformační vlně se řada ZD přeměnila na obchodní společnosti (na akciovou společnost či společnost s ručením omezeným). Soukromé hospodaření se začalo rozvíjet od začátku 90. let. Před r. 1989 bylo zcela potlačeno. Soukromí zemědělci podnikali v malé míře jen v podhorských a horských oblastech (Götz, Jančák 1997). Na území ORP podnikali soukromí zemědělci ve špatně přístupných oblastech, kde nechtěla půdu obdělávat tehdejší JZD.

V současné době hospodaří na území ORP 23 podniků PO a 87 FO. Z původních 11, později 12 ZD dnes hospodaří pouze 4, dvě ve formě zemědělského družstva vlastníků (Manětín, Štichovice), dvě ve formě zemědělských družstev (Dobříč, Mladotice). Existující družstva jsou oproti ostatním podnikům PO rozlohou menší. Jejich průměrná výměra činí 1 204 ha. Při započítání ostatních forem hospodaření PO se průměrná výměra vyšplhá na 1 640 ha. Mezi lety 2000 a 2005 lze pozorovat výraznější nárůst obchodních společností. Mezi těmito roky se řada družstev z obavy o svoji existenci přeměnila většinou na akciové společnosti. Ostatní obchodní společnosti vznikly s určitým časovým odstupem jako nové subjekty „na zelené louce“.

Počet soukromně hospodařících osob narůstal až do r. 1995, po němž došlo k jeho mírnému poklesu. Výrazný pokles počtu FO lze vidět mezi r. 2005 a 2013. To je způsobeno stárnutím či úmrtím soukromně hospodařících osob, které nemají nástupce, mladou generaci, která by se chtěla věnovat práci v zemědělství. Půdu zaniklých FO obdělávají rozlohou větší „soukromníci“ nebo PO, kterým byla půda pronajata.

Následující tabulka vychází z dat získaných během terénního šetření na území ORP Kralovice v r. 2011 a v r. 2013. Jsou v ní uvedeny počty jednotlivých subjektů FO i PO hospodařících v zájmovém území mezi jednotlivými roky.

Tabulka 10 Vývoj podnikatelské struktury v zemědělství na území ORP Kralovice

	1989		1992		1995		2000		2005		2013	
	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl	Počet	Podíl
PO	14	93,3%	15	13,9%	18	14,1%	16	12,9%	20	16,5%	23	20,9%
státní statek	3	20,0%	3	2,8%	2	1,6%	1	0,8%	1	0,8%	0	0%
družstvo	11	73,3%	12	11,1%	12	9,4%	10	8,1%	6	5,0%	4	3,6%
obchodní společnost					4	3,1%	5	4,0%	13	10,7%	19	17,3%
a.s.					2	1,6%	3	2,4%	7	5,8%	10	9,1%
s.r.o.					2	1,6%	2	1,6%	7	5,8%	8	7,3%
k. s.											1	0,9%
FO	1	6,7%	93	86,1%	110	85,9%	108	87,1%	101	83,5%	87	79,1%
celkem	15	100,0%	108	100,0%	128	100,0%	124	100,0%	121	100,0%	110	100,0%

Zdroj: ERETOVÁ, V. (2011). Tabulka vychází z výsledků vlastního terénního šetření.

6. Diverzifikace činností v ORP Kralovice

Území ORP Kralovice patří mezi oblasti s rozvinutým zemědělstvím, oblasti, kde zemědělské podniky patří mezi hlavní zaměstnavatele.

Tato kapitola vychází z výsledků terénního šetření a řízených rozhovorů, které byly vedeny s vedoucími pracovníky zemědělských podniků, a to obchodních společností i zemědělských družstev, se soukromými zemědělci a odborníky, kteří jsou obeznámeni se situací v modelovém území (např. předseda Asociace soukromého zemědělství okresu Plzeň – sever). Vlastní šetření probíhalo od července 2013 do srpna 2013.

Cílem této kapitoly je popsat diverzifikaci činností zemědělských subjektů hospodařících v zájmovém území a prozkoumat závislost těchto činností na velikosti podniku, počtu zaměstnanců či formě hospodaření. Výsledky srovnat s diverzifikací činností podniků v rámci celého Česka.

Předpokladem je, že diverzifikace činností zemědělských podniků vede k diverzifikaci rizika, které plyne ze specifického podnikání v zemědělské prvovýrobě a k diverzifikaci příjmů. Tyto činnosti mohou zároveň přispět k rozvoji oblasti, regionu, ve které podnik hospodaří, k větší zaměstnanosti a tedy i lepší kvalitě života obyvatel. Stále palčivějším problémem, a to nejen na území ORP Kralovice, je úbytek obyvatel a stárnutí venkovských obcí. Odliv především mladých lidí je spojen s nedostatkem pracovních příležitostí. Významným zaměstnavatelem v zájmovém území je odvětví zemědělství, které však v současné době není atraktivní pro mladé lidi ani lukrativní z hlediska výše mezd.

Cílem vlastního empirického šetření bylo zhodnotit rozsah a význam diverzifikace zemědělských podniků směrem k nezemědělským činnostem ve vybraném modelovém území ORP Kralovice. Primární data získaná v rámci tohoto šetření mohou být velice cenná z obecného pohledu řešené problematiky.

Výběr respondentů byl prováděn na základě znalosti místních poměrů a rozhovorů s odborníky. Vzhledem k velikosti modelového území bylo vlastní šetření provedeno ve všech podnicích právnických osob, které jsou nástupnickými osobami bývalých JZD a státních statků a jejichž rozloha převyšuje 300 ha. Jedná se o 15 podniků, které celkově obhospodařují téměř 98 % výměry půdy PO v zájmovém území. Zbýlých

8 obchodních společností (celkem na území hospodaří 23 subjektů PO) je rozlohou spíše menších. Jedná se o rodinné farmy ve formě obchodní společnosti nebo o společnosti, jejichž sídlo se nachází mimo ORP (někdy dokonce v zahraničí), které obhospodařují koupenou či pronajatou půdu v zájmovém území a jejichž význam v zájmovém území je minimální. Vzhledem k existenci velkého počtu FO a neexistenci jakéhokoli jejich seznamu (kromě seznamu členů Asociace soukromého zemědělství Plzeň – sever) nebylo možné v rámci vlastního terénního výzkumu zajistit stejně reprezentativní vzorek jako u PO. Řízený pohovor byl vedený s FO, u nichž výměra obhospodařované půdy také přesahuje 300 ha (stejně jako u podniků PO). Záměrem však bylo postihnout veškeré podnikatelské subjekty hospodařící na území ORP Kralovice. Z tohoto důvodu byli dotazováni také znalci místních poměrů, představitelé subjektů PO na soukromně hospodařící osoby. Z výše vyjmenovaných důvodů jsou výsledky za fyzické a právnické osoby prezentovány odděleně.

Řízený rozhovor se skládal z několika částí. Na začátku z obecných otázek týkajících se velikosti podniku, formy hospodaření, počtu zaměstnanců a věku a vzdělání vedoucích pracovníků. Další část se týkala nezemědělských činností. Respondenti byli seznámeni s typologií diverzifikačních aktivit (Hron 2008, Robinson 2004 vychází z Ilbery 1991) a na základě toho dotazováni na konkrétní aktivity, kterým se podnik věnuje. Otázky se týkaly i historie nezemědělských aktivit, tedy přidružené výroby, kterou podnik realizoval před r. 1989. Jeden z předpokladů práce říká, že diverzifikace aktivit zemědělských podniků směrem k nezemědělským činnostem může generovat nová pracovní místa a přispět tak k zaměstnanosti obyvatel venkova. Otázky se tedy týkaly i počtu zaměstnanců, které tyto činnosti zaměstnávají, a to po celý rok nebo jen příležitostně část roku. Diverzifikace činností přispívá i k diverzifikaci příjmů, jedna z otázek se proto týkala i procenta příjmů, které generují jiné výdělečné činnosti mimo zemědělskou prvovýrobu. Otázka se týkala pouze příjmů, nejednalo se o procento celkového zisku, nebyly tedy zohledněny náklady nutné k dosažení těchto příjmů. Důležitou částí byly otázky týkající se motivů diverzifikace, proč některé podniky realizují tuto činnost a jiné ne a jestli k rozhodnutí zavést tu či onu aktivitu přispěly dotační tituly z Programu rozvoje venkova nebo OP Rozvoj venkova a multifunkční

zemědělství¹⁰. Závěrečná část rozhovoru se týkala otázek budoucnosti podniku, budoucího možného rozvoje nezemědělských činností a také příspěvku těchto činností k rozvoji venkova, obecně i konkrétně v obci sídla podniku a okolních obcích.

Chaplin (2000) uvádí, že přístup k analýze diverzifikace by měl odrážet formu hospodaření, to, zda se jedná o samostatně hospodařící fyzickou osobu (individuální farmu) či podnik (obchodní společnost, družstvo). Proto se do značné míry lišila i struktura řízeného rozhovoru vedeného s osobami jednotlivých farmářů. Otázky se týkaly konkrétní osoby farmáře, jeho vzdělání a věku, jeho rodiny, kolik osob žije a zároveň i pracuje na farmě, nebo mimo ni, jestli má farma nějaké zaměstnance, nebo se jedná o „rodinný podnik“. FO samostatně hospodařící na farmě mohou zároveň v rámci zaměstnaneckého poměru generovat dodatečné příjmy mimo farmu. Otázky týkající se diverzifikace a motivů její realizace byly stejné jako u PO.

Výstupem řízených rozhovorů jsou tabulky shrnující aktivity, pomocí nichž podniky diverzifikují svoji činnost. Tyto aktivity doplňují jejich ekvivalenty dle typologie činností podle toho, jak jsou uvedeny v tabulce 1. Jedná se o typologii dle Hrona (2008), Robinsona (2004), která vychází z Ilberyho (1991). Tabulky také zhodnocují význam diverzifikace z hlediska příjmů pro jednotlivé PO.

¹⁰ Osa III. Programu rozvoje venkova obsahuje Opatření k diverzifikaci hospodářství venkova, podopatření Diverzifikace činností nezemědělské povahy, které je zaměřeno např. na výstavbu decentralizovaných zařízení pro zpracování a využití obnovitelných zdrojů energie, zpracovatelský průmysl, stavebnictví a obchod, opravy motorových vozidel a výrobků pro vlastní spotřebu, atd. Priorita I. OP Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství, podopatření Prohlubování diverzifikace zemědělských činností je zaměřeno na podporu diverzifikace činností zemědělských podniků za účelem získání nových zdrojů příjmů (SZIF).

6.1. Výsledky podniky právnických osob

Tabulka 11 Cílové podniky řízených rozhovorů, PO

NÁZEV	Výměra (v ha)	Počet zaměstnanců	Význam diverzifikovaných činností*
Bílovska zemědělská a.s.	1 775	60	malý
D - K zemědělská a.s.	1 736	134	velmi významné
Hvozdecká zemědělská a.s.	1 289	53	velmi malý
Kora PS k.s.	1 035	18	střední
Kralovická zemědělská a.s.	3 072	150	malý
Nečtinská zemědělská a.s.	1 660,7	30	velmi významné
Plzeňská farma s.r.o.	1 280	8	0
Školní statek Plasy - Babina s.r.o.	500	13	velmi malý
Úněšovský statek a.s.	6 550	100	velmi malý
ZD Dobříč	1 551	48	malý
ZD Mladotice	865	32	velmi malý
ZDV Manětín	1 419	38	malý
ZDV Štichovice	916	50	velmi významné
ZS Kozojedy a.s.	1 430	37	malý
Žihelský statek, a.s.	2 982	78	střední

*jedná se o výsledky terénního šetření založené na jednotlivých pohovorech a % příjmů, které generují nezemědělské činnosti. Význam velmi malý = 1 – 5 % příjmů, malý = 5 – 10 % příjmů, střední = 10 – 50 % příjmů, velmi významný = více než 50 % příjmů.

Primární činností všech zemědělských podniků je zemědělská prvovýroba. Mezi vedoucími pracovníky koluje názor, že podnik by se měl primárně věnovat a měla by ho hlavně živit zemědělská výroba. Dříve přidružená výroba, dnes JVČ, je pouze doplňkem těchto činností.

V současné době provozuje jiné výdělečné činnosti 14 podniků z dotazovaných 15. Rozdíl je ale v rozsahu těchto činností. Většina PO (64 %, 9 podniků) provozuje nezemědělskou činnost spíše okrajově ve velmi malém či malém rozsahu. U těchto podniků tvoří příjmy z JVČ 1 - 5 %, respektive 5 – 10 % příjmů. Významná je JVČ pro ostatních 5 podniků, ve kterých tvoří 20 %, téměř 40 % a více než 50 % příjmů. U Nečtinské zemědělské a.s., která se zabývá ekologickým zemědělstvím, které je podle typologie zahrnováno do diverzifikace činností, tvoří tedy diverzifikace 100 % příjmů. V případě zpochybnění zařazení ekologického zemědělství mezi diverzifikaci, je společnost značně specializovaná na zemědělskou prvovýrobu a význam nezemědělské činnosti je pro ni velmi malý. Pouze jeden z podniků se plně specializuje na rostlinnou výrobu. Jedná se o podnik „cizího“ vlastníka, který ztratil téměř 50 % své rozlohy

v období od r. 1989 a většinu svých zaměstnanců. Zbýlých 8 PO hospodařících na území ORP a nezahrnutých do řízených rozhovorů se věnuje v současnosti převážně zemědělské prvovýrobě, i když v minulosti se některé z nich pokoušely o nekonvenční živočišnou výrobu (chov pštrosů) nebo provozování agroturistiky. Jedná se buď o rodinné farmy hospodařící ve formě obchodní společnosti, nebo společnosti, jejichž majitelem je zahraniční osoba nebo osoba nespojená s regionem, jejímž hlavním motivem je držba půdy a případný zisk. Jedna z těchto společností realizuje nekonvenční rostlinnou výrobu, pěstuje rychle rostoucí energetické dřeviny, konkrétně japonský topol, který je v současnosti nejčastěji pěstovanou energetickou dřevinou (Biom.cz).

Do budoucna uvažuje 6 z dotazovaných podniků (43 %) spíše o udržení současného stavu a rozsahu nezemědělských činností. Jedním z důvodů jsou nedávné rozsáhlé investice do těchto činností (např. stavba bioplynových stanic), nejistota koncepce zemědělské politiky v dalším programovém období či nejistota poptávky po produktech a službách provozovaných v rámci nezemědělských činností. Některé z podniků (4 podniky, 29 %), pro které je význam nezemědělských činností velmi malý nebo v jednom případě malý, uvažují o specializaci a dalším omezení nezemědělských činností. Naopak jeden z těchto podniků má jasnou koncepci do budoucna, ve které počítá s výrazným rozšířením a zavedením nezemědělských činností. Význam nezemědělských činností je v současnosti v tomto podniku zanedbatelný z důvodu nedávných změn, kdy tento podnik téměř výrobně zanikl. Nový majitel však prosazuje do budoucna koncepci založenou hlavně na nezemědělských činnostech (cestovním ruchu, mimoškolní výchově a vzdělávání, nekonvenční živočišné výrobě, zpracovávání a vlastním prodeji produkce). Tyto činnosti zajistí minimálně pět nových pracovních míst, což u podniku, který v současné době zaměstnává 13 pracovníků, představuje nárůst téměř o 40 %. Pouze 3 podniky (21 %) mají jasnou koncepci do budoucna. Uvažují buď o zdokonalení současných nezemědělských činností. To se týká hlavně zpracování vlastní produkce, odstranění zpracovatelských či distribučních mezičlánků a zdokonalování současných ziskových nezemědělských výrob (např. provoz bioplynové stanice a prodej elektřiny). Vizí jednoho z podniků je rozšířit nezemědělské činnosti dle možné poptávky po těchto činnostech a do budoucna rozumné energetické využití přebytků či zbytků fermentace.

Podniky v zájmovém území diverzifikují svoji činnost do velkého spektra aktivit.

Tabulka 12 Diverzifikace činností zemědělských podniků PO v ORP Kralovice

Aktivita	Zařazení v rámci typologie*	Počet podniků
Služby RV + ŽV	Zemědělská div.	11
Obchodní činnost	Strukturní div.	6
Autodoprava - nákladní, příležitostná osobní	Strukturní div.	6
Pronájem	Pasivní div.	14
Zemní, stavební práce	Strukturní div.	5
Zpracování dřeva	Zemědělská div.	2
Oprávérenská činnost	Strukturní div.	6
Hostinská činnost - provozování jídelny	Strukturní div.	7
Výroba el. energie z obnovitelných zdrojů	Strukturní div.	5
Nekonvenční RV + ŽV	Zemědělská div.	5
Mimoškolní výchova a vzdělávání	Strukturní div.	10
Výstavy, prohlídky, dny otevřených dveří	Strukturní div.	3
Ubytování	Strukturní div.	3
Zpracování produkce	Strukturní div.	3
Ostatní služby	Strukturní div.	4
Ekologické zemědělství	Zemědělská div.	1

* Typologie použitá v této práci, viz Tabulka 1, str. 24.

Ostatními službami se rozumí například provoz autolakýrny, pneuservisu, zámečnická výroba.

Významná se jeví na území ORP Kralovice pasivní diverzifikace, což znamená pronájem budov či pozemků. Každý zemědělský podnik využívá možnost pasivní diverzifikace. Důvodem je nadbytek prostor, budov, hal postavených před r. 1989, pro které současné provozy nenašly využití. Prostory jsou často pronajímány soukromým osobám podnikajícím na živnostenský list (truhlárna) a soukromým zemědělcům.

Významným zdrojem příjmů pro podniky je obchodní činnost, zpracování vlastní produkce či služby rostlinné nebo živočišné výroby. Obchodní činností se rozumí prodej uhlí, betonu, prodej vlastní produkce – mléka, masa a také provoz obchodů. Příkladem je provoz obchodu se smíšeným zbožím ve Štichovicích (ZDV Štichovice) nebo provoz obchodu s uzeninami, vlastními i cizími výrobky, v Kralovicích (D - K zemědělská a.s.). Rozsah služeb rostlinné a živočišné výroby závisí především na konkurenci ostatních podniků, poptávce a technických, technologických a lidských kapacitách. Služby rostlinné výroby jsou především skladování, čištění, sušení obilí, práce na polích (orba, setí, chemické ošetření, sklizeň, atd.). Dva z podniků provozují

také vlastní jatka. Jejich provoz je logickým vyústěním rozsáhlé živočišné výroby, kterou tyto podniky realizují a snahy odstranit zpracovatelský mezičlánek. Jeden z podniků, D – K zemědělská a.s., vyrábí vlastní uzeniny ze svých vlastních zdrojů zpracovaných ve vlastních jatkách. Výrobky pak prodává ve vlastním obchodě a také dodává do obchodů v okolí.

Z důvodu relativní neatraktivnosti odvětví zemědělství pro mladé lidi se řada podniků věnuje mimoškolní výchově a vzdělávání. Studenti ze středních škol a učilišť absolvují každoročně praxe v těchto podnicích. Některé podniky se také snaží o propagaci odvětví, živočišné či rostlinné výroby pomocí výstav, dnů otevřených dveří či prohlídek podniků spojených s výkladem. Kralovická zemědělská a.s. každoročně pořádá zemědělskou výstavu ve svém areálu na Hadačce spojenou s výstavou zemědělské techniky, chovatelským dnem či přehlídkou polních pokusů. Výstava se těší obrovské popularitě a každoročně přitáhne tisícovky návštěvníků.

Podniky se však téměř nevěnují strukturní diverzifikaci prostřednictvím cestovního ruchu. Tři z nich sice provozují ubytovny, jedná se však o zařízení nemoderní, pozůstatek minulého režimu a provozovaná spíše nahodile. Sedm z dotazovaných podniků provozuje jídelnu pro zaměstnance, ale jídlo také dováží do okolních obcí, bývalým zaměstnancům, do škol, školek, zařízení pro dlouhodobě nemocné atd.

Vzrůstající trend vykazuje diverzifikace činností výrobou elektrické energie z obnovitelných zdrojů. V zájmovém území se jedná o provoz bioplynových stanic v pěti podnicích, jedna stanice je v současné době ve výstavbě a jeden z podniků pronajímá prostor ve svém areálu firmě, která bioplynovou stanicí provozuje a zásobuje tuto stanicí surovinami. Většina z těchto stanic byla postavena pomocí dotačních titulů z Programu rozvoje venkova. Podniky spotřebovávají elektrickou energii a přebytky prodávají do sítě. Pouze jeden z nich prodává veškerou produkci do sítě. Podle českého sdružení pro biomasu CZ Biom (2013) má podpora bioplynu a biomasy v českém prostředí velký smysl – dává lidem práci a venkovu perspektivu do budoucna. Výstavba bioplynové stanice představuje pro podniky efektivní investici. Její existence se váže k ŽV a k účinnému nakládání s odpady vznikajícími v rámci ní. Při současné politice podpory výstavby bioplynových stanic a dlouhé návratnosti této investice se vyplatí instalovat stanici od výkonu 500 kW_a. To je ale nereálné pro rozlohou menší podniky hospodařící v ORP. Těm by se vyplatilo investovat do bioplynové stanice menšího

výkonu. Díky své rozloze ale nedisponují dostatečnou plochou ZP, na které by mohly pěstovat energeticky výtěžné plodiny jako materiál pro bioplynovou stanici.

Ekologickému zemědělství se z hospodařících PO věnuje pouze Nečtinská zemědělská a.s. Důvodem jsou špatné přírodní podmínky pro konvenční zemědělství, kdy podnik nemohl v minulosti konkurovat svými výnosy ostatním podnikům. Alternativu v poměrně kopcovitém terénu představovalo ekologické zemědělství - chov masného skotu, ovcí s tím spojené zatravňování, rostlinná výroba zaměřená na produkci obilí – špaldy, žito, oves, triticeale nebo lupiny. Navíc hospodaření v rámci ekologického zemědělství otevírá cestu k dalším dotacím, díky nimž se podnik může stát více než konkurenceschopný.

Vzhledem k rozsahu nezemědělských činností pro ně podniky nevyčleňují speciální pracovní místa. Vykonávají je především pracovníci zemědělské prvovýroby, a to nárazově, nebo pravidelně, nebo mimo hlavní sezonu, kdy není zajištěna práce v zemědělské prvovýrobě pro všechny. Přístupy k zaměstnávání lidí v rámci diverzifikace činností lze na základě řízených pohovorů shrnout do dvou základních přístupů. V prvním případě se podniky snaží zaměstnat co největší počet lidí, snaží se zajistit pracovní příležitosti pro obyvatele z okolí podniku, protože jsou často hlavním a jediným zaměstnavatelem v obci a v jejím nejbližším okolí. Počet jejich zaměstnanců tedy často převyšuje skutečné potřeby podniku. Pro zajištění dostatku práce pro tyto pracovníky po dobu celého roku podnik diverzifikuje svoji činnost v rámci mnoha aktivit a zajišťuje tak práci pro své pracovníky po celý rok a pomocí diverzifikace si zajišťuje i stálý příjem. Druhý přístup aplikují podniky, které disponují menším počtem pracovních sil, které najdou uplatnění v zemědělské prvovýrobě po celý rok. Tyto podniky, podle svých vlastních slov, nemají lidský ani technický potenciál provozovat nezemědělskou výrobu a nemohou konkurovat podnikům ze svého okolí, které tuto výrobu provozují. Ze 14 podniků, které diverzifikují činnost, má 8 z nich vyčleněné pracovníky na určitý typ činností. Jedná se ale o zanedbatelný počet vzhledem k celkovým počtům zaměstnanců. Jsou to především zaměstnanci jídelen nebo bioplynových stanic. Pouze u dvou podniků zaměstnává JVC významnější procento pracovníků, 9 % respektive 34 % pracovníků. Jedná se o podniky, pro něž nezemědělské činnosti tvoří významnou část příjmů.

Pro diverzifikaci činností a proti ní existuje celá řada motivů. Každý podnik chce skrze nezemědělskou činnost stabilizovat své příjmy. Mezi ty nejdůležitější a nejčastěji uváděné motivy lze zařadit:

- sociální aspekt. Zajištění zaměstnanosti, zajištění služeb pro zaměstnance, pro okolí, ve kterých zemědělský podnik do jisté míry supluje roli státu v oblasti sociální politiky a stará se o lidi ve svém okolí, zajišťuje jim služby a tím zajišťuje rozvoj oblasti,
- rozložení či odstranění rizika plynoucího ze zemědělské prvovýroby,
- zisk a ostatní ekonomické důvody (cash flow),
- rozvoj podniku a zajištění jeho konkurenceschopnosti, získání určité výhody v podnikání,
- využívání vlastních zdrojů pocházejících ze zemědělské prvovýroby, zpracování vlastní produkce a vyřazení zpracovatelského mezičlánku,
- zajištění práce v době, kdy jí zemědělská prvovýroba negeneruje dostatek. Nezemědělská činnost často slouží jako prostředek zaměstnanosti zaměstnanců zemědělské prvovýroby mimo hlavní sezónu,
- tradice a know – how.

Rozdílné motivy pro diverzifikaci činností lze spatřit u podniků, jejichž majitel je osoba sídlící, pocházející mimo region a u ostatních, kde vedoucí pracovníci jsou zároveň členy družstev či akcionáři akciových společností. U druhých jmenovaných je na prvním místě sociální aspekt, péče o venkov a o jeho obyvatele. U prvních jmenovaných existuje disproporce mezi motivy majitelů a managementu podniku. Majitelům, kteří jsou „odjinud“ a nemají vztah k dané oblasti, jde hlavně o zisk, zatímco management, který tento vztah naopak má, upřednostňuje také sociální aspekt, zajištění zaměstnanosti a služeb obyvatelstvu.

Aby bylo možné vykonávat JVC, musí existovat poptávka po těchto činnostech. V současné ekonomické situaci se poptávka po službách či výrobcích zemědělských podniků v ORP snižuje. Neexistující či nedostatečná poptávka je nejčastějším motivem, proč podniky nediverzifikují svoji činnost. Vzhledem k charakteru zájmového území, počtu obyvatel, který zde žije, je na některých místech poptávka velice omezená. A v určitých specifických činnostech, jako jsou služby rostlinné výroby poskytované ostatním zemědělským subjektům, panuje konkurence mezi podniky a počet subjektů,

pro které lze tuto činnost vykonávat je také omezený. Některé podniky nejsou schopné konkurovat ostatním ať už technickým, technologickým či lidským potenciálem. Důležitou roli v tomto hrají konkrétní postavy vedoucích pracovníků zemědělských podniků. Důležitým faktorem jsou vztahy mezi nimi, soukromými zemědělci a vlastníky půdy. V oblastech vyhrocených vztahů již z doby transformace, soukromí zemědělci raději poptávají služby od podniků PO, které se nenacházejí v jejich těsné blízkosti, ale spíše těch, kterým věří a mají s nimi navázány dobré obchodní i osobní vztahy. Tyto podniky pak poskytují služby na velké části území ORP Kralovice. Díky příjmům z JVČ, ze služeb poskytovaných ostatním subjektům, mohou investovat do techniky a ostatní podniky jim v této oblasti nemohou konkurovat, nemají kapacitu k poskytování těchto služeb. Dalším z důvodů, proč podniky nerealizují nezemědělskou činnost, je jejich špatná finanční situace a hrozící zánik. Vždy jsou ale velice důležitým prvkem vedoucí pracovníci, jejich vlastnosti, chuť se rozvíjet a jejich entusiasmus pro danou věc.

Jedna z otázek řízeného rozhovoru se týkala příspěvku diverzifikace činností k rozvoji venkova. Všichni dotazovaní se shodli na jednoznačně pozitivním vlivu na rozvoj venkovských obcí. V současné době dochází k odlivu mladých lidí, k vyliďňování a stárnutí venkova. Tím nejdůležitějším příspěvkem je generování pracovních míst, která pomohou udržet lidi na venkově a do jisté míry zabránit jeho vyliďňování. Jakékoli nové pracovní místo je na venkově vítáno. Navíc zásadní vliv může mít tvorba služeb, které slouží ke spokojenému a kvalitnímu životu obyvatel venkova. Dalším výrazným prvkem je spolupráce zemědělských podniků s obcemi a zajištění služeb pro obec, což vede k jejímu rozvoji. Nezemědělské činnosti využívají místní potenciál a podporují rozvoj oblasti. Navíc určité činnosti nezemědělské povahy (agroturistika, řemeslná výroba) mohou pomoci přilákat lidi, turisty do regionu.

Zájmové území je vnitřně diverzifikované. Územím procházela linie mezi Protektorátem Čechy a Morava a Sudety. Na části jeho území došlo k odsunu německého obyvatelstva. Na jeho místo přišli lidé z mnoha koutů tehdejšího Československa, lidé bez vztahu k tomuto regionu, bez vztahu k půdě a majetku. Tato disproporce je i po téměř 70 letech poznat. Vesnice v bývalých Sudetech jsou vyliďněné, jejich primární funkcí je funkce rekreační. Přistěhovalé obyvatelstvo ani ve druhé generaci, která zde trvale žije a pracuje, nezískalo vztah k půdě a k této oblasti. Jsou lhostejní k jejímu osudu, k jejímu rozvoji. Navíc se jedná o oblast s velice nízkou

hustotou zalidnění. Zemědělské podniky v těchto oblastech představují významného lokálního hráče, který výrazným způsobem přispívá k zaměstnanosti obyvatel, péči o krajinu a rozvoji těchto oblastí.

6.2. Výsledky fyzické osoby

V zájmovém území hospodaří 87 fyzických osob. U nich je nutný rozdílný přístup k hodnocení diverzifikace činností a tedy i příjmů. U FO rozlišujeme zemědělství jako hlavní činnost nebo pluriaktivitu, jejíž součástí je i „part – time farming“, neboli hospodaření na „částečný úvazek“, kdy farmář nebo členové jeho rodiny vykonávají další práce mimo farmu. Tento dodatečný příjem přispívá k diverzifikaci příjmů domácnosti.

Vykonávání nezemědělských činností v podnicích FO závisí právě na formě hospodaření (na plný, na částečný úvazek), ale ukazuje se, že tolik nezávisí na velikosti, rozloze půdy FO. Nejdůležitější je osobnost samotného farmáře, jeho vize a strategie rozvoje podniku. Jedním z příkladů může být snaha přispět k obnově malých zemědělských farem na českém venkově a nabídnout zákazníkům zemědělské produkty přímo ze dvora (Rodinná moštárna a ekofarma Stvolny).

Farmáři, kteří hospodaří na částečný úvazek a jejich hlavní činností je práce mimo farmu, jako zaměstnanců nebo OSVČ, se věnují výhradně konvenční zemědělské prvovýrobě. Rozloha těchto podniků se pohybuje v řádech desítek hektarů, jedná se o podniky menší velikosti, na nichž hospodaří po práci farmář se svojí rodinou. Členové jeho rodiny vykonávají taktéž práci mimo farmu. Těchto farmářů je na území ORP Kralovice většina, více než 64 % (56 soukromně hospodařících farmářů).

Naproti tomu mnoho farmářů se zemědělství věnuje naplno a nepracují na jiném místě. Rozloha těchto FO je ve většině případů vyšší, není to však pravidlem. Někteří zemědělci hospodařící na plný a částečný úvazek mají stejnou rozlohu obhospodařované půdy, v některých případech mají zemědělci hospodařící na plný úvazek dokonce výměru nižší. Závisí na charakteru provozované činnosti. Farmáři hospodařící na plný úvazek se zemědělské prvovýrobě věnují společně se svojí rodinou. Ale rovněž nebývá výjimkou, že jejich manželky jsou zaměstnány i jinde a přinášejí do domácností dodatečný příjem. V zájmovém území se zemědělství jako hlavní činnosti věnuje 31 farmářů (přes 35 %). Většina těchto farmářů však nediverzifikuje svoji

činnost. Právě naopak, často nakupují služby rostlinné a živočišné výroby od větších zemědělských podniků. Najdou se však i výjimky. Podle informací získaných během terénního šetření se nezemědělským činností, mimo ekologické zemědělství, věnuje 11 soukromých zemědělců (12,6 %). Při započtení ekologických zemědělců diverzifikuje činnost 23 subjektů (26,4 %).

Tabulka 13 Diverzifikace činností FO podnikatelů v zemědělství v ORP Kralovice

Aktivita	Zařazení v rámci typologie	Počet
Hipoturistika, závody, drezúry koní	Strukturní div.	4
Zpracování dřeva, lesnictví	Zemědělská div.	3
Nekonvenční ŽV	Zemědělská div.	7
Mimoškolní výchova a vzdělávání	Strukturní div.	3
Farmářské trhy, výstavy, dny otevřených dveří	Strukturní div.	1
Kovovýroba	Strukturní div.	1
Pronájem	Pasivní div.	2
Ostatní	Strukturní div.	2
Ekologické zemědělství	Zemědělská div.	12

V aktivitách FO nejsou započteny smluvní práce. Soukromí zemědělci je sice poskytují, často však mezi sebou výměnou za jinou činnost. V rámci terénního šetření se nepodařilo zjistit počet subjektů FO, které je poskytují.

Nejčastější formou diverzifikace soukromně hospodařících FO v ORP je ekologické zemědělství. V seznamu ekologických zemědělců zveřejněným ministerstvem zemědělství figuruje 12 farmářů (13,8 %) ze zájmového území, kteří hospodaří v režimu ekologického zemědělství na části své rozlohy nebo dokonce na celé rozloze. Často se jedná o chovatele ovcí, koz, koní a skotu. Jeden z těchto zemědělců se věnuje také výrobě biopotravin, výrobě ovocných a zeleninových šťáv a džusů a jejich prodeji.

V nekonvenční ŽV jsou zahrnuti zemědělci, chovatelé koní mimo ekologické zemědělce, dva farmáři se věnují chovu jelenovitých, také dva farmáři hospodaří na vlastních rybnících a věnují se chovu ryb a jeden z nich se věnuje včelaření a prodeji produkce. Soukromí zemědělci se také věnují lesnictví, péči o lesy, ale také zpracování dřeva na palivové dříví či štěpky a jejich prodeji.

Na území ORP jsou do jisté míry zanedbány aktivity spojené s cestovním ruchem. Přitom se jedná o odvětví vykazující nejdynamičtější růst, které poskytuje mnoho

pracovních příležitostí i pro nekvalifikované pracovní síly (Součková 2008). Čtyři farmy se věnují hipoturistice, projížďkám na koních či v kočárech, pořádání závodů. Rekreačním aktivitám spojeným s prezentací farmy, zemědělství či pořádání farmářských trhů se věnuje pouze Farma Janko Vysoká Libyně. Ta také v současnosti pronajímá obchod v obci a věnuje se zmiňovanému chovu ryb a včelařství. Do budoucna má v plánu rozvíjet agroturistiku, zařídit ubytování na farmě, prodávat vlastní výrobky a ostatní farmářské výrobky ve vlastněném obchodě a dál se věnovat pořádání farmářských trhů, farmářských dnů a propagovat odvětví zemědělství mezi mladými lidmi. V září farma organizuje farmářský festival. Tato farma spolu s dalšími dvěma spolupracuje se zemědělskými školami v okolí a je místem výkonu praxe žáků. Mezi ostatní diverzifikované činnosti potom patří výroba pelet, zemní a stavební práce.

Soukromí zemědělci hospodaří nejčastěji sami se svou rodinou, ale někteří přispívají k zaměstnanosti obyvatel venkova a vytvářejí pracovní místa. U zaměstnávání lidí hraje roli velikost podnikání. Zaměstnance má 7 farmářů, jejichž rozloha se pohybuje ve stovkách hektarů. Záleží také na poloze podniků. Rozdílný efekt můžeme pozorovat na území bývalých Sudet a ve zbytku území. V oblastech, kde došlo k odsunu německého obyvatelstva, žijí v současnosti lidé bez vztahu k území, nachází se zde řada opuštěných, neudržovaných vesnic a vesnic, které plní jen rekreační funkci. Jedná se o západní hraniční území ORP, kde se vyskytuje největší míra nezaměstnanosti, která několikanásobně převyšuje průměr ORP (MPSV). Právě v tomto území se jeví činnost soukromých zemědělců jako klíčová. Poskytují pracovní příležitosti většině obyvatel obcí a přispívají k jejímu udržování a rozvoji, starají se o kulturní život obce.

6.3. Komparace výsledků

Celkově se potvrdilo, že nezemědělské činnosti realizují podniky PO více než podniky FO, malé podniky. Podniky FO jsou spíše specializované na zemědělskou prvovýrobu. V zájmovém území realizuje nezemědělskou činnost více než 60 % PO (více než 93 % z dotazovaných subjektů). To představuje nadprůměrnou hodnotu oproti Česku i Plzeňskému kraji, kde realizuje nezemědělské činnosti necelých 40 %, respektive 30 % subjektů PO. Pro podniky není rozhodující poměr vlastní a pronajaté půdy. Tato disproporce nehraje na území ORP žádnou roli v rozhodnutí podniků, zda diverzifikovat, nebo ne.

Na úrovni Česka či krajů nelze zjistit vliv konkrétní formy hospodaření na realizaci nezemědělských činností. Na úrovni mikroregionální se však neprokázala žádná závislost. Svoji činnost diverzifikují družstva, stejně jako obchodní společnosti. U FO rozhoduje o realizaci jiných výdělečných činností farmaření na plný či částečný úvazek. Farmáři i jejich rodiny mají často jiné zaměstnání mimo podnik, jsou pluriaktivní, a diverzifikují tak riziko plynoucí ze zemědělské prvovýroby a stabilizují příjmy.

Zásadní vliv na rozsah diverzifikace má však postoj vedení podniků. Nové investice, nápady, spolupráce s ostatními subjekty závisí na postavě vedoucího pracovníka. Prokázalo se, že vliv má i vzdělání a věk. Mladí farmáři/vedoucí pracovníci častěji rozpoznají podnikatelskou příležitost, nebojí se její realizace. Navíc mladší lidé častěji a lépe využívají informační technologie, což jim zajišťuje lepší přístup k informacím. Ve vedení právnických osob jsou lidé s dokončeným středoškolským či vysokoškolským vzděláním v zemědělství. Mnohým chybí manažerské schopnosti, vzdělání nutné pro celkové řízení podniku. Méně často tedy diverzifikují činnost starší, méně vzdělaní zemědělci, kteří hospodaří na částečný úvazek.

Co se týká konkrétních druhů nezemědělských aktivit u PO, v ORP převažují smluvní práce a ostatní¹¹, kterou vykonává každý podnik, který diverzifikuje svoji činnost. Mezi ostatní patří např. zámečnické práce, autolakýrna, provozování jídelny. Smluvní práce jsou nejčastější formou diverzifikace také v Česku a Plzeňském kraji. Zájmové území v současnosti vykazuje nadprůměrné zastoupení produkce elektrické energie z obnovitelných zdrojů energie u PO. V r. 2010, ke kterému se vztahuje tabulka 14, však vykazovalo stejný podíl jako Česko. V minulém roce (r. 2012) byly však v modelovém území spuštěny tři nové bioplynové stanice a jedna je v současnosti ve výstavbě. Poměrně významný se zdá i podíl aktivit spojených s cestovním ruchem. V případě ORP Kralovice se však žádný podnik PO nevěnuje agroturistice ve formě poskytování ubytovacích či stravovacích služeb. Jedná se o výstavy, nebo dny otevřených dveří, přednášky.

Typologie vychází z Nařízení Komise ES č. 1200/2009, blíže specifikovaném v rámci kapitoly 3.

¹¹ Dle typologie nezemědělských činností použitých v šetření Agrocensus 2010.

Tabulka 14 Nezemědělské činnosti PO v ORP, kraji a Česku v r. 2010

	Česko		Plzeňský kraj		ORP Kralovice	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %
cestovní ruch	208	11,42	16	14,95	5	12,50
rukodělná výroba	79	4,34	7	6,54	0	0,00
zpracování zem. produktů	171	9,39	9	8,41	3	7,50
el. energie	96	5,27	11	10,28	2	5,00
akvakultura	26	1,43	0	0,00	0	0,00
zpracování dřeva	68	3,73	7	6,54	2	5,00
smluvní práce	1 064	58,43	51	47,66	14	35,00
lesnictví	75	4,12	5	4,67	0	0,00
ostatní	34	1,87	1	0,93	14	35,00

Zdroj: Agrocensus 2010, vlastní terénní šetření.

Území ORP Kralovice je vnitřní periferií. Podle Ilberyho et al. (2006) a Chaplin (2000) podniky nacházející se v periferních oblastech častěji diverzifikují svoji činnost do aktivit spojených s cestovním ruchem. Ne však v modelovém území. V současnosti chybí infrastruktura a také poptávka po těchto aktivitách. V oblastech s nepříliš příznivými přírodními podmínkami, jako je zkoumané území, bude do budoucna nutné hledat potřebnou prosperitu ve spojení zemědělství s dalšími aktivitami (doprava, turistika, služby). Agroturistika představuje významnou příležitost do budoucna.

Celkově lze říci, že soukromí zemědělci a zemědělské podniky přispívají k diverzifikaci činností v zemědělství a aktivně se podílejí na rozvoji venkova. Důležitým aspektem je ale lidský potenciál - postavy soukromých zemědělců a vedoucích pracovníků zemědělských podniků. Úspěšným realizátorem diverzifikační strategie je podnik a soukromý podnikatel již úspěšný v zemědělství.

7. Závěr

I přes slábnoucí vztah zemědělství – venkov zůstává nadále zemědělství nejdůležitější hospodářskou činností a největším uživatelem venkovského prostoru. V posledních letech se ale mění jeho funkce. Důraz je kladen na tzv. mimoprodukční funkce, které jsou spojeny s přechodem k postprodukčnímu modelu zemědělství. S ním souvisí i přechod k diverzifikaci činností, která představuje významnou příležitost pro rozvoj venkova, příležitost, jak stabilizovat venkovskou ekonomiku a také příjmy podnikatelů v zemědělství.

Tato práce si kladla za cíl analyzovat rozsah a význam diverzifikace zemědělských podniků v rámci celého Česka a na úrovni reprezentativního souboru podniků fyzických i právnických osob v zájmovém území ORP Kralovice.

Diverzifikace činností představuje podnikatelskou strategii, která vede k diverzifikaci rizika plynoucího ze zemědělské prvovýroby a také k diverzifikaci příjmů. Nezemědělské činnosti přispívají k vyšší zaměstnanosti obyvatel venkova a k lepší kvalitě života ve venkovských obcích. Množství podniků, které diverzifikují svoji činnost, mezi sledovanými roky kolísá. V současnosti realizuje tyto aktivity v Česku více než 15 % podniků. Nejrozšířenějšími aktivitami jsou smluvní práce pro jiný podnik. Stále větší oblibě se těší také aktivity spojené s cestovním ruchem a lesnictvím. Rozsah nezemědělské činnosti ovlivňuje forma hospodaření podniku, jeho poloha a také postava samotného farmáře či vedoucího pracovníka, jejich věk, vzdělání, vlastnosti a schopnosti.

Dalším z cílů bylo zjistit závislost diverzifikace činností na velikosti podniku a formě podnikání. V návaznosti na tento cíl byly formulovány hypotézy, že existuje pozitivní závislost mezi velikostí podniků a rozsahem diverzifikace a že existuje závislost mezi formou podnikání a diverzifikací. Druhá z hypotéz se potvrdila. Častěji diverzifikují svoji činnost podniky právnických osob, zatímco podniky fyzických osob jsou spíše specializované. Pro Česko je typická specifická velikostní i vlastnická struktura zemědělských subjektů. Počtem výrazně převažují fyzické osoby, ale výměrou obhospodařované zemědělské půdy právnické osoby, které jsou rozlohou větší. Právě podniky právnických osob koncentrují výrobní faktory důležité pro realizaci činností nezemědělské povahy. Výsledky první hypotézy jsou však rozporuplné.

Nelze dokázat, že existuje pozitivní závislost mezi velikostí podniku a rozsahem diverzifikace. Spíše než velikost hrají roli konkrétní postavy farmáře či vedoucích pracovníků subjektů právnických osob. To je ten nejdůležitější faktor, který rozhoduje o směřování subjektů, o realizaci, či nerealizaci nezemědělských činností, o možných investicích. Rozhodující je nejen jejich vzdělání a věk, ale také jejich povaha, schopnost vyjednávat a komunikovat s ostatními aktéry regionálního rozvoje.

Jedním z dalších cílů bylo zhodnotit význam diverzifikace z hlediska tvorby pracovních míst a z hlediska rozvoje venkova. Hypotéza zformulovaná v úvodu práce předpokládá, že diverzifikace přispívá k vyšší zaměstnanosti obyvatel venkova a tvorbě nových pracovních míst. V současnosti se snižuje produkční role zemědělství a důraz je kladen na jeho mimoprodukční funkce. Zemědělská prvovýroba téměř negeneruje nová pracovní místa. Přitom zajištění pracovních příležitostí a základních služeb je základem pro udržení stálé populace venkovských obcí. Výzkum prokázal, že pokud nebude zemědělská prvovýroba doprovázena růstem nezemědělských aktivit podniků či novými opatřeními společné zemědělské politiky, bude dál snižovat svůj podíl na zaměstnanosti venkova. Pracovní místa generovaná diverzifikací aktivit mohou kompenzovat úbytek míst v zemědělské prvovýrobě. Mezi nejdůležitější přínosy nezemědělských činností zemědělských podniků patří příspěvek ke stabilizaci obyvatel a zajištění jejich zaměstnanosti, přínos pro místní ekonomiku, pro lokální infrastrukturu. Nezanedbatelný je také příspěvek k uchování kulturního dědictví, množství tradic a zvyků českého venkova.

Práce si také kladla za cíl stanovit motivy, které vedou podniky k rozhodnutí diverzifikovat svoji činnost a faktory, které toto rozhodnutí ovlivňují. Jedna z hypotéz se domnívá, že hlavním motivem diverzifikace činnosti podniků je zisk. Diverzifikační strategie představuje podnikatelský záměr, který povede primárně k dosažení zisku. Cílem každého podnikání je dosažení zisku. Existují ale i další důležité motivy ovlivňující rozhodnutí o realizaci nezemědělských činností. Důležité je zmírnění rizika, které s sebou nese specifické podnikání v zemědělství, roli hrají také interní, externí faktory a kulturní předpoklady. Dle analýzy je ale nejdůležitějším motivem právě zisk.

Za účelem potvrzení některých hypotéz bylo provedeno vlastní empirické šetření v zájmovém území ORP Kralovice. Jde o tradiční zemědělskou oblast, která má dobré

předpoklady pro zemědělskou výrobu. Vzhledem ke své poloze má území charakter vnitřní periferie bez přirozeného centra.

V případě první hypotézy se neprokázala závislost mezi velikostí podniků a rozsahem diverzifikace. Spíše naopak, v modelovém území nehraje velikost podniku roli ani u subjektů právnických osob ani u subjektů fyzických osob. Obecně se má za to, že diverzifikační strategie je vhodnější pro menší podniky fyzických osob, pro malé farmy. Pro větší podniky je vhodnější strategie specializace. V modelovém území však větší podniky spíše inklinují k diverzifikaci. Jednoznačnou závislost mezi velikostí podniku a diverzifikací však nelze prokázat.

Empirické šetření potvrdilo pravdivost druhé hypotézy. V modelovém území existuje závislost mezi formou podnikání a diverzifikací. Více diverzifikují svoji činnost subjekty právnických osob. Naopak fyzické osoby častěji hospodaří na částečný úvazek, jsou pluriaktivní a diverzifikují své příjmy díky příjmům z hlavní výdělečné činnosti mimo zemědělství. Farmáři hospodařící na částečný úvazek se častěji specializují na zemědělskou prvovýrobu. Naopak nelze prokázat závislost mezi jednotlivými formami podnikání a diverzifikací aktivit. V modelovém území realizují nezemědělskou činnost družstva i obchodní společnosti bez ohledu na formu hospodaření.

V modelovém území se prokázala i platnost třetí hypotézy. Diverzifikace významně přispívá k zaměstnanosti obyvatel obcí a tvorbě nových pracovních míst. Nezemědělská výroba zajišťuje práci pro pracovníky ze zemědělství i mimo hlavní sezónu. Podniky právnických osob, pro které nezemědělské činnosti tvoří významné aktivity a generují významnou část příjmů, mají vyšší počet zaměstnanců, a to absolutně i relativně při přepočtu k výměře podniku. Naopak podniky, které se spíše specializují, nepotřebují díky vývoji mechanizace a technologickému pokroku velký počet zaměstnanců.

Čtvrtá hypotéza se v modelovém území potvrdila jen částečně. Zásadním motivem pro diverzifikaci směrem k nezemědělským činnostem je sociální motiv. Podniky realizují mnohé ztrátové činnosti, které ale přispívají k lepšímu zajištění služeb a k lepší kvalitě života na venkově. Významným důvodem je také zmírnění rizika plynoucího ze zemědělské prvovýroby a další rozvoj podniku. Pro realizaci některých dalších výdělečných činností je zisk také důležitou veličinou, ale jak se ukázalo, zdaleka není tou nejdůležitější. A zcela se potvrdil předpoklad, že existuje závislost mezi motivem, proč podnik aktivitu realizuje a konkrétní aktivitou, kterou realizuje.

Ukázalo se, že zásadním faktorem ovlivňujícím rozsah a význam diverzifikace pro podnik je lidský potenciál, schopnosti a vlastnosti vedoucích pracovníků zemědělských podniků a jednotlivých farmářů. To jsou osoby, které rozhodují o dalším směřování podniků. Důležitou roli hraje jejich věk. Vedoucí pracovníci vyššího věku preferují názor, že zemědělský podnik by se měl primárně věnovat zemědělské prvovýrobě. Mají sice averzi k riziku, která by měla znamenat vyšší stupeň diverzifikace, ale zároveň jim chybí osobní kvality, entusiasmus a schopnosti zavést a řídit nezemědělské činnosti. Podstatnou roli hraje ale také původ majitele podniku. V případě, že pochází mimo oblast, primárním motivem bývá zisk. Diverzifikace činností pro ně představuje účinnou podnikatelskou strategii. U zemědělských subjektů fyzických i právnických osob se také významně odlišují realizované aktivity mimo zemědělskou výrobu. Většina subjektů právnických osob realizuje služby rostlinné a živočišné výroby pro ostatní podniky, velice rozšířený je pronájem nepotřebných a nevyužívaných budov či pozemků a mimoškolní výchova a vzdělání. Pro tyto podniky je rovněž typická výroba elektrické energie z obnovitelných zdrojů, která se u fyzických osob vůbec neobjevuje. U podniků fyzických osob je nejčastější diverzifikovanou aktivitou nekonvenční živočišná výroba. Nejvýznamnějším důvodem, proč podniky nerealizují další výdělečné činnosti je nedostatek vlastních finančních prostředků, neexistující či velice omezená poptávka po těchto činnostech.

Diverzifikace činností zemědělských podniků je jedním z témat, které se v současnosti dostávají do centra zájmu. Do budoucna bude přínosné a zajímavé se tímto tématem dále zabývat. Jednou z oblastí může být výzkum diverzifikace činností jako přístupu minimalizace rizik, zvládání krize, optimální alokace a zapojení výrobních faktorů, akumulace kapitálu a rozvoje podniků.

Výsledky práce budou použity při řešení grantové projektu, podpořeného Grantovou agenturou UK, „Multifunkčnost českého zemědělství: regionální typologie a chování zemědělců“ (GAUK č. LXXX 2013 – 2014, hlavní řešitel Mgr. Jiří Hrabák).

Seznam použitých zdrojů a literatury

Literatura:

AGUGLIA, L.; HENKE, R.; POPPE, K.; ROEST, A.; SALVIONI, C. (2009): Diversification and Multifunctionality in Italy and the Netherlands: a Comparative Analysis. In: Contributions Second meeting Wye City Group Conference, FAO, Rome.

BÍČÍK, I., JANČÁK, V. (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.

BINEK, J., GALVASOVÁ, I., HOLEČEK, J., CHABIČOVSKÁ, K., MARTÉNEK, J., SVOBODOVÁ, H. (2011): Synergie ve venkovském prostoru – Paradoxy rozvoje venkova. GaREP, Brno.

ČERVENÁ, G. (2011): Diverzifikace příjmů zemědělských podniků v České republice. Disertační práce. ČZU v Praze, Provozně – ekonomická fakulta, Praha.

DIVILA, E. (2009): Příjmy a životní podmínky venkovských a městských domácností. Bulletin ÚZEI, č. 2. ÚZEI, Praha.

DOUCHA, T. (1998): Vývoj agrárního sektoru ČR v období 1989 – 1997. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha.

DOUCHA, T., JELÍNEK, L., MEDONOS, T., RATINGER, T. (2003): The state of farm and rural income diversification in Czech Republic. In: Proceedings of FAO Workshop: Farm Commercialisation and Income Diversification on the Road to EU Accession. FAO, Řím, s. 139 – 151.

DOUCHA, T., RATINGER, T. (2007): The role of agriculture in rural development during the transition, the case of the Czech Republic. In: Sustainability of the Farming Systems: Global Issues, Modelling Approaches and Policy Implications. European Commission, Luxembourg, s. 197 – 215.

DOUCHA, T., DRLÍK, J., SPĚŠNÁ, D., RATINGER, T. (2012): Zaměstnanost v zemědělství ve vztahu k rozvoji venkova. Prezentace. ÚZEI, Praha.

ERETOVÁ, V. (2008): Specifika zemědělské výroby a jejich dopad na účetnictví. Seminární práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví, Praha.

ERETOVÁ, V. (2011): Proměny forem hospodaření v transformačním období, modelové území ORP Kralovice. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.

ERETOVÁ, V. (2012): Využití map pro zobrazení koeficientu daně z nemovitostí. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta financí a účetnictví, Praha.

EUROPEAN COMMISSION (2008): Other gainful activities: pluriactivity and farm diversification in EU 27. Brussels.

EVANS, N., ILBERY, B. (1993): The pluriactivity, part – time farming and farm diversification debate. *Environment and Planning*, 25, s. 945 – 959.

EVANS, N., MORRIS, C., WINTER, M. (2002): Conceptualizing agriculture: a critique of post-productivism as the new orthodoxy. *Progress in Human Geography*, 26, č. 3, s. 313 – 332.

EVROPSKÁ KOMISE (2009): Nařízení Komise (ES) č. 1200/2009, ze dne 30. listopadu 2009, kterým se provádí nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1166/2008 o statistických zjišťováních o struktuře zemědělských podniků a o statistickém zjišťování o metodách zemědělské výroby, pokud jde o koeficienty pro velké dobytčí jednotky a definice ukazatelů.

GÖTZ, A., JANČÁK, V. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.

HAIT, P. (2009): JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií, Praha.

HENNESSY, D. A., MOSCHINI, G. (2001): Uncertainty, risk aversion, and risk management for agricultural producers. *Handbook of Agricultural Economics*, s. 88 – 153.

HODANOVÁ, J. (2006): Analýza struktury výroby a její změny u soukromých farem fyzických osob. Krajské informační centrum pro rozvoj zemědělství a venkova Plzeňského kraje, Plzeň.

HRON, J., ŠTUSEK, J., ARNOŠT, M., HUML, J., PLATILOVÁ – VORLÍČKOVÁ, L. (2007): Diversification – strategy of building the competitive advantage in agribusiness. *Agriculture Economics – Czech*, roč. 53, č. 12, s. 580 – 584.

HRON, J., ŠTUSEK, J., ARNOŠT, M., HUML, J. (2008): Diversification strategy in small and medium size agribusinesses in the Czech Republic – impulses for searching business opportunities. *Agricultural Economics*, roč. 54, č. 11, s. 505 – 509.

HRON, J., ŠTUSEK, J., ARNOŠT, M., HUML, J., PLATILOVÁ – VORLÍČKOVÁ, L. (2008): Možnosti využití diverzifikace pro posílení konkurenceschopnosti malých a středních zemědělských podniků v České republice. Redakčně upravená roční zpráva projektu QH71110 za rok 2008. MZe, Praha.

CHAPLIN, H. (2000): *Agricultural Diversification: A Review of Methodological Approaches and Empirical Evidence*. Idara Working Paper 2/2, Wye College, University of London, London.

CHAPLIN, H. (2001): *Czech republic: review of policies and information affecting diversification*. Idara Working Paper 2/5. Wye College, University of London, London.

CHLOUPKOVÁ, J. (2002): *Czech Agricultural Sector: Organisational Structure and its Transformation*. Unit of Economics Working Papers. Royal Veterinary and Agricultural University, Frederiksberg.

ILBERY, B. (1991): Farm Diversification as an Adjustment Strategy on the Urban Fringe of the West Midlands. *Journal of Rural Studies*, 7, č. 3, s. 207 – 218.

ILBERY, B., HOLLOWAY, L., MAYE, D., WATTS, D. (2006): *Final Report of the Research into the Potencial Impacts of CAP Reform on the Diversification Activities of Tenant Farmers in England*. University of Hull, Department of Geography, Hull. University of Coventry, Geography Department, Coventry.

ILBERY, B., MAYE, D., WATTS, D. (2009): Farm diversification, tenancy and CAP reform: Results from a survey of tenat farmers in England. *Journal of Rural Studies*, roč. 25, s. 333 – 342.

LOKOČ, R. (2009): *Čeští zemědělci jako správci krajiny? Dizertační práce*. Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.

LÓPEZ – I – GELATS F., MILÁN M. J., BARTOLOMÉ J. (2011): Is farming enough in mountain areas? Farm diversification in the Pyrenees. *Land Use Policy*, roč. 28, s. 783 – 791.

KONEČNÝ, O. (2012): Multifunkcionalita: geografie, venkov, zemědělství. In: *Nové výzvy pro geografii, výroční konference České geografické společnosti*. Masarykova univerzita, Brno.

KOVANICOVÁ, D. (2005): Finanční účetnictví, Světový koncept, IAS/IFRS. Polygon, Praha.

MAREK, P. a kol.(2009): Studijní průvodce financemi podniku. EKOPRESS, Praha.

MARTINS, C. (2008): Farm structure in Czech Republic – 2007. Eurostat, *Statistics in focus*, č. 86.

MCNALLY, S. (2001): Farm Diversification in England and Wales – what can we learn from the farm business survey? *Journal of Rural Studies*, 17, č. 2, s. 247 – 257.

MIKOVCOVÁ, H. (2007): Controlling v praxi. Plzeň: Aleš Čeněk, Plzeň.

MOUDRÝ, J. (2006): Multifunkční zemědělství. Multimediální texty. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, Katedra agroekologie, České Budějovice.

OECD (2000): *Income Risk Management in Agriculture*. OECD Publishing, Paris.

OECD (2009): *Managing Risk in Agriculture: A Holistic Approach*. OECD Publishing, Paris.

PELÁK, J. (2007): Účetnictví v příkladech, repetitorium k základům účetnictví. Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, Praha.

PĚLUCHA, M. (2009): Politika rozvoje v rámci SZP EU: kritická analýza z hlediska územní soudržnosti na úrovni ČR. Disertační práce. VŠE Praha, Národohospodářská fakulta, Praha.

PĚLUCHA, M., BEDNAŘÍKOVÁ, Z. (2012): Územní soudržnost venkova a zaměstnanost. Prezentace. VŠE Praha, Národohospodářská fakulta, Praha.

PERLÍN, R. (2008): Venkov, typologie venkovského prostoru. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.

RATINGER, T., PRAŽAN, J. (2011): Tematické výsledky v konceptu multifunkčního zemědělství. Bulletin ÚZEI, č. 3. ÚZEI, Praha.

RATINGER, T. et al. (2012): Integrated Strategy for Agricultural and Rural Development in the Czech Republic. Idara Working Paper, VÚZE, Praha.

ROBINSON, G. (2004): Geographies of agriculture. Kingston University, School of Geography, London.

SOUČKOVÁ, H. (2008): Agroturistika jako jedna z významných forem diverzifikace zemědělství. UJEP, Fakulta životního prostředí, Ústí nad Labem.

STROUHAL, J., ŽIDLICKÁ, R. (2008): Účetnictví 2008, velká kniha příkladů. Computer Press, Brno.

SUCHÁČEK, J. (2005): Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách. Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Ostrava.

ŠPIČKA, J. (2006): Řízení podnikatelských rizik v zemědělství. VÚZE, Praha.

ŠPIČKA, J. (2008): Porovnání ekonomické výkonnosti malých a velkých zemědělských podniků v ČR. Presentace. VÚZE, Praha.

ŠPIČKA, J. (2009): Analýza rizika v zemědělských podnicích metodou Earnings at Risk. Ekonomika a management. 2009, roč. 3, č. 3, s. 67-80.

ŠPIČKA, J., VILHELM, V. (2011): Podpora řízení rizik v zemědělství – situace a výhledy po roce 2013. Bulletin ÚZEI, č. 11. ÚZEI, Praha.

ŠVASTA, J., MALÍKOVÁ, Z., RUŽIČKOVÁ, E. (2011): Změny podmínek synergie. ČZU, Praha.

TOMAN, M., CODL, S., TUČEK, P. (2012): České zemědělství očima těch, kteří u toho byli. Národní zemědělské muzeum Praha, Praha.

TURNER, M., WHITEHEAD, I., MILLARD, N., BARR, D., HOWE, K. (2006): The effects of public funding on farmers' attitudes to farm diversification. University of Exeter, Centre for Rural Research, Exeter.

VAN DER PLOEG, J. D., LAURENT, C., BLONDEAU, F., BONNAFOUS, P. (2009): Farm diversity, classification schemes and multifunctionality. *Journal of Environmental Management*, roč. 90, s. 124 – 131.

VĚŽNÍK, A. (1987): *Geografie zemědělství I*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

VOŠTA, M. (2010): *Udržitelný rozvoj venkovského prostoru České republiky v kontextu nástrojů Evropské Unie*. VŠE, Fakulta mezinárodních vztahů, Praha.

WEISS, CH., BRIGLAUER, W. (2002): *Determinants and Dynamics of Farm Diversification*. University of Kiel, Department of Food Economics and Consumption Studies, Kiel.

WILSON, G. A. (2008): From „weak“ to „strong“ multifunctionality: Conceptualising farm – level multifunctional transitional pathways. *Journal of Rural Studies*, 24, s. 367 – 383.

WOODS, M. (2005): *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. SAGE Publications, London.

Zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech.

ZBÍRALOVÁ, J. (2010): *Podpory z fondů EU plynoucí do zemědělství jako faktor rozvoje venkova v komparaci regionů ČR*. Disertační práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, Praha.

Statistické materiály:

Agrocensus 1995. ČSÚ, Praha 1995.

Agrocensus 2000. ČSÚ, Praha 2000.

Agrocensus 2010. ČSÚ, Praha 2010.

Charakteristika SO ORP Kralovice. ČSÚ, Praha 2012. Dostupné na: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/charakteristika_so_orp_kralovice> [22. 7. 2013].

Obce SO ORP Kralovice. ČSÚ, Praha 2012. Dostupné na: <http://www.czso.cz/xp/edicniplan.nsf/kapitola/13-3207-07-v_roce_2006-06a> [25. 7. 2013].

Postavení venkova v Plzeňském kraji. ČSÚ, Plzeň 2009.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. ČSÚ, Praha 2013. Dostupné na: <<http://www.scitani.cz/>> [20. 7. 2013].

Statistická ročenka Plzeňského kraje 2012. ČSÚ, Praha 2012. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/krajpubl/321011-12-r_2012-xp> [20. 7. 2013].

Strategie pro růst – české zemědělství a potravinářství po roce 2013. MZe, Praha 2013.

Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2003 podle územního členění. ČSÚ, Praha 2004. Dostupné na: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/2128-04>> [15. 7. 2013].

Strukturální výsledky za zemědělství ČR v roce 2005 podle územního členění. ČSÚ, Praha 2006. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/2129-06-v_roce_2005_podle_uzemniho_cleneni> [15. 7. 2013].

Strukturální výsledky za zemědělství v roce 2007 podle územního členění. ČSÚ, Praha 2008. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/2129-08-_v_roce_2007_podle_uzemniho_cleneni> [15. 7. 2013].

Územně analytické podklady ORP Kralovice. Úřad územního plánování MěÚ Kralovice. Kralovice 2010.

Vývoj nezemědělské činnosti státních statků a zemědělských družstev v ČR. ČSÚ, Praha 1990.

Vývoj přidružené výroby v zemědělských družstvech a státních statcích v letech 1985 – 1989. ČSÚ, Praha 1990.

Zpráva o stavu zemědělství za rok 2011. Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2012.

Webové stránky:

Biom.cz – sdružení pro biomasu. Dostupné na: <<http://biom.cz/>>.

Farm Accounting Data Network. European Commission. Dostupné na:
< <http://ec.europa.eu/agriculture/rica/>>.

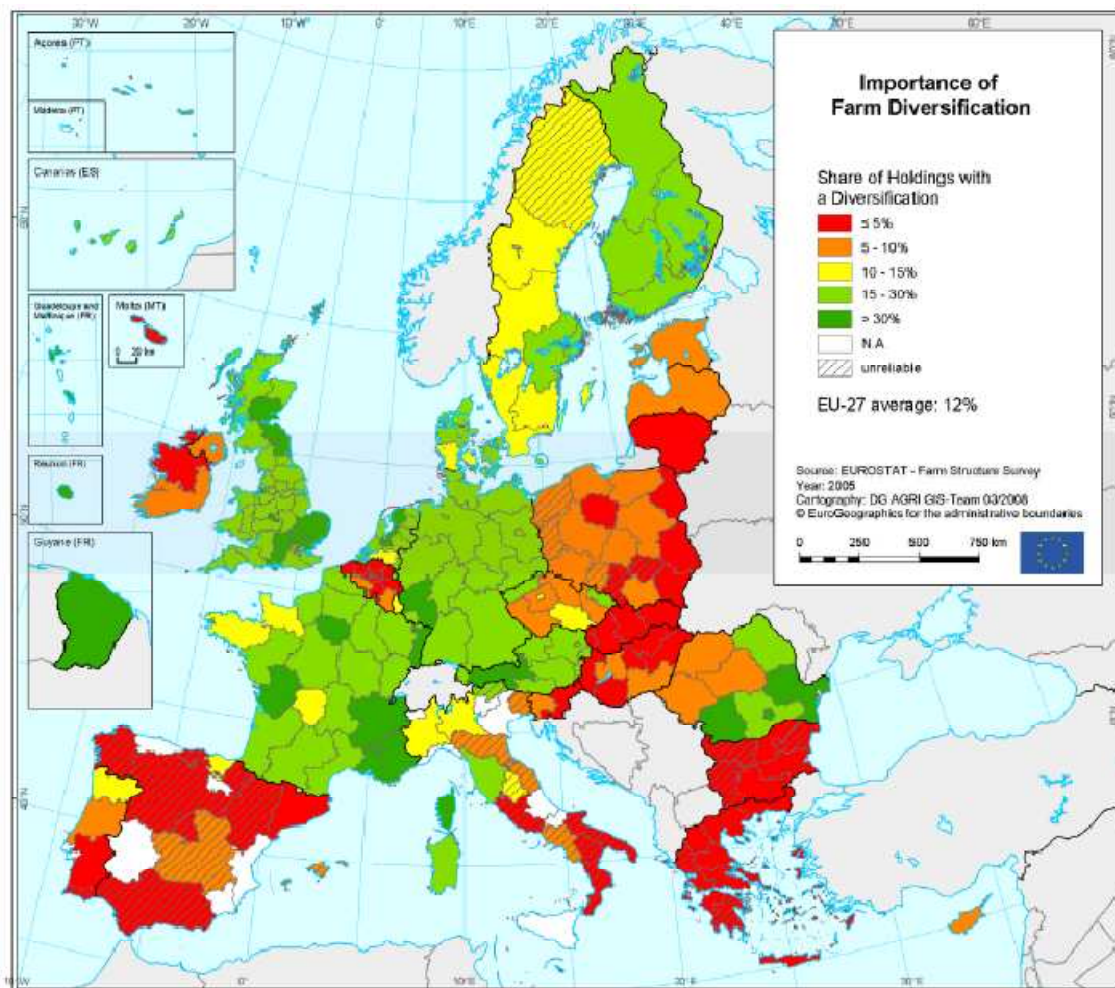
Státní zemědělský a intervenční fond. Dostupný na: < <http://www.szif.cz/>>.

MPSV: Statistiky nezaměstnanosti. Dostupné na: < <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz>>.

Zemědělský svaz České republiky. Dostupné na: <<http://www.zscr.cz/>>.

Přílohy

Příloha 1 Význam diverzifikace zemědělských podniků v EU v r. 2005



Zdroj: Evropská komise 2008, s. 32.

Příloha 2 Vývoj podnikatelské struktury, výměry ZP a průměrné výměry podniků v zemědělství v Česku v jednotlivých letech

	1989			1995				2000				2005				2010			
Formy hospodaření	počet	v %	PrV	počet	výměra	v %	PrV	počet	výměra	v %	PrV	počet	výměra	v %	PrV	počet	výměra	v %	PrV
celkem	5 002	100	799	26 904	3 548	100	94,7	54 158	3 608	100	66,6	42 252	3 558	100	84,2	22 864	3 484	100	152,4
FO	3 205	0	4	24 183	826	23	34,2	51 473	952	26	18,5	39 419	1 042	29	26,4	19 781	1 013	29	51,2
PO	1 797	100		2 721	2 722	77	1 000,2	2 685	2 656	74	989,0	2 833	2 516	71	888,2	3 083	2 470	71	801,2
obchodní společnosti				1 465	996	28	679,6	1 862	1 559	43	837,3	2 154	1 634	46	758,6	2 432	1 706	49	701,6
z toho: s.r.o.				1 132	714	20	631,1	1 267	774	21	610,6	1 493	786	22	526,2	1 751	803	23	458,4
a.s.				298	269	8	902,4	559	774	21	1 384,4	622	834	23	1 341,5	649	892	26	1 373,7
ostatní (v.o.s., k.s.)				35	13	0	371,4	36	12	0	319,4	39	15	0	384,6	32	12	0	381,3
družstvo	1 024	66	2 561	1 151	1 666	47	1 447,4	741	1 059	29	1 429,7	584	849	24	1 453,4	527	734	21	1 392,4
státní podnik	174	27	6 261	80	60	2	571,4	63	24	1	387,3	8	8	0	1 000,0				
jiné	599	7	452	25				19	13	0	668,4	87	25	1	287,4	124	30	1	242,7

Zdroj: Agrocensus 1995, 2000, 2010,
 Strukturální šetření v zemědělství 2005,
 Eretová 2011, s. 54.

Pozn. PrV = průměrná výměra, uvedena v ha,
 výměra= výměra zemědělské půdy (ZP), je uvedena v tisících ha.

Příloha 3 Obrazová příloha



*Biomoštárna Stvolny - výroba
a prodej ovocných šťáv a džusů*

Zdroj: foto Veronika Eretová

Soukromý zemědělec na
Nových Dvorech
poskytuje vyjížďky
v kočáře taženém koňmi
po nádherné krajině
Manětínska.

Zdroj: foto Veronika
Eretová





Zemědělský podnik ve Chříněch provozuje od r. 2012 bioplynovou stanici. Z ní vyprodukované teplo a elektřina slouží pro podnik a také k prodeji.

Zdroj: foto Veronika Eretová



Zbytkové teplo je používáno také pro sušení obilí (viz sušička obilí na obrázku).

Zdroj: foto Veronika Eretová

Kralovická zemědělská a.s. byla prvním podnikem v ORP Kralovice, který spustil bioplynovou stanici (již v r. 2008).

Zdroj: foto Kralovická zemědělská a.s.





Diverzifikovat činnost lze i prostřednictvím nekonvenční živočišné produkce, např. chovem ryb. Na obrázcích jsou chovné rybníky soukromých zemědělců z *Vysoké Libyně* a *Vlkošova*, které slouží pro chov ryb (kaprů, štik, amurů) a jejich komerční prodej.

Zdroj: foto Veronika Eretová





Včelaření patří také mezi nekonvenční živočišnou produkci. Soukromý zemědělec ve *Vysoké Libyni* vlastní více než 30 včelstev a vyprodukovaný med prodává.

Zdroj: foto Veronika Eretová

Mezi nekonvenční rostlinnou výrobu lze zařadit i pěstování energetických plodin. Na obrázku je pole v blízkosti *Rabštejna nad Střelou*, vlastněné obchodní společností, která zde pěstuje japonský topol.

Zdroj: foto Veronika Eretová



Požez dřeva a truhlárna fungující uvnitř podniku *Kralovická zemědělská a.s.*

Zdroj: foto Veronika Eretová

Obchod s uzeninami, vlastněný a provozovaný *D - K zemědělskou a.s.* na Masarykově náměstí v Kralovicích, je tak oblíbený, že se zde stojí dlouhé fronty.

Zdroj: foto Veronika Eretová



ZDV Štichovice provozuje v obci smíšené zboží, kde prodává také své produkty např. čerstvé kravské mléko. Obchod se nachází v centru obce v nově postavené budově, která slouží zároveň jako knihovna, klubovna a hasičská zbrojnice.

Zdroj: foto Veronika Eretová

Plakáty zvoucí potencionální návštěvníky na zemědělskou výstavu na Hadačku a na farmářské slavnosti na farmu Janko ve Vysoké Libyni.

Zdroj: Farma Vysoká Libyně, dostupné na: <http://www.farmajanko.cz/>, Kralovická zemědělská a.s.



Ministerstvo zemědělství ve spolupráci
s Asociací soukromého zemědělství
Vás zve na

Farmářské slavnosti

pro rodiny s dětmi

sobota 22. června 2013 od 10.00 do 16.00 hodin

Farma rodiny Jankových
Vysoká Libyně ■ 50°1'17.094"N, 13°27'0.829"E

- Prohlídka farmy a života na farmě, ukázka zemědělských strojů, oveček plemene Suffolk.
- Farmářská stezka – 8 naučných staniček her a kvízů o farmářství a životě na venkově pro děti i dospělé.
- První zemědělci v Čechách – 5 naučných staniček, která přibližují dětem dobu Neolitu – pečení pšeničné placky, skolení kance a další.
- Remeslná stezka – 3 staničky naučné stezky o řemeslech včetně praktické ukázky plstění.
- Mensa stezka v korunách stromů, 9 šifer na třech stromech.
- Vodní hračky v korytech a v mužlích s pokladem.
- Interaktivní dílny – sázení kytičky a malování na květináč, letní decoupage.
- Hrátkobraní – pohádkové doupě s čarodějnici, mušle s pokladem, rýžování zlata, tetování na celé tělo a malování na obličej.

Program:

- 10.30 SLAVNOSTNÍ ZAHÁJENÍ
- 11.00 VANDA A STANDA písničky pro zdravé dětičky
- 11.30 DRUM CIRCLE bubnování pro celou rodinu
- 12.30 MŠ KRALOVICE Kralovická kotata a Kralovánek
- 13.00 TANEČNÍ WORKSHOP letní rytmy
- 14.00 VANDA A STANDA písničky pro zdravé dětičky
- 15.00 Koncert skupiny RANGERS

VSTUP ZDARMA
Pejskům vstup povolen s košíkem a na vodítku.

Farmářské slavnosti také na Facebooku

www.farmarskeslavnosti.eagri.cz

MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ
Předseda vlády ČR
Český rozhlas
DNES